provincie Drenthe

2016-730

*Staten*stuk

Energieagenda 2016-2020

Voorgestelde behandeling:
- Statencommissie Omgevingsbeleid op 18 mei 2016
- Provinciale Staten op 8 juni 2016
- fatale beslisdatum: 8 juni 2016

Behandeld door mevrouw B. Kiers, telefoonnummer (0592) 36 51 26, e-mail b.kiers@drenthe.nl
Portefeuillehouder: de heer T. Stelpstra

Inleiding

a. Algemeen
Voor het thema Energie is de voorliggende Energieagenda 2016-2020 de nadere uitwerking van ons Collegeprogramma Dynamisch en Ondernemend. De Energieagenda is de opvolger van het Energieprogramma 2012-2015.

De Drentse energiedoelen zijn in 2014 vastgelegd in onze eigen Energiestrategie Drenthe. De eerste mijlpaal is in 2020. In dat jaar moet er 20% minder uitstoot van broeikasgassen zijn ten opzichte van het peiljaar 1990. Dit betekent dat er dan in Drenthe niet meer dan 3 miljoen ton CO2 vrijkomt als gevolg van het gebruik van fossiele brandstoffen. Wij bereiken dit doel door in 2020, ten opzichte van 1990, een besparing van 10% op ons energieverbruik te realiseren. Daarnaast moeten wij van de gebruikte energie 14% lokaal duurzaam opwekken, mét behoud van leveringszekerheid.

Het realiseren van deze energietransitie is een omvangrijke en soms zelfs ingrijpende opgave, maar biedt de Drentse samenleving tegelijk ook kansen. De energietransitie staat namelijk niet op zich en laat zich vaak positief verbinden met andere onderwerpen (economie en werkgelegenheid, verkeer en vervoer, natuur, ruimte, etc.) waarin de provincie ook een verantwoordelijkheid heeft.

Deze Energieagenda 2016-2020 geeft aan welke inzet wij de komende vijf jaar leveren. Voor de totstandkoming hebben wij gesproken met onze samenwerkingspartners, is gebruikgemaakt van de inzichten uit de evaluatie van het programma 2012-2015 (als bijlage toegevoegd) en hebben interactieve gesprekken met uw Statenleden plaatsgevonden.

b. Europese aspecten
- Ons energiebeleid is in lijn met de Europese doelstellingen volgend uit de klimaattop COP21 te Parijs.
- Vanuit de Energieagenda worden stimuleringsmiddelen beschikbaar gesteld die, in geval van subsidie aan bedrijven, worden getoetst aan de Europese regels voor staatssteun.
- Voor de ontwikkeling en uitvoering van projecten wordt aansluiting gezocht bij Europese fondsen.

c. Economie/werkgelegenheid
- De energietransitie biedt kansen voor regionale economische ontwikkelingen en werkgelegenheid. Energiebesparing in het midden- en kleinbedrijf (MKB) leidt tot lagere exploitatie-/bedrijfskosten, wat de concurrentiepositie van het MKB verbetert.
- Het uitvoeren van energiemaatregelen of de ontwikkeling van energieprojecten leidt tot (behoud en/of extra) werkgelegenheid.
- Innovatie rond het thema Energie, met mogelijke crossovers naar andere sectoren zoals Bio Based Economy (BBE), biedt werkgelegenheidskansen voor de toekomst.
- Het programma Energie 2012-2015 heeft geleid tot projectontwikkeling met een investeringswaarde van ruim € 300 miljoen in Drenthe.

d. Participatie
Uw Staten, de Drentse gemeenten, bedrijven (inclusief de energiesector), burgers, kennisinstellingen en non-gouvernementele organisaties zijn door middel van gesprekken betrokken bij de totstandkoming en uitvoering van de Energieagenda 2016-2020.

Advies

1. De Energieagenda 2016 - 2020 vast te stellen.

Beoogd effect

Onze bijdrage leveren aan de opgave dat Drenthe in 2020 20% minder uitstoot van broeikasgassen heeft ten opzichte van het peiljaar 1990.

Argumenten

1.1. Met de vaststelling van de Energieagenda 2016-2020 bepalen wij voor welke inzet de provincie Drenthe gedurende de jaren 2016-2020 haar verantwoordelijkheid neemt in de totale energietransitie.
Werken aan de energietransitie kan de provincie niet alleen. Vanuit dat perspectief zal de gehele Drentse samenleving ook haar verantwoordelijkheid moeten nemen. De Energieagenda beschrijft de inspanningen van de provincie binnen dat perspectief.

Tijdsplanning
De nieuwe Energieagenda treedt in werking na vaststelling door uw Staten. De agenda heeft een doorlooptijd tot en met 2020. Hiermee gaat de agenda een jaar verder dan deze collegeperiode. De reden hiervoor is dat een belangrijke mijlpaal binnen Europese en nationale klimaatdoelstellingen is gericht op 2020.

Financiën
Voor de uitvoering van deze Energieagenda is binnen de Meerjarenbegroting (product 5.1) van de provincie tot en met 2019 € 7,75 miljoen opgenomen. Op deze middelen rust een meerjarige verplichting voor Energy Valley, die voortkomt uit de besluitvorming van de afgelopen jaren.

Een overzicht van de jaarbudgetten en nog lopende verplichtingen binnen de looptijd van deze agenda is opgenomen in onderstaande tabel.

Budget Energieagenda	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**
Meerjarenbegroting	€ 1.750.000	€ 2.000.000	€ 2.000.000	€ 2.000.000	Besluit nieuwe Provinciale Staten

Reserveringen	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**
Afwikkeling overschrijding 2015	€ 458.016				Besluit nieuwe Provinciale Staten
Energy Valley		€ 166.667	€ 166.667	€ 166.667	
Uitvoeringsbudget	**€ 1.291.984**	**€ 1.833.333**	**€ 1.833.333**	**€ 1.833.333**	

Het Actieplan Energieneutraal Wonen maakt deel uit van deze Energieagenda. De financiële dekking van het actieplan is gekoppeld aan de integrale besluitvorming over de Investeringsagenda Drenthe. De begroting die voor het Actieplan Energieneutraal Wonen ter besluitvorming wordt voorgelegd is opgenomen in onderstaande tabel.

Budget Actieplan Energie-neutraal wonen	2016	2017	2018	2019
Meerjarenbegroting	**€ 3.500.000**	**€ 1.000.000**	**€ 1.000.000**	**€ 1.000.000**

Monitoring en evaluatie
Het resultaat van de inspanningen van de Drentse samenleving wordt door ons gemonitord. Iedere vier jaar maken wij een rapportage waarin de energiebalans (gebruik, productie en CO2-uitstoot) van Drenthe wordt weergegeven. Deze balans geeft ook een prognose van de toekomstige CO2-uitstoot. Jaarlijkse monitoring van het doelbereik vindt plaats door gebruik te maken van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

De Energieagenda 2016-2020 zal in 2019, voor het einde van deze collegeperiode, worden geëvalueerd. In 2020 zal op deze evaluatie een actualisatie plaatsvinden.

Communicatie
Voor de Energieagenda wordt een communicatieplan opgesteld.

Bijlagen
1. Energieagenda 2016-2020
2. Evaluatierapport Energieprogramma 2012-2015
3. Oplegmemo Addendum Evaluatierapport Energieprogramma 2012-2015

Ter inzage in kamer C0.39
Niet van toepassing.

Assen, 24 maart 2016
Kenmerk: 12/3.1/2016001277

Gedeputeerde Staten voornoemd,

dr.h.c. J. Tichelaar, voorzitter
mevrouw mr. A.M. van Schreven, secretaris

wa.coll.

*Ontwerp*besluit 2016-730-1

Provinciale Staten van Drenthe;

gelezen het voorstel van Gedeputeerde Staten van Drenthe van 24 maart 2016, kenmerk 12/3.1/2016001277;

BESLUITEN:

de Energieagenda 2016-2020 vast te stellen.

Assen, 8 juni 2016

Provinciale Staten voornoemd,

, griffier , voorzitter

wa.coll.

provincie Drenthe

Energieagenda 2016 -2020

OP WEG NAAR EEN ENERGIENEUTRAAL DRENTHE

van bewustzijn naar bewustdoen

Energieagenda 2016 -2020

OP WEG NAAR EEN ENERGIENEUTRAAL DRENTHE

van bewustzijn naar bewustdoen

INHOUDSOPGAVE

1. AANLEIDING EN DOEL 4

2. WIE 6
Inwoners 6
Bedrijven 6
Provincie 6

3. HOE 7
Stimuleren Bewustdoen (B) 7
Meters maken (M) 7
Ondersteunen innovatie (I) 7

4. WAT 8
INWONERS VAN DRENTHE 8
Actieplan Energieneutraal Wonen 8
Zonnelening Drenthe 8
Green Deals met groepen inwoners 9
Drenthe in Transitie 9

DE BEDRIJVEN VAN DRENTHE 10
Green Deals en innovatie 10
Drentse Energie organisatie 11
Slimme/nieuwe energiesystemen 12
Circulaire economie 12
Kennis en onderwijs 13

PROVINCIE 14
Als overheid: Beleidsmaker 14
Als overheid: Handhaver 14
Als opdrachtgever voor publieke taak:
Openbaar Vervoer 15
Als aanjager en initiator:
Samenwerking en kennisdeling 16
Als bedrijf: voorbeeldrol eigen bezit en inkoop 16

ACTIES, EFFECTEN EN PLANNING 17

5. AFSLUITEND EN MONITORING 21

6. FINANCIËN 22

VOORWOORD

Het is tijd voor een accentverschuiving. Na de evaluatie van het programma Klimaat en Energie 2012-2015 blijkt dat we kunnen doorgaan met veel succesvolle activiteiten, zoals de innovatieve Green Deals. Maar er zijn ook activiteiten die vragen om een ander vervolg. Het bewustzijn dat de afgelopen jaren flink gegroeid is, moet omslaan naar een vorm van bewustdoen. Veel mensen, bedrijven en organisatie staan in de juiste stand. Dat we moeten investeren in een duurzame energietransitie staat niet meer ter discussie. Met deze energieagenda dagen we iedereen uit om zelf de daad bij het woord te voegen. In de eerste plaats gaat het om besparing; alleen gebruiken wat we echt nodig hebben. En vervolgens om zoveel mogelijk energie duurzaam op te wekken voor het deel waar we niet zonder kunnen.
We kiezen in deze energieagenda twee belangrijke focuspunten: energieneutraal wonen en ons veranderende energielandschap.

Veel mensen vragen zich af of ze moeten investeren in het energiezuiniger maken van hun woning of het leggen van zonnepanelen op hun dak. Ze weten wel dat het op lange termijn loont en dat het bovendien veel comfort oplevert. Toch blijft investeren vaak een probleem als daar een dure lening voor nodig is. Met een actieprogramma energieneutraal wonen, proberen we die investeringen naar voren te halen. Zo brengen we bewustdoen achter iedere Drentse voordeur.

De transitie naar een energieneutraal Drenthe zal een ingrijpende operatie zijn die duidelijk zichtbaar wordt in onze leefomgeving. Zonnepanelen, windmolens, geothermie zorgen voor een nieuw energielandschap waar een ieder mee te maken krijgt. Een ontwikkeling die al gaande is, maar die in de nabije toekomst steeds prominenter in beeld komt. Daar moeten we met elkaar over nadenken en discussiëren. Die dialoog krijgt zijn beslag in ons omgevingsbeleid: Energielandschap Drenthe.
De BMI staat centraal in deze agenda. Vaak kost het veel energie om aan je BMI te werken, maar we gaan het ook leuk maken. Bewustdoen, Meters maken en Innovatie zijn onze opgaven. Ik hoop die opgaven met veel mensen samen op te pakken. Energie is van ons allemaal, beïnvloedt ons allemaal en gebruiken we allemaal!

Tjisse Stelpstra, gedeputeerde Energie

1. AANLEIDING EN DOEL

Op 12 december 2015 werd het klimaatakkoord (bekend als het akkoord van Parijs) gepresenteerd, en ondertekend door 195 landen. In het akkoord is de bovengrens van 2 graden opwarming ten opzichte van het pre-industriële tijdperk voor het eerst in een juridisch instrument vastgelegd. Bovendien is het streven vastgelegd om de opwarming beperkt te houden tot 1,5 graad. Verder moet er nu snel een eind komen aan het gebruik van fossiele brandstoffen, aangezien dit een belangrijke oorzaak is van de overmatige CO_2-uitstoot.

Net als in de rest van Nederland is er ook in Drenthe weinig discussie meer over de noodzaak van de energietransitie: de omslag van fossiele energie naar hernieuwbare energie. Vanuit dat bewust*zijn* willen we nu stappen zetten om in toenemende mate ook meer bewust te *doen*. Over de energietransitie moet zeker gepraat worden. Dat blijven we ook doen. Maar we zetten deze collegeperiode vooral in op zichtbaar en concreet handelen en realiseren; bewust DOEN.

Het internationale draagvlak voor de energietransitie sluit goed aan op de innerlijke drive van de provincie Drenthe zelf. Vanuit ons collegeakkoord zetten wij in op een mooie, schone en veilige Drentse leefomgeving. Wij geven daar ook invulling aan door in te zetten op goed rentmeesterschap. Dit doen wij onder andere door onze bijdrage aan de energietransitie hoog op de politieke agenda te zetten. Want: werken aan de energietransitie helpt ons bouwen aan een duurzamere, maar ook een economisch stabielere samenleving.

In 2050 wil de provincie Drenthe energie-neutraal zijn. De beschikbare tijd tot 2050 is daarvoor ook hard nodig. Sterker, als de transitie in een autonome versnelling doorloopt worden de doelen voor 2050 niet gehaald. We moeten dus blijvend versnellen. In deze agenda concentreren wij ons op de stappen die we daarvoor in periode 2016-2020 gaan zetten. We zetten daarmee de reeds in 2008 ingezette koers van de provincie voort, zoals in onderstaande figuur wordt geïllustreerd.

DRENTHE ENERGIENEUTRAAL

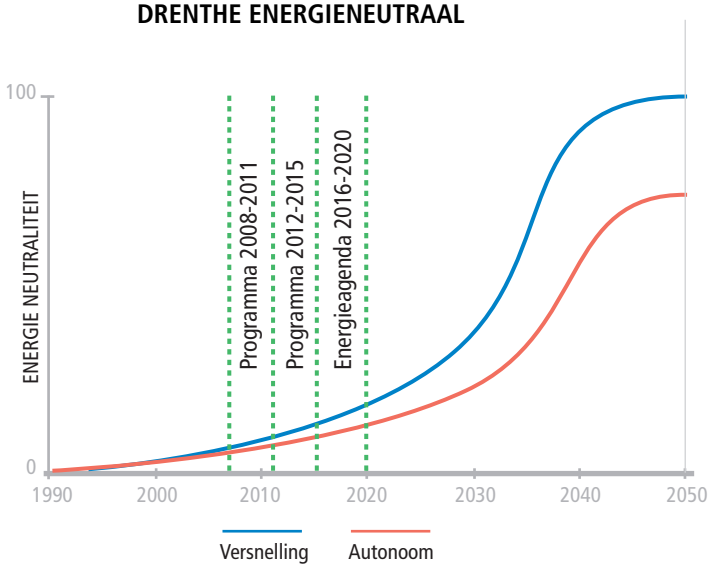

De Drentse doelen zijn in 2013 vastgelegd in onze eigen 'Energiestrategie Drenthe[1]'. Dit is er op gericht om in 2020 niet meer dan 3 miljoen ton (Mt) CO2 uit te stoten als gevolg van het gebruik van fossiele brandstoffen. We bereiken dit doel door een besparing op ons energieverbruik te realiseren en een deel van de gebruikte energie lokaal duurzaam opwekken, mét behoud van leveringszekerheid.

In 2015 heeft ECN een geactualiseerde energiebalans* van Drenthe gemaakt. De trendanalyse van ECN laat zien dat er ondanks gunstige prognoses voor de productie van hernieuwbare energie nog 0,3 Mt CO_2 moet worden gereduceerd. Dat betekent dat er nog steeds een versnelling nodig is om het CO_2 doel voor 2020 te halen. Om in 2050 energieneutraal te zijn moeten naast verdere beperking van het fossiel energiegebruik nog grote stappen worden gezet in de productie van hernieuwbare energie.

* Energie en emissies Drenthe 2020, 2023 en 2030, ECN juni 2015

Het realiseren van de energietransitie is een omvangrijke en soms ingrijpende opgave, maar biedt de Drentse samenleving tegelijk ook kansen. De energietransitie staat namelijk niet op zichzelf, en laat zich vaak positief verbinden met andere onderwerpen (economie en werkgelegenheid, verkeer en vervoer, natuur, ruimte, etc.) waar de provincie ook een verantwoordelijkheid heeft. Eén ding is zeker: werken aan de energietransitie kan de provincie niet alleen. En vanuit dat perspectief zal de gehele Drentse samenleving ook haar verantwoordelijkheid moeten nemen; Energietransitie is van ons allemaal.

Deze Energieagenda 2016-2020 geeft aan welke inzet de provincie de komende vijf jaar levert. Voor de totstandkoming vond overleg plaats met onze samenwerkingspartners, is gebruik gemaakt van de inzichten uit de evaluaties van vorige programma's en hebben interactieve gesprekken met onze statenleden plaatsgevonden.

1 Energiestrategie Drenthe

2. WIE

De opgave tot verduurzaming van de Drentse energiehuishouding is dus een verantwoordelijkheid van de gehele Drentse samenleving. In de Energieagenda 2016-2020 kiezen we, voor wat betreft de inzet van de provincie, voor een aanpak via drie partijen/doelgroepen:

- **Inwoners**
- **Bedrijven**
- **De provincie Drenthe zelf**

Inwoners

Energietransitie draait in hoofdzaak om de inwoners van Drenthe. Iedere Drent is dagelijks afhankelijk van energie. Die afhankelijkheid is er bijna overal. In het eigen huis, op het werk, op school, bij het vervoer, maar bijvoorbeeld ook bij recreatie.

Voor de inwoners van Drenthe is een belangrijke rol weggelegd bij het verduurzamen van de energiehuishouding van onze provincie. Via bewuster consumentengedrag en woningverbetering kan vaak al op betrekkelijk eenvoudige wijze een verduurzamingsslag worden gemaakt. Ook lokale burgerinitiatieven, gericht op gezamenlijke inkoop en eigen opwekking van duurzame energie bieden kansen. Hierbij telt niet alleen het duurzame resultaat, maar ook dat deze initiatieven inspirerende voorbeelden zijn waarbij 'goed voorbeeld doet volgen'.

Bedrijven

Een groot deel van de Drentse inwoners werkt bij bedrijven of organisaties. Of het nu bij de bakker om de hoek is, een fabriek of een verzorgingshuis, er is vrijwel geen bedrijf denkbaar dat geen energie gebruikt. Er is natuurlijk een belangrijk onderscheid tussen energie-intensieve industrie en bedrijven die relatief kleine energiegebruikers zijn. Toch zien wij voor het gehele bedrijfsleven een verduurzamingsopgave. Niet in de laatste plaats omdat met energie simpelweg geld te verdienen is/te besparen valt, maar ook omdat de energieprijs een steeds belangrijker factor wordt voor de concurrentiekracht van ons bedrijfsleven. En een gezonde concurrentiekracht is belangrijk voor voldoende werkgelegenheid in Drenthe.

Bedrijven kunnen een bijdrage leveren aan energiedoelen door een duurzaam gebruik van grondstoffen en energie, en de inzet van duurzame energie. Ook innovaties op energiegebied komen voor een belangrijk deel uit het bedrijfsleven voort.

Provincie

De provincie als overheidslaag maakt zelf ook deel uit van de samenleving. Zij heeft daarin een rol als initiator, aanjager en verbinder. Maar ook als overheid an sich door onze rol als vergunningverlener, handhaver en beleidsmaker. Tenslotte is de provincie ook een organisatie die zelf energie gebruikt en via beheer, aanbestedingen, pilots en inkoop op verschillende manieren bijdragen kan leveren aan de energiedoelen.

3. HOE

Het is belangrijk dat we ons realiseren dat we nog in de beginfase zitten van de energietransitie. Dat besef bepaalt namelijk welke inzet we in het hier en nu moeten leveren. Om het tempo van de transitie voort te zetten, en verder te versnellen zetten we daarom in op drie thema's:

- **Stimuleren Bewustdoen (B)**
- **Meters Maken (M)**
- **Stimuleren Innovatie (I)**

Stimuleren Bewustdoen (B)
Overheden hebben de laatste jaren veel energie gestoken in bewustwordingscampagnes. Ook in Drenthe is het energie-bewustzijn daarom de afgelopen jaren flink gegroeid. Zo weet vrijwel iedere inwoner van Drenthe wel dat bijvoorbeeld het isoleren van onze woning veel energie kan besparen en dat het plaatsen zonnepanelen op ons huis voor een belangrijk deel in onze energiebehoefte kan voorzien. Ook de ondernemers van Drenthe zien steeds meer in dat goed energie-management op verschillende manieren gunstig is voor de bedrijfsresultaten.

Drenten en Drentse bedrijven maken vanuit dat besef al de nodige transitiemeters, maar de realisatie blijft nog wel achter bij het gewenste tempo. De provincie Drenthe zet daarom niet alleen in op verdere vergroting van het bewustzijn, maar vooral op het stimuleren van bewust DOEN.

Meters maken (M)
Meters maken betekent daadwerkelijk acties uitvoeren die aantoonbaar CO_2-uitstoot reduceren. De provincie zet met deze Energieagenda in op die projecten en maatregelen waarmee we op korte/middellange termijn meer CO_2-meters kunnen maken. Versnellen betekent echter ook focussen, we laten geen 1000 bloemen bloeien maar kiezen gericht voor het stimuleren van juist die ontwikkelingen die ten aanzien van de gewenste versnelling het meest effectief zijn. Daarbij wordt vooral nadruk gelegd op de mate van effectiviteit voor de energiedoelen, maar ook wat de ontwikkeling betekent voor economische groei, werkgelegenheid, draagvlak en omgevingskwaliteit.

Ondersteunen innovatie (I)
Inzet op de ontwikkeling van nieuwe technologieën of vernieuwende procesaanpakken is investeren in de transitieversnelling van de toekomst. Te denken valt bijvoorbeeld aan nieuwe vormen van energieopwekking of energieopslag en -distributie. Innovatie is nodig om deze technologieën te ontwikkelen. Succesvolle innovaties moeten vervolgens betaalbaar worden gemaakt om te kunnen worden uitgerold in de markt. Als onderdeel van deze agenda zal de provincie Drenthe daarom ook deze periode energie-innovatie actief ondersteunen, want als we innovaties laten slagen en toepassen zullen we onze doelen steeds sneller en efficiënter gaan bereiken.

4. WAT

In dit hoofdstuk wordt per doelgroep aangegeven wat de specifieke inzet van de provincie de komende jaren is. Aan het einde van dit hoofdstuk is een overzicht met alle acties opgenomen.

INWONERS VAN DRENTHE

Tegenwoordig hebben we met smartphones een bijna onuitputtelijke bron van informatie in onze binnenzak en zijn we de hele dag bereikbaar. Dat is zo vanzelfsprekend dat we er niet eens meer bij nadenken. Zo vanzelfsprekend is het duurzaam omgaan met energie nog niet, maar ook deze trend neemt in snelheid toe. We zijn ons al bewust van de noodzaak van de energie-transitie en begrijpen steeds beter dat niet alleen het klimaat, maar ook onze eigen portemonnee daarbij gebaat is. Vanuit dat besef nemen we bewust maatregelen in onze eigen omgeving, zoals bijvoorbeeld het energetisch verbeteren van onze woning of het aanschaffen van een zuinige auto. Met de Energieagenda 2016-2020 zet de provincie Drenthe voor de inwoners van Drenthe in op het energieneutraler maken van onze woningvoorraad, het ondersteunen van lokale burger-initiatieven en door heldere communicatie en voorlichting het stimuleren van bewust DOEN. Want hiermee bereiken we dat Drentse inwoners een duurzame energiehuishouding uiteindelijk net zo vanzelfsprekend vinden als de gemakken van een smartphone.

Actieplan Energieneutraal Wonen

Het Actieplan richt zich primair op de inwoners van Drenthe. Met het actieplan maken we concrete CO_2-meters door onze woningen te verbeteren en meer energieneutraal te maken. Daarbij is het Nul Op de Meter (NOM-concept) soms een brug te ver, maar draagt iedere verbetering aan de woning wél bij aan de route daar naartoe.

Het actieplan is vormgegeven als een expeditie en heeft betrekking op zowel bestaande bouw als nieuwbouw, in de huur én koopsector. Met een menu van doel- en doelgroepgerichte financiële en communicatieve instrumenten worden inwoners gestimuleerd tot energiebesparing en verduurzaming van hun woning. De voortzetting van de in 2014 geopende zonnelening is ook onderdeel van dit menu. De bouwsector en de financiële sector worden met het actieplan bovendien aangemoedigd tot het ontwikkelen en toepassen van innovatieve concepten.

Het actieplan beoogt met een eenvoudige opzet veel resultaat op te leveren: minder energiegebruik, lagere energiekosten, toekomstbestendige woningen, maar óók werkgelegenheid.

Het actieplan is onlosmakelijk verbonden met deze Energieagenda, en zal via het spoor van de Drentse investeringsagenda separaat ter besluitvorming aan het College van Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten worden voorgelegd. Voor de inhoud van het actieplan wordt verwezen naar het actieplan zelf.

Zonnelening Drenthe

Inwoners van de provincie Drenthe kunnen voor het aanschaffen en aanleggen van systemen voor het opwekken van zonne-energie, een zonnelening aanvragen. Deze lening is voorzien van een rente-voordeel. Het Drents Energie Loket informeert inwoners via de campagne ‘Zon zoekt Drent’.

Ondersteuning lokale burgerinitiatieven

Steeds meer energieconsumenten willen zelf bijdragen aan de verduurzaming van de energiehuishouding. Daarbij nemen zij zelf het heft in handen en zijn daardoor minder afhankelijk van de traditionele energieleveranciers. Deze trend vertaalt zich in een toenemend aantal energie coöperaties. Ook in Drenthe nemen steeds meer inwoners zelf initiatief. Anno 2016 zijn er in onze provincie al ruim 40 energiecollectieven, variërend in omvang. Lokale energie coöperaties geven een nieuwe betekenis aan gemeenschapszin, en dat sluit goed aan bij de geest van ons Collegeprogramma. Samen met de NMFD, NLD/Drentse KEI en de Drentse Energieorganisatie begeleiden en ondersteunen wij deze vorm van zelfinitiatief.

Green Deals met groepen inwoners

De afgelopen jaren bleek dat de Drentse Green Deal een effectief instrument is om bij bedrijven, organisaties en instellingen bewust DOEN te stimuleren. Aansluitend op dat succes gaan we het nu ook voor groepen inwoners mogelijk maken een Drentse Green Deal met de provincie te sluiten. Te denken valt aan groepsverbanden als scholen, sportverenigingen, kerken, verenigingen van dorpsbelangen, etc. We steken met deze groepen vooral in op aansprekende voorbeeldprojecten en proefprojecten. Te denken valt aan projecten met een sterke communicatieve werking, vernieuwende samenwerkingsverbanden en de toepassing van innovatieve technieken en concepten.

Drenthe in Transitie

Met DIT (Drenthe In Transitie) experimenteren we met een nieuwe manier van samenwerken met inwoners, (onderwijs)instellingen, bedrijven en overheden om de energietransitie te versnellen. DIT is een open platform. DIT gaat over andere manieren van denken, doen en organiseren en is een gezamenlijk initiatief van de provincie Drenthe en de twaalf Drentse Gemeenten. Centraal staat het gedachtegoed van co-creatie met bedrijven, (onderwijs) instellingen en inwoners. Met DIT ondersteunen we de sociale innovatiekracht van onderop en werken we samen aan nieuwe werkvormen, experimenten en projecten. Door op deze manier te werken, realiseren wij meer draagvlak en een versnelling van de energietransitie. Daarnaast brengen we via het DIT-platform inspirerende en succesvolle initiatieven actief in beeld, om anderen op kansen en mogelijkheden te wijzen.

DE BEDRIJVEN VAN DRENTHE

Ons bedrijfsleven is dé broedplaats voor een nieuwe energie-economie. De energietransitie vraagt om de ontwikkeling van nieuwe (innovatieve) producten en diensten, mét combinatiekansen op de ontwikkeling van natuurlijke grondstoffen ('biobased economy') en innovaties op het gebied van technologie en ICT. Door zuinig gebruik van grondstoffen en energie, de inzet van duurzame energie en/of verduurzaming van productieprocessen en producten kan het Drentse bedrijfsleven bovendien haar concurrentiekracht vergroten.

Duurzame energie is dus business, en is belangrijk voor het behoud én de groei van de Drentse werkgelegenheid. De transitie vormt daarom zowel een belang als een verantwoordelijkheid voor de Drentse bedrijven. Op basis van financiële instrumenten zoals de Drentse Green Deals, de Drentse Energie Organisatie (DEO) en door optimale aansluiting bij innovatiefondsen wil de provincie Drenthe ervoor zorgen dat Drentse ondernemers optimaal kunnen profiteren van de kansen van de energietransitie. Daarnaast zetten we in op de ontwikkeling van slimme energiesystemen en circulaire economie en ondersteunen daarmee kennis en onderwijs.

Drentse Green Deals en innovatie

Voor innovatie zijn diverse nationale en Europese steunfondsen beschikbaar. Een voorbeeld hiervan is het Europese subsidieprogramma OP-EFRO Noord-Nederland 2014-2020, bedoeld voor innovaties in het MKB en koolstofarme economie. Tot dusver heeft het Drentse bedrijfsleven, voor innovatie op energiegebied, nog weinig gebruik gemaakt van deze ondersteuningsmogelijkheden. Via de Energieagenda 2016-2020 brengen wij vraag en aanbod op dit punt dichter bij elkaar.

De afgelopen jaren hebben we ervaring opgedaan met de Drentse Green Deal. De deals zijn vooral effectief bij het maken van concrete transitiemeters en de ontwikkeling van innovatieve concepten en technologieën. De provincie stelt zich binnen deze deals op als 'partner in ontwikkeling' en deze vorm van bestuurlijke vernieuwing wordt door ondernemend Drenthe gewaardeerd.

Vanuit de energieagenda 2016-2020 zetten we deze vorm van partnership voort. Daarbij verleggen wij de focus van het instrument nog meer naar innovatie en de bredere toepassing en uitrol daarvan. Bij initiatieven met een grote maatschappelijke relevantie, initiatieven met grote energiebesparingen of wanneer grote hoeveelheden duurzame energie worden opgewekt kan 'als laatste zetje' op niet-financierbare onderdelen van een businesscase een 'tekortsubsidie' worden verstrekt.

Op basis van de evaluatie van het Energieprogramma 2012-2015 en de Drentse energiestrategie kiezen we er voor vooral meters te maken met projectinitiatieven op het gebied van:

1. Energiebesparing
2. Keten groen gas biomassa/productie/infrastructuur/afzet
3. Warmtenetten
4. Duurzame energieproductie uit zon en bodemwarmte
5. Slimme energiesystemen

We creëren een extra mogelijkheid om met groepen medewerkers van bedrijven en organisaties een deal te sluiten, en deze mogelijkheid creëren we ook voor groepen inwoners.

DE DRENTSE GREEN DEAL is een zakelijke overeenkomst tussen de provincie en een organisatie waarin we gezamenlijk afspraken vastleggen over voorgenomen investeringen en inspanningen om de provinciale energiedoelstellingen te realiseren.
De rol van de provincie kan betrekking hebben op:

- Ondersteuning met lobby en bestuurlijke inzet
- Faciliteren binnen het vergunningsproces
- Verwerven additionele middelen/fondsen (SNN, VIA, NOM e.d.)
- Verbinden met andere projecten om haalbaarheid te vergroten
- Subsidie/financiering

Drentse Energie organisatie

In 2011 hebben wij de stichting Drentse Energie Organisatie opgericht met als doel de energietransitie bij bedrijven, organisaties en instellingen te versnellen. Zowel groot- als kleinschalige duurzame energieprojecten kunnen, onder voorwaarde dat het haalbare businesscases betreft, bij DEO in aanmerking komen voor financiering van projecten.

Het verschil tussen de mogelijkheden van DEO en de provincie is het volgende:

- DEO biedt alleen financieringen in de financieringsfase van projecten, waarbij de voorwaarde is dat de businesscase haalbaar is en andere financieringspartijen niet dezelfde financiering willen leveren;
- Via de Drentse Green Deals wordt vooral ondersteuning (via subsidie of financiering) geboden in de ontwikkelfase van projecten, of op de onderdelen in de financieringsfase die in beginsel niet financierbaar zijn. Veelal betreft dit onderdelen van projecten met een innovatief karakter of zijn het omgevings-omstandigheden die maatregelen vereisen die ontoelaatbaar zwaar op het rendement van een businesscase drukken.

De Drentse Energie Organisatie wordt in ieder geval tot 2020 voortgezet. Voor een nadere toelichting over de mogelijkheden die de Drentse Energie Organisatie biedt wordt verwezen naar www.drentseenergieorganisatie.nl.

Slimme/nieuwe energiesystemen
Door de sterke toename van lokaal geproduceerde hernieuwbare energie worden nieuwe eisen gesteld aan onze energie-infrastructuur. Het patroon van de productie van windenergie, zonne-energie, bodemenergie, of de beschikbaarheid van industriële restwarmte laat zich bijvoorbeeld niet altijd rijmen met vraagpatroon naar energie. Het succes van warmteprojecten is naast een voldoende grote warmtevraag in hoge mate afhankelijk van lokale samenwerking van verschillende partijen, waaronder de beheerder van het warmtenetwerk.

Op het niveau van een individueel huishouden of het gemiddelde bedrijf zijn de uitdagingen momenteel nog goed te overzien. Maar bij duurzame energieprojecten op wat grotere schaal laat het huidige energienetwerk al beperkingen zien. Het oplossen van deze uitdagingen vertaalt zich nog te vaak in onevenredig hoge projectkosten of een te groot (aanloop)risico waardoor de financiering van een project lastiger wordt. De ontwikkeling van slimme energie- en warmtesystemen biedt een oplossing. De technologie hiervoor is vaak nog te kostbaar en huidige wet- en regelgeving werkt soms belemmerend voor verdere ontwikkeling.

Wij stimuleren daarom (proef)projecten waarbij mogelijke technologische of organisatorische slimme oplossingen in de praktijk worden gebracht. Naast de inzet van financieel (innovatie)instrumentarium zetten wij ons als regionale overheid in om de juiste randvoorwaarden te creëren door te lobbyen voor passende landelijke en Europese wet- en regelgeving. We doen daarbij óók een beroep op de verantwoordelijkheid en kennis van de leveranciers/netwerk-beheerders van nu (gas/elektra/olie en wind).

Circulaire economie
Vooral voor de sectoren chemie, textiel, logistiek en elektronica liggen er kansen om bestaande ketens rondom producten en grondstoffen te doorbreken en kringlopen te sluiten, mét behoud van een economisch verdienmodel (circulaire economie). De nieuw gevormde ketens dragen bij aan energiebesparing en CO_2 reductie.

Vanuit het thema energie bekeken zijn vooral de ketens rond biomassa kansrijk. Vrijkomende reststromen zoals berm -en natuurgras en snoeihout zijn bijvoorbeeld interessant en inzetbaar voor het chemiecluster in Zuidoost Drenthe, nog voordat we de energie er uithalen. Ook snelgroeiende teelten (wilgen, olifantsgras, bamboe en riet) zijn zowel grondstof voor hoogwaardige 'biobased' producten als grondstof voor energie.

Daarnaast zetten we in op het sluiten van stof- en nutriëntenkringlopen binnen de agrarische sector. Om kringlopen op regionale schaal zoveel mogelijk sluitend te maken zullen we duurzame samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij gaan stimuleren. De klimaatwinst die daarbij als gevolg van de reductie van broeikasgas wordt geboekt, maken we inzichtelijk.

Kennis en onderwijs

Een sterke economie kan niet bestaan zonder een goed opgeleide beroepsbevolking. Als provincie hechten wij groot belang aan de optimalisering van de driehoek bedrijfsleven / arbeidsmarkt / kennis-infrastructuur. Ook voor de energietransitie zijn nieuwe samenwerkingsverbanden tussen bedrijven, kennisinstellingen en onderwijs essentieel. Belangrijke organisaties in dat verband zijn het Energy College en de Energy Academy Europe. Zij besteden aandacht aan de overdracht en toepassing van de kennis, waarmee vernieuwing van producten of diensten tot stand kunnen komen.

We ondersteunen daarom kennis en onderwijs-instellingen die energie opnemen in de kern van hun curricula. Aansluitend op het provinciale beleid voor arbeidsmarkt en onderwijs en het Techniekpact Noord stimuleert de provincie bovendien de voort-zetting en de doorontwikkeling van initiatieven die behoud en ontwikkeling van energiegerelateerde kennis en onderwijs tot doel hebben.

Daarnaast stimuleren wij in het primaire en voort-gezet onderwijs de uitrol van het lesprogramma Techniek Talent en Energie (TTE) en het project Energy Challenges Drenthe. Deze projecten maken jongeren enthousiast voor bewust gedrag, energie-besparing en techniek. Zo ontstaat een krachtige energie-onderwijsketen van waaruit de regionale arbeidsmarkt op termijn wordt voorzien van goedgeschoolde energieprofessionals.

PROVINCIE

Vanuit de verschillende rollen die de provincie in de Drentse samenleving heeft kan onze eigen organisatie op verschillende manieren bijdragen aan de realisatie van de energiedoelstellingen. In voorgaande jaren heeft de provincie het provinciehuis en verschillende steunpunten verduurzaamd, is de energie inkoop vergroend, en is het wagenpark verduurzaamd. Op deze inzet borduren we met de Energieagenda 2016-2020 voort.

Als overheid: Beleidsmaker

Eén van de uitdagingen is de vertaling van de energietransitie in het ruimtelijk beleid: een van de kerntaken van de provincie. Waar fossiele energie vrijwel onzichtbaar in Drenthe binnenkomt, zal lokale/regionale hernieuwbare energieproductie meer invloed uitoefenen op ons landschap.

Belangrijke elementen zijn de locatie van energiebronnen nu en in de toekomst, het koppelen verduurzaming aan andere functies zoals mobiliteit en bedrijfsterreinen en het voorkomen van interferentie. Hierbij is er een nauwe samenhang tussen de boven- en ondergrond. Passend omgevingsbeleid is niet alleen belangrijk omdat we zuinig zijn op onze provincie, maar óók omdat we als Drenten zelf het stuur in handen willen houden bij het formuleren van onze energieopgaven.

De urgentie daarvoor is groot, ons huidige beleid (met name zon, biomassa en wind) is namelijk gericht op de relatief korte periode periode tot 2020. Daarom moeten we nú nadenken over gewenste beleid voor het energielandschap van ná 2020. We vinden het belangrijk dat er dialoog met de samenleving plaatsvindt om te bepalen wat we met elkaar moeten doen én laten om tot een energieneutrale provincie te komen. Hiervoor starten we in 2016 een proces met andere overheden, maatschappelijke organisaties, onze inwoners en de Drentse bedrijven en instellingen. Het proces leidt tot een beleidsdocument over 'het energielandschap van Drenthe' dat vervolgens zal worden vastgesteld als onderdeel van ons omgevingsbeleid.

Als overheid: Handhaver

Vanuit democratisch vastgestelde wet- en regelgeving zijn grote energiegebruikers wettelijk verplicht tot het uitvoeren van een energiebesparingsonderzoek en het treffen van maatregelen die binnen vijf jaar kunnen worden terugverdiend. In de praktijk blijkt dat er aan deze wettelijke verplichting nog niet altijd wordt voldaan.

Vanuit deze Energieagenda zetten we in op een zo snel mogelijke realisatie van besparingsmogelijkheden in het Drentse bedrijfsleven. Dat doen we via ons opdrachtgeverschap aan de Regionale Uitvoeringsdienst (RUD), de in 2011 opgerichte uitvoeringsorganisatie op het gebied van milieuwetgeving, -regelgeving en -handhaving voor de provincie en Drentse gemeenten. De RUD heeft de opdracht er op toe te zien dat bedrijven daadwerkelijk de wettelijk verplichte energiebesparingsmaatregelen treffen. Tegelijk onderzoeken we of het haalbaar is het bedrijfsleven goed te faciliteren in deze opgave. Door bijvoorbeeld aansprekende voorbeeldprojecten

goed in beeld te brengen, of door bedrijven te helpen beter inzichtelijk te krijgen welke maatregelen getroffen kunnen worden. Hiermee voldoen we aan onze wettelijk taak en de afspraken die daarover zijn gemaakt in het Nationale Energie Akkoord (2013).

Als opdrachtgever voor publieke taak: Openbaar Vervoer
Het openbaarvervoerbeleid in Drenthe is erop gericht om mensen zoveel mogelijk te stimuleren tot gebruik van trein en bus. Goede bereikbaarheid van steden en een goede ontsluiting van het platteland zijn belangrijke voorwaarden om dat doel te bereiken. Tegelijkertijd kan openbaar vervoer een belangrijke bijdrage leveren aan de verduurzaming van de provincie. Ons streven is erop gericht dat bussen op termijn geen schadelijke stoffen meer uitstoten, maar duurzaam worden aangedreven. Deze zero-emissiebussen zijn schoon, duurzaam en stil, zowel in als buiten de bus.

In de afgelopen jaren is in het busvervoer al veel bereikt. Verkeersinstallaties zijn zodanig aangepast dat de doorstroming fors is verbeterd. Ook het strekken van buslijnen en vermindering van het aantal bushaltes droegen bij aan de verduurzaming van openbaar vervoer. Het aantal lege bussen is teruggedrongen en buschauffeurs zijn getraind in energiezuinig rijden. Nu richten we ons vooral op verdere verduurzaming van de bussen zelf.

De verlenging van de huidige concessie heeft ertoe geleidt dat tot 2020 niet alleen zuinigere en schonere bussen worden ingezet (waaronder een aantal elektrische bussen), maar ook dat er een pilot gestart wordt met de inzet van waterstofbussen. Na afloop van de huidige concessie zullen in de nieuwe aanbesteding aanvullende eisen voor verdere verduurzaming van het openbaar vervoer worden opgenomen.

Als aanjager en initiator: Samenwerking en kennisdeling
Een aantal van de samenwerkingspartners ontvangt subsidie van de provincie Drenthe. Met deze partners maken we afspraken over de rol die ze, ook namens de provincie, uitvoeren. De provincie maakt daarnaast ook actief gebruik van de kennis en capaciteit van deze organisaties.

Samenwerking met Energy Valley en NMFD
Twee belangrijke partijen waarmee we al jaren samenwerken, zijn de Natuur en Milieufederatie Drenthe (NMFD) en stichting Energy Valley. De NMFD is verbinder en ondersteuner van maatschappelijke/lokale initiatieven, partner in uitvoering energieakkoord op gebied van energiebesparing. De NMFD is ook belangenbehartiger van organisaties die zich onder andere sterk maken voor verduurzaming van de provincie, als aanjager van de energietransitie en duurzame ontwikkeling provincie Drenthe.

Stichting Energy Valley richt zich op het creëren van kennisnetwerken en het bij elkaar brengen van bedrijven, om daarmee nieuwe bedrijvigheid te stimuleren. Daarnaast ondersteunt Energy Valley binnen een aantal specifieke energiethema's bedrijven en kennisinstellingen door binnen projecten actief kennis en ervaring in te brengen. Energy Valley doet dit in nauwe samenwerking met onder andere de Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij (NOM) die voor Drenthe ook daadwerkelijke projectontwikkeling stimuleert.

Samenwerking met Europa, Rijk en regio
Ter bevordering van de energietransitie is samenwerking buiten de provincie en Noord-Nederland noodzakelijk voor het verwerven van een stevige positie richting het Rijk en Europa. Een eerste stap is de samenwerking met Noordwest Duitsland aan een grensoverschrijdende 'Mini Energie Unie'. Zowel in de bestuurlijke contacten met Nedersaksen, als in de projectontwikkeling. Op deze manier maken wij ons op deze manier sterk in Brussel en Den Haag voor het realiseren van de Energie Unie op regionale schaal waarbij ons doel is om knelpunten in wet - en regelgeving weg te nemen, financiering voor projecten te realiseren en uiteindelijk onze energietransitie Europees en nationaal gefundeerd te krijgen.

Als bedrijf: voorbeeldrol eigen bezit en inkoop
Eigen bezit: Een deel van de provinciale 'footprint' wordt veroorzaakt door de bouw en het beheer van provinciale wegen, vaarwegen en daaraan gerelateerde objecten waar wij verantwoordelijk voor zijn. Uitvoering geschiedt deels in eigen beheer en deels op basis van uitbesteding.

In de afgelopen jaren hebben we diverse infrastructurele projecten verbonden met realisatie van energiedoelstellingen. Zo is besloten tot het verwijderen van een deel van de straatverlichting en het aanbrengen van energiezuinige verlichting in de resterende armaturen. We hebben ervoor gezorgd dat gemaaid bermgras en snoeihout langs wegen en vaarwegen zoveel mogelijk nuttig zijn ingezet als biomassa. Daarnaast hebben we onze provinciale steunpunten verduurzaamd, onder andere met zonnepanelen.
In deze collegeperiode onderzoeken we of grootschalige energieopwekking bij de steunpunten rendabel te maken is, bijvoorbeeld in de vorm van een zonneweide. Ook verkennen we de mogelijkheden van een proeftuin waar innovaties, gericht op zuiniger energiegebruik bij aanleg en gebruik van wegen en fietspaden, in de praktijk kunnen worden getest.

Inkoop: De provincie is grootinkoper van uiteenlopende producten en diensten, zoals weg- en waterwerken, straatverlichting, bermonderhoud

en adviezen. Ons inkoopbeleid biedt ons de mogelijkheid om van onze toeleveranciers te verlangen dat zij actief en aantoonbaar aandacht besteden aan duurzaamheid en doelen rondom energietransitie. Wij gaan CO_2-vermindering als gunningscriterium binnen ons inkoopbeleid toepassen. Op deze manier verkleinen we zowel de CO_2-footprint van onze eigen organisatie als die van onze toeleveranciers. In 2016 beoordelen we voor welke onderdelen van de inkoop dit gunningscriterium geschikt is. Op die onderdelen passen we ons inkoopbeleid aan.

ACTIES, EFFECTEN EN PLANNING

In de overzichten op de volgende pagina's wordt per doelgroep weergegeven op welke acties de provincie inzet in de periode 2016-2020. Deze energieagenda is echter een dynamisch document. Op basis van voortschrijdend inzicht en praktijkervaringen met de geplande acties kan de agenda gedurende de looptijd worden aangepast. Deze aanpassingen worden via de bestuursrapportages verantwoord.

INWONERS VAN DRENTHE	
Actieplan Energieneutraal Wonen	
Menu van doel- en doelgroepgerichte financiële en communicatieve instrumenten (voor inhoud zie Actieplan Energieneutraal Wonen)	B+M+I
Ondersteunen lokale burgerinitiatieven	
Voortzetting lening Noordelijk Lokaal Duurzaam (in Drenthe vertegenwoordigd door Drentse Kei)	M
Optimaliseren samenwerking/rollenverdeling NMFD, NLD/Drentse Kei, DEO en provincie Drenthe	M
Ontwikkelen van menukaart voor Drentse energiecoöperaties: • Kennis en 'handboek soldaat'/toolbox voor coöperaties, • Actieve begeleiding van initiatieven (o.a. voucherregeling), actieve voorlichting postcoderoos	B+M
Opstellen en uitvoeren gezamenlijk communicatieplan	B
Beter in beeld brengen succesvolle initiatieven (o.a. via DIT)	B
Green deals met groepen inwoners	
Aanpassen reglement Drentse Green Deals door toevoegen extra doelgroepen en passen de criteria	nvt
Opstellen en uitvoeren communicatiestrategie om de verbreding van het instrument bekend te maken	B
Drenthe in Transitie	
Voortzetten financiële ondersteuning DIT	nvt
Vanuit de Energieagenda worden bij DIT in ieder geval de volgende vraagstukken neergelegd: • Hoe versterken we de totstandkoming en de uitvoering van lokale energie initiatieven; • Hoe versnellen we de verduurzaming van de Drentse woningvoorraad; • Hoe profiteert het Drentse bedrijfsleven optimaal van de kansen van de energietransitie.	B+M+I
Zonnelening Drenthe	
Door inwoners kan een lening aangevraagd worden voor de kosten van installatie en aanschaf van: • zonnepanelen, • een zonneboiler en/of • overige duurzame technieken gericht op de winning van directe zonne-energie.	B+M
Algemeen: vergroten bewustzijn en stimuleren bewustdoen	
Zichtbaar gebruik maken van passende evenementen en beurzen	B
Financiële ondersteuning Drents Energieloket voortzetten	B

BEDRIJVEN VAN DRENTHE

Drentse Green Deals en innovatie	
Voortzetten nog lopende deals afgesloten in periode 2012-2015	M+I
Actualiseren Regeling Drentse Green Deal Regeling en verleggen focus	nvt
Het sluiten van 5-10 Drentse Green Deals per kalenderjaar	M+I
Vraag en aanbod mogelijkheden van diverse SNN- en RVO- en EU-instrumenten dichter bij elkaar brengen. Het betreft stimuleringsregelingen die gericht zijn op: • innovatietrajecten, gericht op nieuwe producten, concepten, technologieën, diensten die bijdragen aan CO_2-reductie • Ondersteuning bij het testen van innovatieve toepassingen die bijdragen aan CO_2-reductie in een praktijkomgeving, als logisch onderdeel van een innovatietraject • Bijdragen aan de opzet of verbetering van proeftuinfaciliteiten die bijdragen aan CO_2-reductie t.b.v. innovatietrajecten van of met bedrijfsleven	M+I
Inzet van clusterorganisaties zoals Energy Valley, NOM en platform Business Development d.m.v. concrete opdrachten ten behoeve van projectontwikkeling	M+I
Drentse Energie Organisatie	
Tot en met 2020 voortzetten van de Drentse Energie Organisatie	M
Bedrijven en instellingen kunnen bij DEO terecht voor: • Projectfinanciering • Borg- en garantstelling • Projectinvesteringen/participatie • Energielening Drenthe • Support in de vorm van kennis	M
Slimme Energiesystemen	
Stimuleren proefprojecten technologische of organisatorische oplossingen	I
Lobby voor betere wettelijke en belastingtechnische randvoorwaarden	I
Opstellen warmteplan Drenthe voor duurzame warmte en restwarmte	M+I
Verkenning proeftuin bodemenergie Drenthe	I
Haalbaarheidsonderzoek gebruik oude gasputten (STEP)	I
Circulaire Economie	
Ondersteunen kringloopprojecten en inzichtelijk maken klimaatwinst	n.v.t.
Kennis en onderwijs	
Uitrol voucherregeling Wetenschap en Techniek i.c.m. de leerlijn Techniek Talent en Energie (TTE)	n.v.t.
Verkennen met HBO instellingen naar nieuwe mogelijkheden MBO+, Associate Degree in het kader van energie gerelateerde kennis en onderwijs	n.v.t.
Ondersteuning doorontwikkeling Hotspots Energy College	B+I
Uitrol Energy Challenges Drenthe	B

DE PROVINCIE ZELF

Als overheid: Beleidsmaker	
Starten project 'Hernieuwbare Energie 2030'	nvt
Daarbinnen starten proces 'dialoog Energielandschappen'	nvt
Opstellen beleidsdocument 'het energielandschap van Drenthe'	nvt
Vaststellen beleidsdocument als onderdeel van omgevingsvisie Drenthe	nvt
Opdracht nieuwe energiebalans en opstellen geactualiseerde Energiestrategie (in 2020)	nvt
Als overheid: Handhaver	
Toezien op adequate uitvoering van benoeming prioriteit energie. Vanuit opdrachtgeverschap afspraken maken met RUD over: • Plan van Aanpak Toezicht Energie • Opdracht resultatenverslag handhaving Energiebesparing Industrie	B+M
Als opdrachtgever voor publieke taak: Openbaar Vervoer	
Voor 2020: • Vijftig bussen in de energiecategorie Euro 5 vervangen door Euro 6-bussen • Gaan twee volledig elektrische bussen in het stedelijke gebied rijden (Groningen) • Start een pilot gericht op invoering van twee waterstofbussen	M+I
Opstellen nieuwe aanbesteding (periode na 2019). Hierbij worden de criteria ten aanzien van duurzaamheid verder aangescherpt: • Eis: alle bussen Euro 6, 10% minder energiegebruik aan het eind van de concessie, 10% minder CO_2-uitstoot bij aanvang van de concessie en 20% minder CO_2-uitstoot aan het eind. • Wens: 40% toenemend gebruik hernieuwbare brandstoffen, zoals overstap op hybrid-electric en/of gebruik van synthetische biodiesel.	M
Als aanjager en initiator: samenwerking en kennisdeling	
Samenwerking Energy Valley en NMFD • Voortzetten financiële ondersteuning • Via subsidierelatie afspraken vastleggen over de rol van deze organisaties bij de uitvoering van deze energieagenda	B+M+I
Samenwerking met Europa, rijk en regio • Toetreden tot een wereldwijd netwerk van stedenregio's • Realiseren Drentse Duitsland Agenda • Lobby op beleidsvorming en fondsenwerving (Programma Europa) • Projectontwikkeling rond thema's als flexibilisering van het energiesysteem en gas in transitie. Concreet in voorbereiding: LNG, waterstof/Power2Gas, sensortechnologie t.b.v. reductie energieverbruik, en biogas/circulaire economie.	B+M+I
Als bedrijf: voorbeeldrol eigen bezit en inkoop	
Aanpassing inkoopbeleid, o.a. door invoering CO_2-prestatieladder	M
Onderzoek naar mogelijkheden energieopwekking bij provinciale steunpunten	M
Starten proeftuin voor innovaties gericht op minder energiegebruik bij aanleg en gebruik van wegen en fietspaden	I

5. AFSLUITEND EN MONITORING

Het woord 'Transitie' zegt het al. De weg naar een energieneutraal Drenthe is een veranderproces. Deze veranderprocessen zijn ingrijpend en omvangrijk en vinden niet van vandaag op morgen plaats. Bovendien is een veranderproces maar tot op zekere hoogte voorspelbaar. Zo kunnen bijvoorbeeld nieuwe technieken de energietransitie flink versnellen, terwijl veranderende economische omstandigheden het tempo ook kunnen afremmen.

Vanuit ons collegeprogramma kunnen wij verantwoordelijkheid nemen voor de inspanningen die we in deze bestuursperiode leveren. Deze Energieagenda 2016-2020 geeft daarbij aan welke inzet wij als provincie Drenthe leveren.

Goed rentmeesterschap is echter meer dan de genoemde acties van deze agenda alleen. Vanuit de verantwoordelijkheid die we als Drentse samenleving gezamenlijk dragen is het belangrijk dat we ook los van deze agenda de zogenaamde trias energetica blijven volgen:

- Energie besparen
- Energie duurzaam opwekken
- Efficiënt (her)gebruik van fossiele energie

TRIAS ENERGETICA

Energiebesparing, opwekken van duurzame energie en schone inzet van fossiele energie wordt ook wel de 'trias energetica' genoemd. Het grootste effect word bereikt door de stappen in de juiste volgorde te doorlopen; een drietrapsraket. Eerst besparen, dan energie opwekken, en indien er toch fossiele energie wordt gebruikt daar zo zuinig en efficiënt mogelijk mee omgaan.

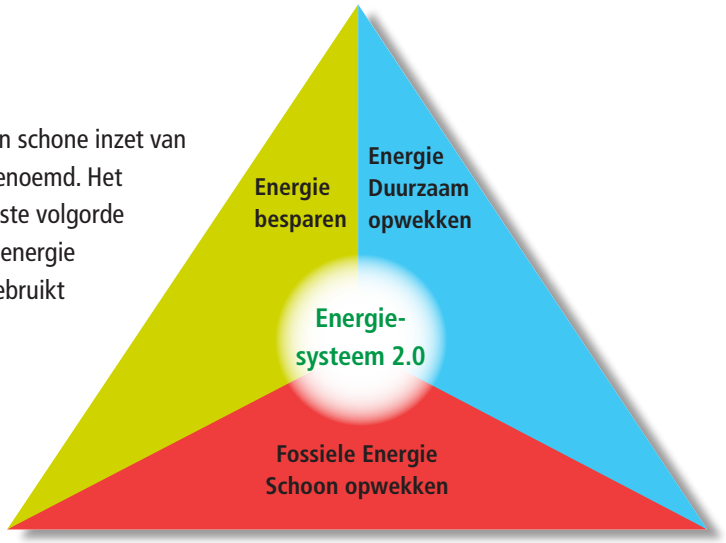

Het resultaat van de inspanningen van de Drentse samenleving wordt door ons gemonitord. Iedere vier jaar maken we een rapportage over de energiebalans met de stand van zaken van energiegebruik, -productie en CO_2 uitstoot. Deze balans geeft ook een raming van de toekomstige CO_2-uitstoot. Jaarlijkse monitoring van het doelbereik vindt plaats door gebruik te maken van CBS-gegevens.

6. FINANCIËN

Voor de uitvoering van deze Energieagenda is binnen de Meerjarenbegroting van de provincie Drenthe tot en met 2019 € 7,75 miljoen opgenomen. Op deze middelen rust een meerjarige verplichting voor Energy Valley, die voortkomt uit de besluitvorming van de afgelopen jaren.

Een overzicht van de jaarbudgetten en nog lopende verplichtingen binnen de looptijd van deze agenda is opgenomen in onderstaande tabel:

Budget Energieagenda	2016	2017	2018	2019	2020
Meerjarenbegroting	€ 1.750.000	€ 2.000.000	€ 2.000.000	€ 2.000.000	Besluit nieuw college

Reserveringen	2016	2017	2018	2019	2020
Afwikkeling overschrijding 2015	€ 458.016				Besluit nieuw college
Energy Valley		€ 166.667	€ 166.667	€ 166.667	
Uitvoeringsbudget	€ 1.291.984	€ 1.833.333	€ 1.833.333	€ 1.833.333	

Het actieplan Energieneutraal Wonen maakt onderdeel uit van deze Energieagenda. De financiële dekking van het actieplan is gekoppeld aan de integrale besluitvorming over de Investeringsagenda Drenthe. De begroting die voor het Actieplan Energieneutraal Wonen daar ter besluitvorming wordt voorgelegd is opgenomen in onderstaande tabel.

Budget Actieplan Energieneutraal wonen	2016	2017	2018	2019
Meerjarenbegroting	€3.500.000	€1.000.000	€1.000.000	€1.000.000

Evaluatie Energieprogramma 2012-2015

In opdracht van: Provincie Drenthe

Auteur: Drs. H.J. Wijnants

Datum: 8 december 2015

People, Planet, Profit... PHORCYS

Inhoudsopgave

1 Achtergrond en aanpak evaluatie 4
1.1 Centrale vragen 5
1.2 Ambities en doelen van het programma 5
1.3 Randvoorwaarden bij de inzet van instrumenten 5
1.4 Monitoring doelbereik vanuit het programma 6

2 Evaluatie integraal programma 7
2.1 Impact op sturende principes Energieprogramma 7
2.2 Conclusies 10
2.3 Lessen voor vervolg 11

3 Green Deals 15
3.1 Introductie 15
3.2 De werking van het instrument DGD 17
3.3 Analyse 18
3.4 Aanbevelingen 21

4 Regelingen 22
4.1 Beleidsregel alternatieve brandstoffen 22
4.2 Zonnelening 24

5 Programma's met Europese financiering 29
5.1 NEND-projecten 29
5.2 Groen Gas project 33
5.3 SEBB-project 36

6 Klimaatcontracten met gemeenten 40

Leeswijzer

De in de zomer van 2015 uitgevoerde evaluatie van het Drents Energieprogramma 2012-2015 laat over het algemeen een positief beeld zien van de behaalde resultaten. Voor de snelle lezer is In hoofdstuk 2 op het niveau van het programma een evaluatie gemaakt van de verschillende instrumenten. Deze is te lezen als samenvatting.

Op het niveau van de instrumenten is de evaluatie beschreven in de hoofdstukken daarna, waarbij in het laatste hoofdstuk ook de Klimaatcontracten uit het vorige Klimaat- en Energieprogramma zijn beschreven. In deze hoofdstukken zijn naast de conclusies ook positieve punten, leerpunten en aanbevelingen opgenomen. Hoofdstuk 1 beschrijft de achtergrond van de evaluatie en de doelstellingen op de verschillende niveaus, waar de evaluatie op ingaat.

Veel gebruikte afkortingen zijn:

DEO	stichting Drentse Energieorganisatie, Drents energiefonds op afstand van de provincie
DGD	Drentse Green Deal, instrument van het Energieprogramma
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
INTERREG	Europees fonds voor interregionale samenwerking
NEND	Duitse afkorting voor internationaal programma: Nachthaltige Energien Niederlande Deutschland
SEBB	Stimuleringsfonds Energiebesparing Bestaande Bouw: Noordelijke programma, deels gefinancierd met EFRO-middelen
SNN	Samenwerkingsverband Noord Nederland, uitvoeringsorganisatie van de noordelijke provincies en managementautoriteit van het Europese EFRO-programma
SVn	stichting Stimuleringsfonds Volkhuisvesting Nederlandse gemeenten, uitvoeringsorganisatie voor leningen namens overheden (starterslening, duurzaamheidslening)
Wp	Wattpiek, geeft de capaciteit van een zonnepaneel aan

1 Achtergrond en aanpak evaluatie

Achtergrond

Het huidige Energieprogramma loopt van 2012 tot en met 2015. In 2015 wordt al gewerkt aan de voorzet voor een vervolgprogramma vanaf 2016. Hierin worden de ervaringen met de instrumenten uit het huidige programma meegenomen. Het programmateam heeft adviesbureau PHORCYS opdracht gegeven de evaluatie hiervoor uit te voeren.

In deze evaluatie worden de instrumenten van het huidige programma geëvalueerd. Hierin zijn ook de Klimaatcontracten, al gestart in het vorige programma Klimaat en Energie, meegenomen. Daarentegen is de Drentse Energieorganisatie (DEO) niet meegenomen, aangezien Gedeputeerde Staten via een apart traject de Provinciale Staten over DEO zal informeren.

Aanpak

Deze evaluatie wordt uitgevoerd voor wat betreft de realisatie van de doelstellingen van het Energieprogramma 2012-2015, de ingezette instrumenten en resultaten en wat daarvoor aan budget is ingezet. De evaluatie volgt de benadering van het logical framework (zie figuur 1). De evaluatie in dit rapport heeft betrekking op de gekleurde rechthoeken.

Figuur 1: Overzicht aanpak evaluatie volgens logical framework

De evaluatie analyseert de effectiviteit en de efficiëntie van het programma Energie. De strategie (de blauwe rechthoek) en de doelen (de rode rechthoek) worden nader toegelicht in paragraaf 1.2. In de evaluatie van het hele programma, wordt geanalyseerd welke impact het programma op beide elementen heeft gehad (hoofdstuk 2). In pagraaf 1.3. wordt ingegaan op de specifieke randvoorwaarden, die de provincie via de inzet van instrumenten met het Energieprogramma heeft willen creëren. De kwalitatieve bijdrage van elk instrument aan deze randvoorwaarden wordt per instrument beschreven.

1.1 Centrale vragen

Naast de vragen over effectiviteit en efficiëntie van inzet en doelrealisatie, die gebruikelijk zijn in een evaluatie, zijn er ook additionele vragen die deze evaluatie zal beantwoorden. Deze centrale vragen betreffen enerzijds de focus van een mogelijke opvolger van het Energieprogramma: dient deze zich te richten op de "grote klappers" (de Green Deals-aanpak, waarbij per deal veel CO_2-uitstoot wordt verminderd) of vooral te richten op draagvlak (vaak kleinere, lokale projecten met of voor burgers en MKB)? Anderzijds gaat het ook om de vraag of het programma heeft voorzien in de behoefte van de marktpartijen. Op deze vragen zal de evaluatie antwoorden geven in paragraaf 2.2.

1.2 Ambities en doelen van het programma

Binnen het programma streeft Drenthe naar een zo groot mogelijke bijdrage aan de Europese en nationale doelstellingen voor CO2-reductie en duurzame energieproductie. Deze doelen kunnen als de strategie van het Energieprogramma worden beschouwd (de blauwe rechthoeken uit figuur 1):

- 20% minder CO2-uitstoot in 2020 ten opzichte van 1990;
- In 2020 14% van het eindverbruik (finaal energieverbruik) produceren met hernieuwbare energiebronnen;
- 20% energiebesparing in 2020.

Als strategisch sturend principe voor het programma wordt gebruik gemaakt van de economische (energie)doelen zoals deze ook in de Voorjaarsnota 2012 waren vastgelegd:

- In de programmaperiode 2012-2015 zou € 300 miljoen aan investeringen worden gedaan als het resultaat van de uitvoering van het programma;
- In de programmaperiode 2012-2015 zou 60 miljoen m^3 groen gas worden geproduceerd, dat is 20% van de nationale doelstelling.

Bovenstaande doelen zijn de doelen van het Energieprogramma en zijn niet verder verdeeld over de verschillende thema's of instrumenten. Vanzelfsprekend dienen de instrumenten (in samenhang) aan de doelen bij te dragen.

Ter verduidelijking: Het beperken van de CO_2-uitstoot is *niet leidend* geweest bij de inzet van de instrumenten van het Energieprogramma, zoals dat wel bij het programma ervoor is gehanteerd. Door gebruik te maken van een sturingsprincipe op economische triggers is het beperken van de CO_2-uitstoot als logische spinn-off nagestreefd. Het beperken van de CO_2-uitstoot is uiteraard wel als afwegingscriterium toegepast. Bovendien wordt met de productie van groen gas hieraan een bijdrage geleverd.

1.3 Randvoorwaarden bij de inzet van instrumenten

De provincie beoogt de bovengenoemde ambities en doelen te verwezenlijken door de inzet van verschillende instrumenten. Voor de succesvolle uitvoering van de verschillende instrumenten –en daarmee de realisatie van de doelen van het Energieprogramma- , streeft de provincie naar het creëren van de juiste randvoorwaarden door:

- Het aanjagen initiatieven en samenbrengen van betrokken partijen;
- Robuustheid en zakelijkheid binnen projecten (zie ook uitvoeringsinstrumenten);
- Optimaal faciliteren van uitvoeringsprojecten (binnen de mogelijkheden en de daarvoor geldende wettelijke kaders van de provincie);
- Een evenwichtige inzet binnen de uitvoeringsketens van de energiethema's in het Energievizier, de groene gasrotonde, power production & balancing, bio based energy en decentrale energiesystemen;
- Het verwerven van additionele middelen (EU, rijk, privaat) ten behoeve van de uitvoering van projecten;

- Het in stand houden van de noordelijke Energy Valley samenwerking met als doel de noordelijke focus gezamenlijk uit te dragen, samen op te trekken in de richting van het Rijk en Europa en om kennis en ervaring uit te wisselen.

Deze evaluatie zal nagaan wat het effect van de verschillende instrumenten op de bovenstaande doelen, ambities en de creatie van randvoorwaarden is geweest.

1.4 Monitoring doelbereik vanuit het programma

In het Energieprogramma is beschreven dat voor de monitoring van de realisatie van de economische doelen de benodigde data worden vastgelegd in de overeenkomsten van de Drentse Green Deals en de regelingen[1]. De indicatoren daarvoor zijn:

1. Investeringen in euro's, en
2. De productie van groen gas in kubieke meters.
3. Voor deze projecten wordt ook de bijdrage die binnen deze projecten wordt gerealiseerd ten aanzien van de CO_2-reductie en duurzame energieproductie bijgehouden. De indicatoren daarvoor zijn: kiloton CO_2-reductie en PetaJoules duurzame energieproductie. Deze gegevens worden vastgelegd in de zogenaamde DWA-monitor van de provincie.
4. Tenslotte wordt bijgehouden hoeveel additionele middelen zijn verworven.

In de evaluatie worden de beschikbare data van deze monitoring activiteiten gebruikt, voor zover beschikbaar.

[1] Dit geldt ook voor de overeenkomsten die DEO afsluit, maar DEO is niet in deze evaluatie meegenomen

2 Evaluatie integraal programma

In dit hoofdstuk worden de verschillende instrumenten van het Energieprogramma op programmaniveau geanalyseerd. In de hoofdstukken hierna volgt de evaluatie per instrument. Dit is een samenvatting gemaakt over het hele programma, inclusief de impact van het programma op strategische, lange termijn doelstellingen. Aan het einde wordt ingegaan op de lessen voor een mogelijk vervolg van het Energieprogramma.

Er zijn vanuit het Energieprogramma vijf instrumenten ingezet. Deze instrumenten zijn:

1. **Klimaatcontracten** tussen de provincie en Drentse gemeenten, over de uitvoering van concrete projecten in de gemeente waarvoor deels provinciaal geld beschikbaar was. Overigens waren de contracten nog onder het Programma Klimaat en Energie 2008-2011 gestart;
2. **Drentse Green Deals** tussen de provincie en organisaties/bedrijven, waarbij een afspraak is gemaakt over het investeren in concrete projecten die leiden tot werkgelegenheid, productie van groen gas en daarmee lagere CO_2-uitstoot;
3. **Subsidieregelingen**, waaronder de Beleidsregel Stimulering van Alternatieve Brandstoffen en de Zonnelening;
4. **Drentse Energie Organisatie**, het Drentse energiefonds voor bedrijven en andere rechtspersonen op afstand van de provincie;
5. **Vanuit Europa meegefinancierde projecten,** zoals de NEND- en INTERREG-projecten en SEBB-fonds (EFRO). Hieronder vallen weer verschillende programma's en fondsen.

Deze instrumenten worden in de volgende hoofdstukken per instrument geëvalueerd, met uitzondering van de Drentse Energie Organisatie. In dit hoofdstuk wordt het programma integraal geëvalueerd, waarbij de instrumenten in samenhang worden geanalyseerd. Eerst wordt gekeken naar de doelstellingen op programmaniveau. Deze doelstellingen worden in het programma "sturende principes" genoemd.

2.1 Impact op sturende principes Energieprogramma

De sturende principes van het Energieprogramma zijn:

1. In de programmaperiode 2012-2015 zou € 300 miljoen aan investeringen worden gedaan als het resultaat van de uitvoering van het programma;
2. In de programmaperiode 2012-2015 zou 60 miljoen m^3 groen gas worden geproduceerd, dat is 20% van de nationale doelstelling.

Ad 1. **Uitgelokte investeringen**: De uitbetaalde subsidies en uitgelokte en de uitgelokte investeringen per instrument zijn in tabel 1 op de volgende bladzijde weergegeven (subsidies en leningen). De uitgelokte investeringen zijn deels gebaseerd op de projectplannen (DGD's en klimaatcontracten). Deze doelstelling is (stand medio 2015) voor bijna 50% gehaald (alleen het eerste orde effect, de investeringen van alleen de doelgroep, is meegeteld en exclusief investeringen DEO).

Ad 2. De verwachte **bijdrage productie groen of biogas** is ruim 60 miljoen kubieke meters over de periode 2012-2015. De doelstelling zou vooral via de DGD's gerealiseerd moeten worden: De teller staat op het moment van evaluatie op 46 miljoen m^3 groen of biogas productie. Op korte termijn komen daar waarschijnlijk nog twee projecten bij met een potentiële productie van 25 miljoen m^3. De overige instrumenten hebben niet als prioriteit de productie van groen of biogas, het kan wel een gewenst neveneffect zijn. Bij de DGD's is vooraf een berekening gemaakt van de potentiële productie van groen of biogas. Daarom zijn er alleen schattingen gemaakt die de gerealiseerde omvang bij benadering aangeven.

Naast de sturende principes heeft het Energieprogramma ook een aantal randvoorwaarden benoemd, waaraan de instrumenten moeten voldoen. Dit wordt beschreven op de volgende bladzijde onder het kopje “overige effecten”.

Instrument	Realisatie provinciale middelen	Uitgelokte investeringen
Klimaatcontracten	€ 5.008.456,=	Geschat: € 22,75 mln.
DGD (alleen provinciaal)	€ 1.399.500,= verleend* € 591.700,= vastgesteld	Geschat: € 80 mln.
Regelingen: - Alternatieve brandstoffen - Zonneleningen (verleend)	 € 177.500,= (2014/2015) € 1.108.829,= (2014), en € 1.912.283,= (september ’15)	 Geschat: € 0,35 mln. € 1,5 mln.
DEO	*Niet meegenomen, volgt in aparte rapportage*	
Europa: Stimuleringsfonds Energiebesparing Bestaande Bouw (SEBB)	€ 1.604.729,=**	Woco’s***: € 29,7 mln. Woningeig.***: € 10 mln.
TOTAAL (exclusief DEO, t/m medio 2015)		**Ca. € 144 mln.**

Tabel 1: Overzicht bestede provinciale middelen en uitgelokte investeringen per instrument.
**Eind 2015 zijn, net voordat deze evaluatie zou verschijnen, nog DGD’s ter waarde van ruim € 7,5 ton afgesloten.*
***De betreft alleen de provinciale middelen en de geschatte impact op uitgelokte investeringen **in Drenthe**. Er zijn hiernaast ook EFRO- en rijksmiddelen ingezet (zie 6.3). De uitgelokte investeringen zijn inclusief de regelingen met EFRO- en rijksmiddelen. ***woco’s: woningcorporaties en woningeig.:woningeigenaren*
***Let op:** De uitgelokte investeringen zijn een momentopname: nog lang niet alle geplande investeringen zijn gedaan en in de tabel opgenomen (daarom is er bijvoorbeeld nog meer budget aan Zonneleningen verleend dan er budget geïnvesteerd is in zonnepanelen).*

Overige effecten
Het Energieprogramma heeft het creëren van de volgende zeven randvoorwaarden bij de inzet van de instrumenten benoemd en beoogd (zie paragraaf 1.3 voor uitleg):

1. CO_2-reductie: De CO_2-doelsteling is een strategische doelstelling van het programma en is *geen* apart sturend principe van het Energieprogramma geweest: bij de instrumenten is CO_2-reductie als randvoorwaarde genoemd. Alle instrumenten en de meeste van de daarmee gefinancierde projecten hebben in meer of mindere mate bijgedragen aan de reductie van de CO_2-uitstoot in Drenthe. Op het niveau van de instrumenten is niet afzonderlijk gemonitord wat de CO_2-reductie bedraagt. Dit is wel **ex-ante gedaan bij de beoordeling van de projecten**, ex post soms bij de vaststellingsverzoeken van individuele projecten (bij de DGD’s bijvoorbeeld). Het rekenmodel dat in eerste instantie op instrumentniveau daarvoor gebruikt zou worden, bleek te complex in het gebruik. Bovendien zijn er vele andere factoren die ook bijdragen aan de CO_2-uitstoot, waardoor de uitkomsten een te gekleurd positief beeld kunnen geven. Daarom wordt er **jaarlijks op basis van CBS-gegevens de hoogte van de CO_2-uitstoot berekend en zal er een Drentse versie van de Nationale Energieverkenning worden gemaakt**. Op deze manier wordt duidelijk of de brede, maatschappelijke trend in de goede richting wijst. Deze manier van monitoren past ook goed bij een strategische doelstelling. Hierbij speelt overigens nog wel een vertragende factor parten omdat de productie van groen gas op dit moment nog niet in volle gang is: dit duurt nog ongeveer drie jaar.

2. Aanjagen/ samenbrengen: Het instrument DGD is juist bedoeld om nieuwe initiatieven aan te jagen en de initiatiefnemers in **contact te brengen met de overheid en met andere partijen**. Dit punt wordt door de geïnterviewde initiatiefnemers als **een belangrijk element** van de DGD gezien. Hetzelfde geldt voor de klimaatcontracten (nog opgezet onder het vorige programma). De **relatie tussen provincie en gemeenten is door de samenwerking in de contracten hechter** geworden. Ook het n**etwerk van**

bedrijven in contact met de provincie is flink gegroeid. De andere instrumenten hebben enerzijds via **onderzoek en consortiavorming** (de projecten uit NEND), anderzijds door **specifieke investeringen** (regelingen, fonds SEBB) marktpartijen ondersteund in hun rol in de energietransitie.

3. Robuustheid / zakelijkheid: De marktpartijen en gemeenten zijn allemaal zeer te spreken over de **duidelijkheid en de zakelijke aanpak** van de ingezette provinciale instrumenten: de aan te leveren informatie ter onderbouwing wordt soms wel veel gevonden (DGD's), maar voor veel initiatiefnemers is het tegelijk ook een goede oefening geweest om hun project eens goed te analyseren en te beschrijven. Het systematisch hanteren van een dergelijke aanpak door de provincie Drenthe wordt door de geïnterviewde bedrijven als uniek onder de provincies in Nederland gezien. Bij de subsidieregelingen en Europese meegefinancierde programma's is een zakelijke aanpak inherent aan het instrument, gezien de risico's (terugbetalen of boetes) voor de provincie als het instrument niet goed functioneert. Wel geven marktpartijen soms aan dat –bij rechtstreekse financiering vanuit Europa, zoals INTERREG- de betaling van facturen lang laat wachten vanwege het trage Europese goedkeuringsproces. De formele contracten en briefwisselingen zijn over het algemeen goed vastgelegd. Echter bij de grotere programma's (DGD's, klimaatcontracten) laat de informele, interne en operationele informatiestroom soms te wensen over, waardoor het lastig is overzicht te krijgen. Overigens is hieraan al flink gewerkt en is verbetering opgetreden. Desondanks verdient het aanbeveling om in de toekomst meer aandacht (én tijd) te schenken aan het (vooraf) opzetten van een **goede projectmanagement organisatie met een adequate administratieve organisatie**, waarin opdrachtbrieven, facturen, verslagen, afspraken, te monitoren gegevens, etc. op consistente wijze zijn opgeslagen en geordend. Een dergelijke aanpak en beschrijving van de administratieve organisatie kan dan in het format van het projectplan van de WerkWijzer worden beschreven en vastgelegd.

4. Optimaal faciliteren: Uit de interviews blijkt dat de provincie met de aanpak van DGD's ondernemers verder heeft geholpen, vooral **door het meedenken in de beginfase, de financiële ondersteuning en de opgedane nieuwe (overheids)contacten**. Gemeenten hebben hun **klimaat- en energieprojecten beter en versneld kunnen uitvoeren** door middel van de klimaatcontracten. In beide instrumenten is ook de flexibele aanpak ten aanzien van wijzigingen in de DGD of het klimaatcontract zeer gewaardeerd. De Groen Gas–sector kan flink **profiteren van de opgedane kennis en ervaringen** uit het Groen Gas INTERREG-project. Hetzelfde geldt voor de woningcorporaties, die innovatieve aspecten in aanbesteding en technieken hebben gerealiseerd als onderdeel van het SEBB-fonds en op deze ervaringen weer verder kunnen bouwen. Voor regelingen aan particulieren leert de evaluatie dat **communicatie essentieel is voor het succes van het financiële instrument**: de provincie heeft dit instrument soms zeer beperkt of soms te laat ingezet, waardoor het effect van het instrument nog groter zou kunnen zijn.

5. Verwerven additionele middelen: Er is ongeveer € 11 miljoen aan rijksmiddelen en bijna € 10 miljoen aan Europese middelen verworven. In twee gevallen is er sprake van aanwending van rijksmiddelen voor in totaal ruim € 7 miljoen onder de DGD's. Bij de INTERREG-projecten en het door EFRO meegefinancierde Groen Gas project en SEBB-fonds is per definitie sprake van additionele Europese en rijksmiddelen. Voor Interreg bedraagt dit ca. € 1,2 mln. en EFRO € 8,5 mln.: dit is nog exclusief € 4 mln. cofinanciering van het rijk. Kijkend naar **private investeringen, dan is er ruim € 120 miljoen geïnvesteerd** bij de diverse (subsidie-)regelingen onder het SEBB-fonds. De s*ubsidieregelingen,* rechtstreeks onder het Energieprogramma (Ombouwregeling Alternatieve Brandstoffen en Zonnelening), leiden ook tot uitgelokte private investeringen maar in mindere mate dan de andere projecten: Omdat de regeling alternatieve brandstoffen nog een beperkt aantal aanvragen (83) heeft gehad en de Zonnelening zelf al een groot deel van de investering dekt. De klimaatcontracten hebben naar schatting geleid tot **gemeentelijke investeringen van ruim € 22 miljoen**.

6. Evenwichtige verdeling over energiethema's: Programmabreed worden alle energiethema's redelijk tot goed bediend. De DGD's zijn goed verdeeld over de volgende vier thema's (zie vetgedrukte opsomming hieronder). Andere instrumenten hebben een specifieke bijdrage geleverd aan één thema of twee thema's, zoals:

1. **de groene gasrotonde**: onderzoeken Groen Gas project, regeling alternatieve brandstoffen;
2. **power production & balancing**: de projecten met betrekking tot energiebesparing (SEBB-fonds, NEND-project frisse scholen) vallen buiten de thema's, maar leveren indirect wel een bijdrage aan power balancing. Er heeft geen thema aan *power production* bijgedragen.
3. **bio based energy**: NEND-project: Biomassa en Landschap, onderzoeken verwaarding biomassa.
4. **decentrale energiesystemen**: Zonnelening, enkele subsidieregelingen binnen het SEBB-fonds.

7. Samenwerking Energy Valley-gebied: Samenwerking met Drentse gemeenten is hechter geworden, terwijl er een verbreding is opgetreden in de samenwerking met andere provincies, Duitse deelstaten en marktpartijen. Met name de programma's met Europese financiering hebben duidelijk en over meerdere jaren bijgedragen aan noordelijke samenwerking (en soms ook breder of zelfs internationaal, zoals Groen Gas). De klimaatcontracten hebben bijgedragen aan een hechte samenwerking tussen de provincie en de Drentse gemeenten. Regelingen en de DGD's lijken in vergelijking minder te hebben bijgedragen aan de instandhouding van de noordelijke samenwerking.

2.2 Conclusies

Op basis van verzamelde informatie uit interviews en rapportages heeft het Energieprogramma *op dit evaluatiemoment nog niet* voldaan aan het sturende principe van € 300 miljoen aan uitgelokte investeringen[2]. Het sturende principe van 60 miljoen m^3 groen gasproductie is wel gehaald, indien de binnenkort te sluiten projecten worden meegeteld. Hierbij moet aangetekend worden dat:

- De gepresenteerde cijfers een indicatie zijn, omdat realisatiecijfers ontbreken en binnen het Energieprogramma vooral gestuurd is op de begrote cijfers (van investeringen en groen gasproductie) in de projectvoorstellen;
- Alleen de direct uitgelokte investeringen zijn meegenomen: eventuele tweede orde effecten (investeringen van leveranciers zelf, die aan deze projecten hebben verdiend) zijn niet meegerekend;
- De DGD's, de klimaatcontracten en het Europese gefinancierde Groen Gas-project en SEBB-fonds hebben door hun omvang een stevige bijdrage geleverd aan de doelstellingen van het Energieprogramma. De DGD's doen dat nog steeds: er is eind 2015, bij het uitkomen van dit evaluatierapport, nog voor € 7,5 ton aan contracten afgesloten;
- Bij sommige programma's (Groen Gas, NEND) moeten de investeringen nog op gang komen, de gedane onderzoeken hebben de weg gebaand voor toekomstige investeringen, die nu niet meegeteld zijn. Bovendien zal dit in de toekomst een positieve impact op de groen gas productie hebben.
- Op zichzelf staande (bescheiden) subsidieregelingen dragen nog nauwelijks bij. Een verklaring is (in geval van de Zonnelening) dat een belangrijk deel van de investeringen nog moet plaatsvinden (ook wanneer het budget eenmaal heeft gerevolveerd).

Het is het zeker niet uit te sluiten dat de doelstelling voor groen gas productie in de nabije toekomst wordt overtroffen (vervolginvesteringen Groen Gas, impact van nieuwe DGD's). Voor de economische doelstelling voor € 300 miljoen aan direct uitgelokte investeringen wordt dit nog een fikse uitdaging, aangezien deze doelstelling nu voor ongeveer 50% is gehaald.

[2] Ook wanneer de uitgelokte investeringen van DEO (ca. € 20 miljoen per medio 2015) worden meegeteld, wordt de doelstelling op dit moment nog niet behaald.

De impact van het Energieprogramma op de strategische doelen (CO_2-reductie en duurzame energieopwekking) is pas vast te stellen als de Drentse editie van de Nationale Energieverkenning is gemaakt. Nu is dit niet mogelijk: Enerzijds omdat regionaal geen statistische cijfers beschikbaar zijn omtrent de emissies van broeikasgassen, hernieuwbare energieproductie en energiebesparing, anderzijds omdat deze cijfers achteraf niet op instrumentniveau gemonitord worden. Dit is oorspronkelijk wel de intentie geweest: Een belangrijke oorzaak is dat het daarvoor in te zetten rekenmodel te ingewikkeld is gebleken. Wel is duidelijk dat de verschillende instrumenten (zoals DGD's, klimaatcontracten, fonds energiebesparing (SEBB)) een flinke bijdrage hebben geleverd aan de strategische doelen.

Een belangrijk en positief neveneffect van de aanpak uit het Energieprogramma is dat de geïnterviewde bedrijven aangeven dat zij door de samenwerking met de provincie een breder netwerk hebben aangeboord.

Het programma scoort als geheel goed op de verschillende zeven randvoorwaarden. Door de inzet van een mix van instrumenten heeft het Energieprogramma alle voorwaarden goed ingevuld. De provincie heeft hiermee een goede aanzet gegeven voor een verder vervolg van de energietransitie in samenwerking met marktpartijen en Drentse gemeenten. Drie aandachtspunten voor de provincie zijn:

1. Het *vooraf* opzetten van een goede projectorganisatie achter de omvangrijke instrumenten (DGD's, klimaatcontracten, Europese projecten): bij het Groen Gas project en SEBB-fonds is hier tijdig aandacht aan geschonken: bij de DGD's en klimaatcontracten heeft gaandeweg een verbeteringsslag plaatsgevonden. De evaluatie laat zien dat provinciale ambtenaren vaak de neiging hebben om inhoudelijk erg betrokken te zijn en daardoor minder tijd over te hebben voor organisatorische/financiële aspecten.
2. Meer aandacht besteden aan goede communicatie bij (subsidie)regelingen voor burgers, vanaf de start van de regeling.
3. Het vooraf bepalen van indicatoren / criteria waarop de voortgang van instrumenten goed gemonitord kan worden. Soms kan bij gebrek aan informatie geen oordeel worden geveld over de effectiviteit van een instrument.

2.3 Lessen voor vervolg

Voor een mogelijk vervolg op het Energieprogramma, is een analyse gemaakt in hoeverre deze evaluatie de centrale vragen (uit paragraaf 1.1.) kan helpen beantwoorden. Deze vragen betreffen in de mate waarin het Energieprogramma heeft voorzien in een behoefte van de markt en of de evaluatie een duidelijke voorkeur geeft aan een duidelijke focus in de toekomst op juist kleine, maatschappelijke projecten of juist grote klappers?

Behoefte marktpartijen: duidelijk en snel proces met toegang tot netwerk en budget

Het huidige programma heeft marktpartijen ondersteund met name via de Drentse Green Deals en specifieke regelingen. Uit de interviews blijkt dat marktpartijen:

1. Via de Drentse Green Deals / regelingen ook projecten hebben uitgevoerd die er anders niet waren gekomen (of wellicht veel later);
2. Afhankelijk van het soort project, subsidies niet altijd nodig hebben en meer marktconforme ondersteuning (zoals leningen) ook waarderen. Belangrijk hierbij is wel dat de provincie ten opzichte van andere (en soms eigen zoals EO) financieringsbronnen een onderscheidende en aanvullende rol kiest. Dit houdt in dat eventueel revolverend instrumentarium complementair moet zijn en niet overlappend;

3. Maatwerk, flexibiliteit én een duidelijke, zakelijke aanpak waarderen;
4. Andere of aangepaste investeringen hebben gedaan, die mogelijk zijn geworden door het beschikbaar stellen van provinciaal budget.

Punt 1: Er is een onderscheid te maken tussen duidelijk aanbodgedreven instrumenten en meer vraaggerichte instrumenten. Met de aanbodgedreven instrumenten heeft het programma een bepaalde transitie in gang willen zetten, terwijl vraaggerichte instrumenten een nog niet beschreven investering (binnen bepaalde kaders) willen uitlokken (zie tabel 2).

Vanuit de markt is er een sterke voorkeur voor de vraaggestuurde instrumenten, waarbij de ondernemer meer vrijheid heeft én gebruik kan maken van het netwerk van de provincie. Een belangrijke consequentie is wel dat de provincie minder kan sturen en meer afhankelijk is van de bereidheid van de ondernemer om een project op te starten. Tevens vraagt een dergelijk instrument een flinke inzet van de provincie om het proces te begeleiden, zoals duidelijk blijkt uit de ervaringen met de Drentse Green Deals en de klimaatcontracten. Een dergelijk aanpak is alleen lonend als de provincie ook een stevig budget voor meerdere jaren kan vrijmaken. De geïnterviewde bedrijven geven aan dat zij door de samenwerking met de provincie ook een breder netwerk hebben aangeboord en dat ook positief hebben ervaren.

Instrument	Doel	Instrument	Werking	Organisatie
Meer aanbodgedreven	Stimuleren transitie door specifieke projecten	Fonds-SEBB (energiebesparing), Regelingen	Generiek voor bepaalde doelgroep, sterke sturing	Beperkte inzet / capaciteit, (revolverend) budget bepalend voor impact
Meer vraaggestuurd	Uitlokken gewenste investeringen binnen kaders transitie	Drentse Green Deals (DGD's), Klimaatcontracten, DEO	Maatwerk per doelgroep, minder sturing	Forse inzet/capaciteit Fors budget

Tabel 2: Verschil aanbodgedreven en vraaggestuurde instrumenten binnen het Energieprogramma

Punt 2: Ten aanzien van het alternatieve gebruik van subsidies is in het Energieprogramma al een start gemaakt met leningen en financiering via stichting DEO. Het gebruik van het conventionele subsidie-instrument kan daarom verminderd worden, maar moet niet verdwijnen. Immers, voor bepaalde type projecten zal subsidie nog steeds het geëigende instrument zijn (tabel 3).

Type subsidie	Type project	Ondernemer	Risico-afdekking	Organisatie
Conventionele subsidie	Experimenten, studies, leerprojecten	Deels gratis geld, eigen bijdrage in principe hoog	Niet: geld is besteed	In principe beperkte inzet; Ad-hoc veel inzet
Lening	Projecten met terugverdiencapaciteit	Aflossing en rente, lagere eigen bijdrage	Zekerheden	Beperkte inzet; Wel inzet DEO
"Quasi-lening"	Tussenvorm: projecten met potentie maar onzekere terugverdiencapaciteit	Bij succes aflossing, eigen bijdrage gemiddeld	Gefaseerde aanpak, beperkte zekerheden Mislukt: Deel geld is besteed / subsidie gebleven	Flinke inzet en begeleiding

Tabel 3: Subsidietype, toepassing, risico en organisatorische impact

Er is een tussenvorm denkbaar die complementair is aan beschikbare financieringen zoals die van DEO, waarbij subsidies kunnen worden verleend in de vorm van "**quasi-leningen**". Dit is een (nog niet

bestaande) subsidie, waarbij aan de subsidie de eis wordt gesteld dat deze wordt terugbetaald bij succesvolle realisatie/effect van het project. De quasi-lening vervalt daarmee als subsidie mocht het project/de innovatie niet tot het beoogde terugverdienmodel leiden. De subsidie wordt gefaseerd uitgekeerd (bijvoorbeeld via een bouwdepot), waarbij de provincie nauwgezet de realisatie van het project volgt. Bij een dergelijke tussenvorm zou de provincie minder zekerheden hoeven te vestigen dan bij een lening. Voorwaarde blijft dat de ondernemer ook eigen middelen (in de vorm van cash) inzet, zodat gewaarborgd wordt dat de ondernemer belang heeft bij een succesvolle realisatie.

Punt 3: Uit de interviews komt naar voren dat de ondernemers belang hebben bij instrumenten, die redelijk flexibel zijn. Bij de Drentse Green Deals hebben ondernemers vaak gebruik gemaakt van de mogelijkheid om het voorgestelde project iets aan te passen aan nieuwe inzichten. Het feit dat de ondernemer kan wijzigen, zonder dat hiervoor een enorme papierwinkel voor in te vullen, is zeer positief ervaren. Daarnaast waarderen de ondernemers snelheid en duidelijkheid, aspecten van de aanpak van de Drentse Green Deals, enorm.
Bij andere, Europese projecten zijn ondernemers minder te spreken over langzame (procedures bij) betalingen, vanwege de noodzakelijke, maar trage goedkeuring vanuit Brussel.

Punt 4: Ten slotte blijkt uit de interviews met marktpartijen, waaronder woningcorporaties, dat deze partijen zonder de subsidies (DGD's of de corporatie-regeling onder het SEBB-fonds) op dat moment niet in dergelijke projecten zouden investeren. De provincie heeft de realisatie van de projecten zeker **versneld**. In sommige gevallen is ook gezegd dat de projecten hebben geleid tot **meer inzicht** bij de marktpartijen over de voordelen van deze projecten, waardoor de besluitvorming over investeren in vergelijkbare projecten nu sneller (én met een grote kans op positief resultaat) worden genomen.

Klein maar fijn of juist grote klappers?

Moet een mogelijke opvolger van het Energieprogramma zich richten op de “grote klappers” (de Green Deals-aanpak, waarbij per deal veel CO_2-uitstoot wordt verminderd) of vooral op draagvlak (vaak kleinere, lokale projecten met of voor burgers en MKB).

De evaluatie biedt geen duidelijke houvast voor een onderbouwde keuze voor hetzij een focus op alleen grote klappers hetzij juist een focus op vele kleine (maatschappelijke) projecten in de opvolger van het Energieprogramma. Kijkend naar het doelbereik van de instrumenten, is er op basis van het doelbereik waarop de provincie wordt afgerekend een voorkeur voor de grote klappers. Maar, kijkend naar de andere effecten, is juist veel te zeggen over een kleinschaliger aanpak waarbij ook actief aan maatschappelijk draagvlak en bewustzijn wordt gewerkt. Een aanpak via twee lijnen is goed denkbaar:

1. De ervaringen met de Drentse Green Deals (en klimaatcontracten) zijn positief. Eventuele voortzetting met een breder scala aan financieringsinstrumenten (met name leningen) zou wenselijk zijn.
2. In aanvulling op de aanpak van het programma Drenthe in Transitie kunnen vanuit het vervolg van het Energieprogramma aanvullende instrumenten worden ingezet om energie-initiatieven met een breed draagvlak te ondersteunen, waarbij ook gemeenten worden betrokken.

Twee observaties zijn hier nog op zijn plaats:

- Versnippering van instrumenten (in de zin van kleine, specifieke subsidieregelingen) moet worden vermeden. De evaluatie laat zien dat het effect van een kleine, op zichzelf staande regeling beperkt is.
- Noordelijke samenwerking loont, vooral bij het verwerven van additionele (Europese) middelen. Dit vraagt wel een aanzienlijke tijdsinvestering over de hele linie van voorbereiding, organisatie en uitvoering, en afsluiting/verantwoording. Het vergroot aantoonbaar het effect van de inzet van de provinciale middelen.

3 Green Deals

3.1 Introductie

Onder het Energieprogramma zijn verschillende Drentse Green Deals (DGD's) gesloten. De DGD's zijn samenwerkingscontracten tussen ondernemers en de provincie Drenthe, waarbij de provincie middelen verstrekt om één bepaald project (de Deal) uit te voeren (of soms meerdere projecten). Voor de selectie van DGD's is een subsidiereglement door PS vastgesteld en is een proceshandboek gemaakt, dat beoogt dat iedere aanvraag, afhankelijk van het stadium waarin de aanvraag zich bevindt, op een vergelijkbare wijze de verschillende stappen doorloopt om tot een DGD te komen. Hierdoor wordt zo veel mogelijk naar consistentie tussen de Deals gestreefd en willekeur vermeden.
De provincie kan onder de DGD subsidie verstrekken in de vorm van een klassieke subsidie, lening of garantie of een hybride vorm.

Budget en looptijd: De DGD's zijn gestart in 2012 waarbij de eerste Green Deal (Avebe) in maart 2012 is gesloten. Daarna zijn nog 14 DGD's gesloten tot medio 2015. Eind 2015, ten tijde van het uitbrengen van dit rapport, zijn nog acht DGD's gesloten (zie overzicht tabel 4 op volgende bladzijde).

Provinciaal budget: Ten tijde van de evaluatie is € 591.700 vastgesteld, nog bijna € 1,4 miljoen is verleend. Daarnaast heeft de provincie nog € 7,35 miljoen vanuit rijksmiddelen aan subsidie verleend. Op basis van de subsidieaanvraag en eventuele voortgangsrapportages worden voorschotten verleend.

Uitvoering: De uitvoering is in handen van het provinciale programmateam in samenwerking met het Subsidieteam en Financiën.

Impact: Er is ca. € 80 miljoen geïnvesteerd door de initiatiefnemers, gebaseerd op de informatie uit de aanvragen. Er is achteraf niet door een accountant geverifieerd of de uitgelokte investeringen daadwerkelijk zijn gepleegd, wel moeten partijen hun investering onderbouwen in hun vaststellingsverzoek aan de provincie.

Er wordt vanuit de DGD's 46 miljoen m^3 bio- of groen gas opgewekt. De doelstelling is *nog* niet bereikt omdat het enerzijds naar verwachting ongeveer drie jaar duurt voordat de leveringen vanuit de productie op peil zijn. Anderzijds is er nog een project on hold (DSM, 15 miljoen m^3) of wordt binnenkort afgesloten (Hoogewold, 10 miljoen m^3).

Voor wat betreft de reductie van broeikasgassen wordt de beoogde besparing / reductie in de subsidieaanvraag door de initiatiefnemer aangegeven, en meegenomen bij de beoordeling of het project voldoende in aanmerking komt voor een Green Deal. Er wordt achteraf in het vaststellingsverzoek door de provincie gecontroleerd of de van tevoren ingeschatte reducties zijn behaald. Omdat het lastig is toe te rekenen welk deel van de emissiereductie op conto van de provincie (als subsidieverstrekker) mag vallen, wordt er jaarlijks een integrale broeikasgas-inventarisatie door ECN voor Drenthe gemaakt, op basis van CBS-gegevens. Daarnaast is er nog de Energiemonitor Noord-Nederland, waarin de grove trends worden bijgehouden.

In de volgende paragraaf is de werking van de DGD in meer detail beschreven, aangezien het een nieuw en belangrijk instrument van het Energieprogramma is.

Naam	Omschrijving	Omvang (in €)	Status	Soort
1. Avebe	2 projecten na wijziging	€ 1.500.000,= en € 1.445.000,=	Afgerond en Potato Spice nog bezig	*Rijkssubsidie*
2. DRS-ABC Board	Productie biobased board	€ 149.500,=	Gestopt	Lening
3. Green Panet	Duurzaam tankstation met groen gas	€ 120.000,=	Gerealiseerd en in werking	Subsidie
4. DSM	Biogasproductie uit kippenmest en zuiveringsslib	€ 149.000,=	In andere vorm verder	Subsidie
5. Algeacom	Teelt en oogst eendenkroos voor covergisting	€ 211.300,=	Afgerond, maar te weinig warmte voor productie	Subsidie
6. Bin2Barrel	Duurzame olieproductie via pyrolyse	€ 149.000,=	Proef geslaagd, geen opschaling door probleem feedstock	Lening
7. Project Helios	Zonnepark van 4.600 panelen	€ 125.000,=	Gerealiseerd	Subsidie
8. Rolande	Productie liquid biogas (LBG) uit stortgas	€ 149.000,=	In uitvoering	Subsidie
9. DOC Kaas	Energiebesparing bij melkveehouders	€ 133.400,=	In uitvoering	Subsidie
10. Erica Aardwarmte	Geothermie (15 MW) voor tuinders in Erica	€ 149.500,=	Geen bancaire financiering, alternatief project gezocht.	Subsidie
11. Orgaplus	Benutting restwarmte voor droging/vergisting mest en compost	€ 60.000,= van € 95.000,=	Deels gerealiseerd, lagere vaststelling	Subsidie
12. TT Plaza Technologie	Productie biobrandstof	€ 149.500,=	Niet gerealiseerd	Subsidie
13. Groen Gas Hub Attero	Groen gas netwerk en biogas hub	€ 4.800.000,=	Gerealiseerd	*Rijkssubsidie*
14. CH Energy	Biobrandstof uit gebruikte plantaardige olie en vetten	€ 116.000,=	Test afgerond: fabriek is afgebrand	Subsidie
15. Energy Challenges	Energiebesparing basis- en voortgezet onderwijs in Noord-NL	€ 372.500,=	In uitvoering, verzoek tot uitbreiding	Subsidie
16. Slim Energie Delen	Koude-overschot prov. huis voor Bonte Wever	€ 60.000,=	Gerealiseerd	Subsidie
17. Hartlief Lammers	Modernisering biovergister	€ 200.000,= (l) € 64.000,= (s)	Onlangs in uitvoering	Lening en subsidie
18. Bermgras en snoeihout	Nog niet afgesloten		Nog in ontwerpfase	n.v.t.
19. Samen Energie Neutraal	Noordelijke wijken en dorpen energieneutraal maken	€ 41.800,=	Net afgesloten	Subsidie
20. PV Zonnepark TT	5,5 MW zonnepark	€ 500.000	Onlangs in uitvoering	Subsidie
21. Energie-besparing MKB	I.s.m. parkmanagement Drenthe	€ 150.000,=	In uitvoering	Subsidie
22. Opslag zonne-energie	Pilot opwek en opslag zonne-energie	€ 115.582,50	Zonder SDE: Beschikking afgegeven	Subsidie
23. Warmtenet Assen	Potentieel warmtenet	€ 14.750,=	Beschikking afgegeven	Subsidie

Tabel 4: Overzicht afgesloten Drentse Green Deals (DGD's)

3.2 De werking van het instrument DGD

De provincie heeft via zogenaamde Drentse Green Deals (vergelijkbaar met de nationale Green Deals) beoogd om energieprojecten bij marktpartijen te versnellen en te stimuleren. Nadat bij de provincie de eerste aanvragen voor projecten onder de DGD zijn ontvangen, is geconstateerd dat de projecten:

- enorm pluriform zijn, dus maatwerk is vereist;
- in verschillende fasen verkeren;
- de onderliggende plannen vaak incompleet zijn;
- en het toe te kennen noodzakelijke "steunbedrag" voor de provincie soms moeilijk te bepalen is.

Bij de **beoordeling** van de DGD's door de provincie, hebben de initiatiefnemers in eerste instantie moeite gehad met de zakelijke opstelling van de provincie voor een degelijke onderbouwing van de plannen: Zij verwachten een snel en simpel proces om allerlei DGD's te sluiten met de provincie. Daarbij willen de initiatiefnemers soms te gemakkelijk hun **cofinancieringsdeel** inbrengen door veel eigen uren in rekening te brengen. Dit heeft vaak tot heen en weer sturen van conceptplannen tussen provincie en initiatiefnemer(s) geleid. Overigens is dit niet als een negatief punt naar voren gekomen bij de geïnterviewde initiatiefnemers, deze zakelijke aanpak is juist wel gewaardeerd. Daardoor is de provincie gaandeweg ook **"meedenker" in het aanvraagproces** geworden, om het plan op een goede manier op papier te krijgen en te onderbouwen. Een speciaal opgesteld Handboek heeft de provinciale ambtenaren in dit eerste stadium ondersteund bij de systematische behandeling van de vele aanvragen.

In de loop der tijd is het beoordelen van een DGD in de aanvraagfase op **risico's** en de financiële merites verschoven van de medewerkers van het programmateam zelf naar medewerkers van de afdeling Specialisten van Financiën. Vanaf 2014 is het subsidieteam in een eerder stadium betrokken bij het opstellen van een DGD, zodat bepaalde subsidievoorwaarden of aandachtspunten voor de eigenlijke financiële toetsing in de beginfase al aan de orde zouden komen.

De **uitvoering** van de DGD's is een zaak van de initiatiefnemer(s): De provincie is alleen op afstand betrokken, tenzij in de deal ook een ambtelijke of bestuurlijke inspanning is opgenomen. Middels rapportages wordt de provincie geïnformeerd. De kwaliteit van de rapportages varieerde van summier tot zeer uitgebreid. Initiatiefnemers hebben regelmatig hun projecten moeten aanpassen. De provincie heeft dit zo veel mogelijk gefaciliteerd. Deze flexibiliteit van de DGD is door de initiatiefnemers als erg prettig ervaren.

Achteraf blijkt dat het lastig is te garanderen/borgen dat de **uitvoering van vervolgprojecten** van bedrijven buiten Drenthe ook in Drenthe gebeurt. Hierdoor is het vervolg van een tweetal DGD's (BIN2BARREL, CH-ENERGY) uiteindelijk niet in Drenthe verder gekomen, hoewel de uitvoering van de deal wel in Drenthe plaatsvond. BIN2BARREL is een initiatief van twee ondernemers uit Amsterdam. Door verschillende omstandigheden (vnl. concurrerende toelevering grondstoffen) bleek realisatie in Drenthe niet haalbaar en buiten de provincie wel. CH-ENERGY, toevallig ook een initiatief van een Amsterdamse ondernemer, omvatte de be- en verwerking van diverse soorten kunststofafval en gebruikte vegetarische oliën en vetten die werden omgezet in toepasbare brandstoffen, oliën en groene stroom in een bestaand bedrijfsgebouw in Wijster. De testfabriek van CH-ENERGY is helaas afgebrand. Er wordt nog gekeken naar een mogelijk vervolg, waarbij realisatie in Drenthe uiteindelijk niet ondenkbaar is.

Op basis van de opgedane ervaringen heeft de provincie **tussentijdse aanpassingen in het subsidiereglement** gemaakt. De belangrijkste zijn: Een juridische, in verband met het kader voor milieustaatssteun en een technische/praktische, waarbij de ondergrenzen voor productie van projecten onder DGD's zijn verlaagd. Hierdoor kunnen meer projecten kwalificeren en is er meer snelheid in de voortgang van het DGD's gekomen.

Inmiddels zijn vijf DGD's volledig afgerond en vastgesteld. Doordat het Subsidieteam de vaststellingen doet, is de relatie met de initiatiefnemer zakelijker geworden. Een voorbeeld hiervan is dat het subsidieteam de kortingen op de subsidie in de toekomst vaker zal handhaven, indien een initiatiefnemer zich duidelijk niet aan de subsidievoorwaarden (bijv. t.a.v. doelbereik of communicatieve uitingen) heeft gehouden.

3.3 Analyse

A. Doelbereik

1. Investeringen: De uitgelokte investeringen ten gevolge van de DGD's zijn naar schatting € 80 miljoen (geschat op basis van de aanvragen, geen realisatiecijfer). Als er nog vervolginvesteringen worden gedaan, zal dit bedrag nog verder oplopen. Een tweetal DGD's heeft na afsluiting geen verdere investeringen in nieuwe projecten in Drenthe gedaan, waarvan één wel buiten Drenthe (BIN2BARREL).
2. Groen gasproductie: De groen gasproductie van de gesloten DGD's bedraagt bij elkaar 46 miljoen m^3 gas.
3. Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden:
    a. **Vermindering CO_2:** De DGD's dragen bij aan vermindering van de CO_2-uitstoot. De berekende hoeveelheid verminderde uitstoot is bekend per DGD.
    b. **Aanjagen/ samenbrengen:** Het instrument DGD was juist bedoeld om nieuwe initiatieven aan te jagen en de initiatiefnemers in contact te brengen met de overheid en met andere partijen. Dit punt wordt door de geïnterviewde initiatiefnemers als **een belangrijk element** van de DGD gezien.
    c. **Robuustheid / zakelijkheid**: De marktpartijen zijn allemaal zeer te spreken over de duidelijkheid en de aanpak van dit provinciale instrument: de aan te leveren informatie werd soms wel veel gevonden, maar voor veel initiatiefnemers blijkt het ook een goede oefening om hun project eens goed te analyseren en te beschrijven.
    d. **Optimaal faciliteren**: Uit de interviews blijkt dat de provincie met deze aanpak ondernemers verder heeft geholpen, vooral door het meedenken in de beginfase, de financiële ondersteuning en de opgedane nieuwe (overheids)contacten.
    e. **Verwerven additionele middelen**: In twee gevallen is er sprake van aanwending van rijksmiddelen voor bijna € 8 miljoen, naast de eerder genoemde uitgelokte private investeringen.
    f. **Evenwichtige verdeling over energiethema's**: De DGD's zijn goed verdeeld over de 4 thema's. De projecten met betrekking tot energiebesparing vallen buiten de thema's, maar leveren wel een bijdrage aan power balancing.
    g. **Samenwerking Energy Valley-gebied**: De DGD's zijn niet opgezet ten behoeve van de noordelijke samenwerking. Op projectniveau kan een DGD hieraan bijdragen

Conclusie is dat de DGD's op een goede manier hebben bijgedragen aan de beoogde doelstellingen en randvoorwaarden van het Energieprogramma. Wel vraagt een dergelijke aanpak veel inzet van de provinciale organisatie en bovendien ook gewenning aan de nieuwe rol. De inrichting van de provinciale organisatie zou zo veel mogelijk op orde (administratief, juridisch, financieel) moeten zijn bij *de start* van het instrument, ondanks dat de focus op snelle realisatie van de eerste deals ligt.

De zakelijke en duidelijke aanpak wordt door ondernemers gewaardeerd. Er komen achteraf bij het vaststellingsverzoek gegevens beschikbaar over de daadwerkelijke kosten en opwekking/besparing van de investeringen: in de evaluatie is vooral uitgegaan van de vooraf begrote gegevens. Dit is een welbewuste keuze geweest om de extra administratieve lasten, die dit oplevert voor de initiatiefnemers, te vermijden. De CO_2-reductie wordt bovendien op regionaal niveau berekend aan de hand van Nationale Energie Verkenning. De DGD's scoren over het algemeen goed op de randvoorwaarden.

B. Positieve punten

De volgende positieve punten worden onderscheiden:

- **Partnerschap met marktpartijen.** De toegevoegde waarde was zeker niet alleen financieel, maar ook bestuurlijk commitment, toegang tot een breder (ambtelijk) netwerk, meedenken met uitwerking en uitvoering van het plan en verbreding van het netwerk met overheidscontacten. Dit heeft ertoe geleid dat marktpartijen een ander beeld hebben gekregen van de provincie: *"van pinautomaat naar partner"* volgens een ambtenaar. Overigens beamen marktpartijen dit ook. Ook het feit dat de provincie de initiatiefnemer(s) in contact kon brengen met andere marktpartijen, wordt over het algemeen zeer gewaardeerd.
- **Concrete projectresultaten.** Het instrument heeft in samenwerking met partners geleid tot concrete resultaten. Daarnaast heeft de flexibiliteit van het instrument toegestaan dat de partners tijdig hun project hebben bijgestuurd, indien nodig, waardoor de DGD toch is doorgegaan.
- **Systematische aanpak.** Het reglement heeft het programmateam structuur en houvast geboden bij de keuze welke DGD al dan niet te ondersteunen. Dit heeft ook geleid tot waardering vanuit de markt voor systematische aanpak, waardoor vanuit de provincie ook duidelijkheid werd geboden. Drenthe is met deze aanpak één van de weinige provincies die dit op deze manier deed, anderen sluiten contracten met marktpartijen nog te vaak op ad hoc-basis.
- **Zichtbaar in de markt.** De provinciale overheid heeft met dit instrument goede marktcontacten opgedaan en is zichtbaarder geworden voor marktpartijen.
- **Zakelijkheid.** Door scheiding van rollen tussen programmateam en Subsidieteam, is de relatie met de initiatiefnemer zakelijker geworden. **Risicomanagement** is opgepakt door afdeling Specialisten van Financiën.
- **Leningen in enkele DGD's.** Het instrument leningen is bij drie DGD's ingezet: voor een eventueel vervolg zouden deze ervaringen weer gebruikt kunnen worden.

Leningen en DGD's

Het is belangrijk om de lening van een DGD aan een project -in deze specifieke gevallen!- nog steeds als een subsidie te zien en geen banklening: een betere benaming is een "quasi-lening". Immers: Een typische DGD betreft met regelmaat geen bewezen techniek of conventioneel project, maar is juist gericht op innovatie. Daarom moet de lening niet als banklening worden gezien waarvoor, vergelijkbaar met bancaire leningen, zekerheden moeten worden gevonden, maar juist in de geest van het programma en de DGD als een subsidie worden verstrekt, die kan worden terugbetaald bij succes. In de DGD of subsidieovereenkomst moet de provincie vervolgens duidelijk omschrijven wanneer er sprake is van succes of niet. In dat geval is het belangrijk dat de provincie het project ook goed blijft monitoren.

Een lening waarvoor het project in principe voldoende zekerheden kan bieden én het project een redelijk robuuste business case lijkt te hebben, wordt in principe door DEO gefinancierd. Voor echte experimenten, dat wil zeggen: zonder verdienmodel, of voor haalbaarheidsstudies zijn de conventionele subsidies als stimuleringsinstrument nog steeds zeer bruikbaar.

C. Leerpunten

De volgende leerpunten worden onderscheiden:

- **Adequate interne organisatie opzetten.** De interne administratieve organisatie is in het begin, door alle ambtelijke en bestuurlijke aandacht die naar de DGD's zelf uitging, minder goed van de grond gekomen. Dit heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat achtergronddocumenten op verschillende wijze zijn geregistreerd en de berekeningswijze voor de provinciale bijdrage in de Deal niet altijd consistent is toegepast. Dit heeft regelmatig geleid tot gezoek naar juiste documenten of versies. Vervolgens is een flinke verbeteringsslag gemaakt. Officiële documenten zijn overigens altijd goed gedocumenteerd (DOCBASE).
- **Ontbreken vervolgproces met marktpartijen.** De provincie heeft een grote groslijst van contacten met marktpartijen opgebouwd die potentieel ook aanvullende projecten kunnen opleveren. Hoewel het in de praktijk in gevallen wel plaatsvindt is er is nog geen strategie om met deze marktpartijen de samenwerkingsrelatie nog verder uit te bouwen. Dit zou in een vervolgprogramma opgepakt moeten worden.
- **Doorbreken passiviteit partners.** Omdat het initiatief van de aanvrager moet komen om een project gereed te maken voor de DGD, blijven sommige marktpartijen passief en komt er geen project, terwijl de provincie weet dat het bedrijf wel de potentie heeft. De reden is dat sommige initiatiefnemers het te veel werk vinden of nog niet de druk voelen om een duurzaam energieproject op te starten in hun bedrijf. De provincie zou via andere (bestuurlijke / vergunning) kanalen deze partijen kunnen stimuleren toch actie te ondernemen: een goed voorbeeld is de DGD Energiebesparing MKB.
- **Handboek als leidraad in plaats van naslagwerk.** Het Handboek bleek met name voor nieuwe medewerkers van het programmateam houvast te hebben geboden, voor de anderen is het soms een naslagwerk geweest. Er is daardoor niet altijd de gewenste uniformiteit in documentering gekomen. Wel is het intakeformulier aangepast zodat alle benodigde informatie in één keer opgevraagd kan worden.
- **Conjunctuurgevoeligheid van investeringen van marktpartijen lastig te doorbreken: wellicht een breder aanbod.** De investeringsbereidheid van marktpartijen is in de eerste plaats conjunctuurgevoelig: de overheid kan een aantrekkelijk aanbod doen, maar de initiatiefnemer moet wel bereid zijn om te investeren! Mogelijk kan in samenwerking met de afdeling Economie binnen de provincie gekeken worden of een breder/integraler aanbod mogelijk is met meerdere raakvlakken vanuit beleid en meerdere raakvlakken voor de ondernemer.
- **Staatssteunaspecten zijn altijd van belang bij subsidies vanuit de overheid aan ondernemingen.** De staatssteunaspecten zijn in de eerste deal onvoldoende belicht, daarna is dit punt snel opgepakt. Bij de eerste DGD heeft de aanvrager met name het opstellen van de subsidiebeschikking als bureaucratisch ervaren, omdat op dat moment de provincie de staatssteunaspecten nog onvoldoende heeft meegenomen in de DGD. Dit punt heeft de provincie overigens snel verholpen bij de volgende DGD's.

3.4 Aanbevelingen

1. Een **breder en integraler aanbod** vanuit de provincie zou voor marktpartijen nog aantrekkelijker zijn. Dit sluit goed aan bij de tendens binnen de provincie om energie en economie integraal te benaderen en met de beschikbare middelen gegarandeerd en over meerdere beleidsvelden resultaat te boeken. Dit kan bijvoorbeeld door subsidies aanvullend op elkaar te maken. Het aanbod wordt aantrekkelijker voor marktpartijen: uiteindelijk blijft de provincie nog steeds afhankelijk van de inzet van de marktpartijen om te investeren.
   Een eerste, positieve bijeenkomst met andere teams binnen de provincie is overigens al gehouden. Vervolgbijeenkomsten worden nog gepland.
2. **Bij voorkeur (uit)lenen, bij (grotere) experimenten (gefaseerde) subsidie.** Één geïnterviewde marktpartij heeft aangegeven aan dat indien de subsidie deels als lening was uitgekeerd, deze partij kritischer geweest zou zijn op de verdienvermogen van het project en het project eerder in stapjes met een kort evaluatiemoment zou zijn uitgevoerd. Dit pleit er voor om bij een mogelijk vervolg – in welke vorm dan ook – vaker te toetsen of het voorgestelde project geschikt is om een tussenvorm van een lening, een “quasi-lening”, op af te sluiten. Voor echte experimenten (zonder verdienmodel) zijn leningen minder geschikt, omdat het in dat geval om het leereffect gaat en minder om de rendabele business case van het project. Wel is het heel belangrijk dat leningen via DGD niet concurreren met leningen van DEO.
3. **Een tendermechanisme voor kleine DGD’s** kan tijdswinst opleveren. Uit gesprekken is gebleken dat relatief veel ambtelijke tijd nodig is voor kleine deals. Via een tender kunnen de kleine DGD’s ook onderling vergeleken worden, indien de inschrijvingen groter zijn dan het subsidieplafond.
4. **Zet een (provinciaal) klantrelatiesysteem op.** Uit sommige DGD’s lijken weer vervolgprojecten te komen, die ook interessant kunnen zijn voor de provincie. Het lijkt daarom goed om een soort CRM-systeem te hanteren om marktpartijen te volgen en marktpartijen integraler te kunnen benaderen.

4 Regelingen

In het programma zijn ook twee regelingen ontwikkeld om de gewenste energietransitie te stimuleren. De regelingen zijn:

1. *De beleidsregel alternatieve brandstoffen, om het gebruik van alternatieve brandstoffen in Drenthe te stimuleren;*
2. *De zogenaamde Zonnelening, waarmee particuliere woningeigenaren zonnepanelen en andere zonne-energietechnieken kunnen aanschaffen en installeren.*

Beide regelingen worden hieronder besproken.

4.1 Beleidsregel alternatieve brandstoffen

Korte beschrijving

Doel en achtergrond: De regeling "stimulering rijden op klimaatvriendelijke brandstoffen" is de uitwerking van een door GS omarmde motie van PS om het gebruik van klimaatvriendelijke brandstoffen in Drenthe te stimuleren via het geschikt maken van motoren van bestaande voertuigen voor deze brandstoffen. Omdat het om een nieuwe regeling gaat, is eind 2013 een evaluatiemoment ingebouwd. In 2013 is er slechts één (niet succesvolle) aanvraag gedaan. De regeling is daarna aangepast en met name uitgebreid en versimpeld na consultatie met het Noordelijke Centrum voor Duurzame Mobiliteit.

Budget en looptijd

De regeling is ingegaan op 15 februari 2013 en kende een budget van € 500.000 voor drie jaar, waarbij voor 2013 een subsidieplafond van € 200.000,= is vastgesteld. Voor 2014 is het budget voor de herziene regeling overgeheveld uit 2013 en ook weer vastgesteld op € 200.000,=. In 2015 is het plafond wederom op € 200.000,= vastgesteld.

Uitvoering

De uitvoering vindt plaats door het team Subsidies en Inkoop van de provincie Drenthe.

Resultaten

In 2013 is er een aanvraag geweest, die is afgewezen. In 2014 zijn er 55 aanvragen geweest, waarvan 45 voor personenauto's waarbinnen ook 2 aanvragen zijn afgewezen. Tot juli 2015 zijn er 28 aanvragen geweest, waarvan 20 voor personenauto's. In onderstaande grafieken 1 en 2 is het totale vastgestelde bedrag en de hoeveelheid aanvragen per type voertuig en jaar weergegeven.

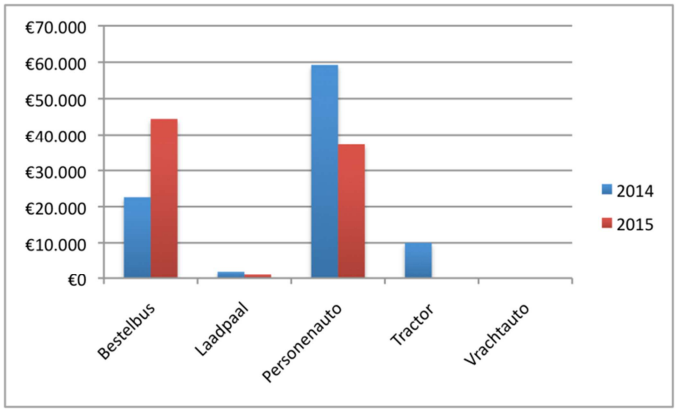

Grafiek 1: Vastgestelde subsidies per jaar (2015 : jan. - juli) per type voertuig en voor laadpalen

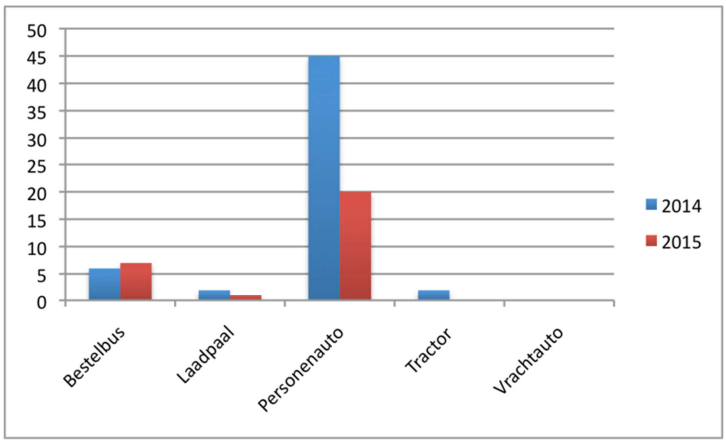

Grafiek 2: Aantal vastgestelde aanvragen per jaar (2015 : jan. - juli) per type voertuig en voor laadpalen

Analyse

De initiële subsidieregeling is gestoeld op een analyse van de voor- en nadelen van het rijden op alternatieve brandstoffen in Drenthe. Hierdoor is deze regeling beperkt tot personen- en bestelauto's niet ouder dan 5 jaar, aangezien tot ca. 9 jaar deze auto's de meeste kilometers maken. Deze beperkingen zijn later losgelaten, ook om de regeling in de pas te laten lopen met een vergelijkbare regeling in Groningen. Door verbreding van de regeling is het ook mogelijk gemaakt ondersteuning te bieden voor aanschaf van nieuwe auto's. Daarnaast is wil de provincie ook de vraag naar alternatieve brandstoffen bij vrachtauto's, bussen en landbouwvoertuigen stimuleren. Ook het nadeel van een beperkte actieradius bij het rijden op aardgas is tegemoet gekomen door een extra gastank subsidiabel te maken. Daarnaast is in het kader van elektrisch rijden de aanschaf van een laadpaal subsidiabel gemaakt, mits deze mede toegankelijk voor derden is.
Na een onsuccesvol 2013, is in 2014 voor een bedrag van € 93.850 (47%) en in 2015 € 82.700 (stand juli; 41%) aan subsidies vastgesteld. In 2014 ging het merendeel van de subsidies naar (nieuwe) personenauto's, in 2015 (tot de meting) naar (nieuwe) bestelauto's (zie grafiek 1). In 2014 waren er ook 2 goedgekeurde aanvragen voor tractoren en 2 voor laadpalen, in 2015 waren en 2 aanvragen voor laadpalen, waarvan 1 verleend en nog 1 in behandeling. De uitbreiding van de subsidie leidt niet tot aanvragen voor vrachtauto's. Het merendeel van de subsidie gaat naar nieuwe voertuigen, waardoor er nauwelijks werkgelegenheid door ombouw wordt gerealiseerd.

Conclusie: De subsidieregeling lijkt aan een behoefte te voldoen, maar het jaarlijkse subsidieplafond is nog niet gehaald. De noodzakelijke verbreding van de regeling heeft gelukkig geleid tot meer subsidieaanvragen. De regeling vervult echter een marginale rol, als wordt gekeken naar het aantal verleende subsidies, bij het realiseren van de doelstellingen van het Energieprogramma.

A. Doelbereik

1. **Investeringen:** De uitgelokte investeringen worden niet gerapporteerd. Wel is duidelijk dat de budgetten voor 2014 en 2015 niet zijn uitgeput (47% resp. 41%, stand juli 2015).
2. **Groen gas productie:** Er is geen sprake van productie, maar wel van afname van groen gas waardoor de productie weer kan toenemen. Er zijn 79 aanvragen geweest voor ombouw naar klimaatvriendelijke brandstof.
3. **Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden**:
   a) **Vermindering CO_2**: de aard van de regeling is dat voertuigen in Drenthe minder fossiele brandstoffen gaan gebruiken en de beschikbare infrastructuur beter benut wordt.
   b) **Aanjagen/ samenbrengen**: de regeling brengt in beginsel geen partijen bij elkaar of samen.
   c) **Robuustheid / zakelijkheid**: de regeling is simpel gehouden en robuust.

d) **Optimaal faciliteren**: er zijn geen aanvullende acties voor het ontzorgen van de voertuigeigenaar. Dit is aan de markt om op te pakken.
e) **Verwerven additionele middelen** is in dit geval niet aan de orde.
f) **Evenwichtige verdeling over energiethema's**: Dit betreft met name de stimulering van de vraag naar biobrandstoffen, waaronder groen gas.

Positief punt

- Door een **tijdige evaluatie is de regeling verbeterd**, door verbreding van de reikwijdte en door versimpeling.

Leerpunten

- **Tijdig vernieuwen teksten op internet**: Op veel internetsites staan nog de oude teksten van de regeling uit 2013, waardoor potentiële aanvragers niet van de nieuwe mogelijkheden op de hoogte zijn en het aantal aanvragen mogelijk onnodig achter blijft.
- **Vooraf iets meer gedetailleerde indicatoren** voor economische doelstellingen bepalen: Het is achteraf niet te bepalen of Drentse bedrijven profiteren van het ombouwwerk, voortkomend uit de subsidie. Deze gegevens worden niet geregistreerd.

Aanbevelingen

- Op een aantal **veelbekeken subsidiewijzersite**s (SNN, RVO) de regelingtekst updaten.
- **Meer publiciteit** genereren: Bijvoorbeeld brieven naar ombouwbedrijven sturen, kort artikel in landbouwblad publiceren.
- **Budgetoverheveling** mogelijk maken over verschillende jaren.

4.2 Zonnelening

De "Zonnelening" (regeling duurzaamheidslening hernieuwbare energie Drenthe) is op verzoek van de provinciale staten opgezet om het nuttig gebruik van zonne-energie in Drenthe te stimuleren.

Achtergrond

De Zonnelening is per 1 januari 2014 in werking getreden. Medio 2014 en 2015 is de lening door de provincie succesvol geëvalueerd. De Zonnelening is een lening (van € 2.500,= tot en met € 7.500,=) specifiek om de aanschaf en installatie van systemen, die zonne-energie omzetten in warmte (zoals zonneboilers) en/of elektriciteit (zoals zonnepanelen) bij particuliere woningeigenaren, te stimuleren. De beoogde doelen van de Zonnelening zijn:

- Versnelling van de groei van het aantal zonnepanelen, zonneboilers en overige zongebaseerde systemen op woningen van particuliere woningeigenaren;
- Extra werkgelegenheid in de installatiebranche;
- Meer bewustzijn over vermindering van fossiele brandstoffen door huishoudens / opwekking van duurzame energie en de reductie van broeikasgassen.

Budget en looptijd

Het budget voor de Zonnelening wordt jaarlijkse door GS vastgesteld. In 2014 had de Zonnelening een subsidieplafond van € 1,2 miljoen, waaraan later nog € 365.245 is toegevoegd. Dit budget was gealloceerd over de gemeenten op basis van inwonertal. Uit de evaluatie van 2014 blijkt dat een robuustere omvang van het budget van minstens € 5 tot € 10 miljoen gewenst is om via de revolverende werking maandelijks nieuwe leningen af te kunnen sluiten in een gemeente. In 2015 is gestart met een soepele eis voor cofinanciering (50:50) door gemeenten, naast het provinciale budget. In 2015 is, vanwege de grote vraag naar Zonneleningen en op basis van de provinciale evaluatie, een maximum budget voor 2014 - 2019 door provinciale staten vastgesteld voor een bedrag van € 10

miljoen (op basis van het kader Revolverend Financieren). Gedeputeerde staten heeft vervolgens voor 2015 een maximum van € 5 miljoen vastgesteld. Het plafond wordt in dit geval apart per gemeente gepubliceerd (want een gemeente moet eerst cofinanciering aantonen). Voor het opschalen van het budget is gebruik gemaakt van het eerder genoemde kader, waarbij een risico-inschatting van de kans van het niet terugbetalen van de lening is gemaakt: Deze kans is voor de zekerheid conservatief ingeschat op 15%. Dat betekent dat er een reserve kan worden aangehouden van € 1,5 miljoen, overeenkomend met het budget voor 2014 (dat budgettair is verschoven en opgenomen in de € 10 miljoen).

Uitvoering
De Zonnelening wordt uitgevoerd door twee organisaties: SNN voor de technische beoordeling en monitoring van de aanvragen en Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse gemeenten (SVn, ook uitvoerder van de gemeentelijke Starterslening) voor de kredietwaardigheidstoets van de aanvrager en de financiële afhandeling van de eenmaal toegekende lening.
Daarnaast organiseert de Drentse Natuur- en Milieufederatie voorlichtingsavonden in het kader van "zon-zoekt-drent"-toer per deelnemende gemeente. Inwoners kunnen de avonden bezoeken en kennis maken met lokale installateurs.

Resultaten
Op basis van de resultaten uit 2014 is 551.650 Wp aan zonnepanelen en slechts 2 zonneboilers geplaatst in Drenthe (tot juli 2015: 10 aanvragen voor zonneboilers). Per aanvraag bedroeg het gemiddeld geplaatst vermogen 3.245 Wp. In 2014 zijn 300 aanvragen ontvangen, 172 zijn verleend (2015-juli: 669 aanvragen, 133 verleend). Voor het restant uit 2014 geldt:

1. 70 zijn afgevallen vanwege negatief advies van SVn of het niet aanleveren van financiële gegevens;
2. 28 aanvragen zijn ingetrokken;
3. 22 zijn afgewezen vanwege ontoereikend budget;
4. 7 zijn nog in afwachting van vrijval of additioneel budget.
5. Voor de gemeenten Emmen en Westerveld was nog ruim budget voor meerdere Zonneleningen beschikbaar.

Voor wat betreft werkgelegenheid heeft SNN ook een lijstje gemaakt van de vestigingsplaats van de top 5 leveranciers, waarvan *3 in Drenthe*: 27 in Ter Apel, *22 in Ekehaar (gemeente AA en Hunze), 19 in Coevorden,* 13 in Kolham en *10 in Exloërmond (Borger-Odoorn)*.

De voorlopige cijfers van 2015 (tot juli 2015) geven een gemixed beeld: 2 gemeenten hebben nog geen subsidieplafond (Borger-Odoorn en Coevorden) vanwege het ontbreken van eigen budget. De overige gemeenten wel, maar bij drie gemeenten zijn pas in een later stadium aanvragen ingediend (Emmen, Noordenveld, Westerveld). Bij de gemeenten Assen, Emmen en Westerveld is het subsidieplafond al ruim overtekend.

Analyse
De Zonnelening speelt duidelijk in op een behoefte bij particulieren. Zonnepanelen zijn gemakkelijk te installeren, zichtbaar en leveren productie. Energiebesparende maatregelen zijn minder zichtbaar en verminderen de kosten op de energierekening, hetgeen particulieren kennelijk minder aanspreekt. Overigens speelt het onbewust zijn over het belang van energiebesparing in heel Nederland.

De regeling is succesvol. In de eerste vijf maanden van 2014 was bijna € 786.000 aan leningen benut en voor ruim € 438.000 gereserveerd van de ruim € 1,2 mln., leidend tot een tekort van bijna € 23.000 (bedragen afgerond op duizendtallen). Voor 2015 is het beeld nog niet compleet, maar zijn de budgetten voor een aantal gemeenten al uitgeput (d.w.z. de gemeentelijke cofinanciering is niet toereikend om nog meer aanvragen te honoreren). Ook lijkt het tempo van aanvragen hoger te liggen.

In 2015 heeft de provincie een aanpassing gemaakt in het beschikbaar stellen van het subsidieplafond per gemeente: kwam het budget in 2014 nog helemaal van de provincie, nu dient elke gemeente zelf cofinanciering aan te geven, voordat het provinciale budget beschikbaar komt. Dit betekent dat de gemeente voor energiebesparing of duurzame energieopwekking ook zelf budget heeft vrijgemaakt (apart of via een eigen regeling). Op deze manier vraagt de provincie commitment van de gemeente en wordt het minder vrijblijvend voor de gemeenten.

Bij navraag bij het installatiebedrijf Techniko in Ekehaar blijkt dat er nog niet veel extra werk uit de Zonneleningen komt, mede omdat het bedrijf het al erg druk heeft. Het bedrijf heeft wel in Assen en Beilen gestaan tijdens de zonzoektdrent-bijeenkomsten in 2014, maar maakt verder niet actief reclame. Ook merkt het bedrijf dat mensen uit Assen toch een aanvraag willen indienen, ondanks dat ze weten dat het budget al uitgeput is.

Het is onduidelijk of de regeling heeft bijgedragen aan bewustzijn over het energieverbruik bij huishoudens. Dit kan later nog via een enquête gemeten worden.

A. Doelbereik

1. **Investeringen:** De investeringen worden niet gerapporteerd, wel kan een schatting gemaakt worden. SNN rapporteert jaarlijks hoeveel vermogen (uitgedrukt in Wp) is geïnstalleerd: in 2014 was dit 551.650 Wp. Een gemiddelde investering voor kleinere particuliere systemen bedraagt ongeveer € 1,89 (bron: www.milieucentraal.nl) per Wp, resulterend in een uitgelokte investering van € 1,04 miljoen in 2014. Voor 2015 is (stand augustus 2015) tot nu toe 237.808 WP geïnstalleerd, overeenkomend met een investering van € 450 duizend.
2. **Groen gas productie:** Deze regeling draagt niet bij aan groen gas productie.
3. **Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden:**
   a) **Vermindering CO_2**: De Zonnelening wordt vooral ingezet voor de aanschaf en installatie van zonnepanelen. Deze maatregel heeft een relatief laag CO_2-effect (is minder kosteneffectief dan andere maatregelen, vooral besparing), maar door de provinciale middelen revolverend in te zetten leidt dit wel tot een hogere kosteneffectiviteit voor de provincie. Investeren in zon leidt meestal tot meer bewustzijn over het energieverbruik bij de woningeigenaar omdat men vaker op de elektriciteitsmeter kijkt om te zien wat de panelen produceren en daardoor bewust wordt van het eigen gebruik.
   b) A**anjagen/ samenbrengen**: Door de gevolgde aanpak is er een leuke samenwerking ontstaan tussen de Drentse Natuur- en Milieufederatie, Drentse gemeenten, zonne-installateurs en de provincie. Er is geen sprake van aanjagen: in dit geval wordt er vooral ingespeeld op een bestaande behoefte.
   c) **Robuustheid / zakelijkheid**: De regeling is simpel gehouden en daardoor robuust.
   d) **Optimaal faciliteren**: Uit de interviews blijkt dat de provincie met deze aanpak zonne-ondernemers in Drenthe verder heeft geholpen.
   e) **Verwerven additionele middelen**: Ambtelijk is binnen het kader Revolverend Financieren een slimme oplossing gevonden om het budget fors op te hogen, door het subsidieplafond als garantiekapitaal in te zetten voor het afdekken van het risico van niet terugbetalen van de lening waarmee een hefboom wordt gecreëerd.
   f) **Evenwichtige verdeling over energiethema's**: Deze regeling draagt bij aan meer decentrale energiesystemen bij de huishoudens.

B. Positieve punten

Het **succes** is toe te schrijven aan de integrale aanpak in combinatie met een aantrekkelijk aanbod:

- De eenvoud van de regeling;
- Het aantrekkelijke aanbod om met rentekorting te kunnen lenen;
- De mogelijkheid om zelf te zien of het dak van de eigen woning geschikt is (via de website van de zonne-kaart);
- Het advies van gespecialiseerde zonnecoaches (in 2014);
- De informatiebijeenkomsten per gemeente.

Het **budget is op slimme wijze fors verhoogd**, waardoor meer particulieren kunnen profiteren en het instrument ook kan revolveren. Daarnaast heeft de regeling een positieve bijdrage geleverd aan de doelstellingen omtrent versnelling van het aantal geplaatste zonnesystemen en werkgelegenheid in de installatiebranche.

De panelen zijn voor iedereen **zichtbaar** en dragen bij aan maatschappelijk draagvlak voor de energietransitie.

C. Leerpunten

- **Informeer en betrek gemeenten tijdig over vervolg.** Bij het beschikbaar stellen van het provinciale budget in 2015, heeft de provincie een (soepele) cofinancieringeis gesteld aan de gemeenten. De provincie dient dan binnenkort communiceren op welke wijze deze eis gehandhaafd zal worden als de rente en aflossing straks revolverend worden ingezet, zodat gemeenten duidelijkheid hebben over het vervolg.
- **Stimuleer *zonnekeur* gecertificeerde installateurs in Drenthe.** Er zijn geen gecertificeerde zonne-installateurs in de provincie Drenthe, terwijl de sector dit keurmerk voert om de kwaliteit van de zonne-installatie te garanderen en zogenaamde “cowboys” (met goedkope panelen en slechte omvormers) te weren van de markt. De provincie moet de sector uitdagen en aangeven dat in een vervolgregeling alleen gecertificeerde installateurs de panelen mogen installeren.
- **Voer enquête uit over meer energiebewustzijn bij aanvragers.** Er is geen duidelijkheid (want het is nog niet gemeten, bijv. via een enquête) of de Zonnelening ook geleid heeft tot meer bewustzijn over energieverbruik: dit was immers één van de doelstellingen. Eenvoudig kan de provincie hiervoor een enquête onder de aanvragers uitzetten.
- **Stand van zaken leningaanvragen bij SVN onduidelijk: opgepakt in nieuwe regeling.** SVn onderneemt in de praktijk nauwelijks actie als aanvragers geen informatie insturen of een offerte vergeten te ondertekenen. Hierdoor wist SNN soms niet goed wat de stand van zaken was en bleef budget onnodig gereserveerd. Dit leerpunt is in de regeling 2015 opgepakt, door een termijn te noemen waarbinnen de offerte moet worden getekend. Wel zou de provincie SVn kunnen vragen hier beter op te sturen.

Aanbevelingen

- De contactgegevens van aanvragers kan de provincie gebruiken voor toekomstige acties rondom energiebesparing en duurzame energie. Op deze manier zal ook blijken of het bewustzijn over het energieverbruik voor deze groep aanleiding is om meer aan hun woning te gaan doen. De provincie zou deze groep bijvoorbeeld eerst via een enquête kunnen ondervragen.
- Gemeenten tijdig betrekken bij vervolg besluitvorming van provincie: “voortgang Zonnelening” bijvoorbeeld vast onderdeel maken van DEKO-overleg.
- Een enquête uitzetten om na te gaan of de Zonnelening ook geleid heeft tot meer bewustzijn over het energieverbruik.
- Vanuit de provincie meer informatie bieden over de voordelen van zonneboilers, zodat deze techniek vaker wordt aangevraagd.

- Het nieuwe Drentse Energieloket kan met dit instrument ook actief gepromoot worden. Gezamenlijke communicatie kan worden opgepakt, naast de huidige informatievoorziening.

Conclusie: de Zonnelening speelt in op een maatschappelijke behoefte. Gemeenten hebben soms moeite de provincie te volgen met de eis voor cofinanciering, waardoor hun inwoners geen gebruik van de lening kunnen maken. Hoewel de regeling erg succesvol is, draagt deze (vanzelfsprekend) niet bij aan de doelstelling van groen gas productie en heeft een relatief beperkt CO_2-effect. De regeling draagt wel bij aan de werkgelegenheid in Drenthe voor installateurs van zonnepanelen en aan de bewustwording over het eigen energieverbruik en het opbouwen van draagvlak voor de energietransitie. Opvallend is verder dat in de provincie Drenthe geen gecertificeerde zonne-installateur is te vinden. Het "zonnekeur"-certificaat is een kwaliteitskeurmerk van de sector (o.a. Holland Solar, UNETO-VNI). In heel Noord-Nederland bevindt zich slechts één aanbieder (in de provincie Groningen) met het zonnekeur. Men zou verwachten dat de potentiële extra omzet ten gevolge van de Zonnelening voor Drentse installateurs het aantrekkelijk zou maken zich te profileren door middel van het zonnekeur. De provincie kan het keurmerk stimuleren in volgende versies van de Zonnelening.
De Zonnelening heeft ongetwijfeld geleid tot een versnelling van de plaatsing van het aantal zonnepanelen in Drenthe. Voor zonneboilers is dat minder het geval, deze worden slechts mondjesmaat aangevraagd.

5 Programma's met Europese financiering

Vanuit het programma zijn drie verschillende programma's opgezet met Europese middelen. Ten eerste is dit het NEND-programma (Nachthaltige Energien Niederlande Deutschland) , waarbij drie deelprojecten werden uitgevoerd. Het tweede project is Groen Gas, dat ook door INTERREG is gefinancierd. Het derde project is SEBB (Stimuleringsfonds Energiebesparing in de Bestaande Bouw). Dit laatste programma werd door EFRO medegefinancierd.

Specifiek voor dit hoofdstuk wordt ook kort ingegaan op de organisatie van de programma's, aangezien er vaak vele partners meedoen.

5.1 NEND-projecten

Het NEND-programma uit drie deelprojecten: 1) voor particuliere woningeigenaren 2) voor scholen en 3) voor biomassa en landschap. Dit NEND-project werd vanuit INTERREG gefinancierd en deelprojecten 1) en 2) maakten ook deel uit van het Noordelijke 100.000 woningenplan.

Achtergrond
De achtergrond wordt hierna per deelproject geschetst. In dit deel is ook de evaluatie van de provincie Groningen meegenomen .

Budget en looptijd
Het totale budget voor NEND bedroeg € 7,5 miljoen. De oorspronkelijke projectperiode liep van 3 juli 2009 tot en met 31 december 2012. Aangezien vertraging is opgetreden is uitstel verleend tot eind juni 2015.

Uitvoering
De provincie Groningen is penvoerder geweest. De administratie is gevoerd door de provincie Friesland. Subsidies zijn door de provincie Groningen verleend. Er is een duidelijk subsidieproces opgezet dat voldoet aan de normen van INTERREG.

Resultaten
Er is in totaal een bedrag van € 1.690.000 geïnvesteerd in energiebesparing, consortiavorming en valorisatie van biomassa uit landschapsonderhoud. Voor deze investeringen is in totaal voor € 1.267.500 aan subsidies verstrekt.
De provincie Groningen heeft in een eigen ambtelijke evaluatie geconcludeerd dat ten aanzien van NEND projecten één euro aan provinciale bijdrage goed is voor 6,79 euro aan bijdragen door andere financieringsbronnen (multiplier van 6,79). Dit betreft de projecten particuliere woningvoorraad en scholen.
Er is een subsidieregeling voor bouwconsortia opgesteld. Er is subsidie verstrekt aan 13 bouwconsortia in Noord-Nederland, waarvan twee in Drenthe. De subsidies aan bouwconsortia zijn voornamelijk gericht op energierenovatie (energiebesparing) en duurzame energieopwekking.

Analyse NEND projecten
De consortiavorming onder het eerste **NEND-deelproject** was succesvol. De consortia zijn verenigd in de stichting SLIM-WONEN-MET-ENERGIE, die nog steeds bestaat. De leden proberen huishoudens zo veel mogelijk te ontzorgen bij het nemen van energiebesparende maatregelen in hun woning.
Het s**cholenproject** heeft eveneens resultaten opgeleverd, maar het proces verliep niet zo goed. In het begin hebben te weinig scholen in Drenthe deelgenomen, omdat er vooral in Groningen en te weinig in Drenthe acquisitie is gepleegd door de stichting De Bouwmeester, die het project heeft uitgevoerd en opdrachtnemer was van de provincie Groningen. Hier is door de provincie Drenthe flink op

ingegrepen: uiteindelijk hebben van de 320 scholen in totaal, 156 scholen uit Drenthe meegewerkt. Later is tussen de schoolbesturen en De Bouwmeester evenmin een goede communicatie geweest. Drentse gemeenten hebben zich hieraan gestoord, omdat de gemeenten de scholen actief hebben benaderd om mee te doen.
Na de scan van de school door een expert, hebben de schoolbesturen niets meer over de resultaten van de scan gehoord. De gemeente heeft de scan via de post ontvangen (op DVD) zonder enige verdere toelichting. De gemeente is wel verzocht het schoolbestuur weer in te lichten. Een workshop per gemeente over de resultaten zou het project hebben afgemaakt, maar deze is niet gehouden. Nu liggen de rapporten "ongebruikt in een la" bij de gemeenten.
Er zijn in Drenthe 28 scholen mee gaan doen met de Energy Challenge, een Drentse Green Deal, waarbij de energiescans mogelijk weer kunnen worden ingezet om energiebesparing te realiseren.

Het project **Biomassa en Landschap** heeft een belangrijke rol gespeeld bij het in stand houden van natuurlandschap in Drenthe. Natuurlandschap, als onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur en met focus op het gebied van de Drentsche Aa, is door het rijk flink gekort op subsidies, waardoor er urgent naar andere verdienmogelijkheden is gezocht waarbij geoogste biomassa kan worden ingezet als grondstof voor energieproductie. Binnen Biomassa en Landschap zijn uiteindelijk 13 relevante projecten tot uitvoering gekomen waarin goede netwerken in de biomassaketen zijn ontstaan. Door de succesvolle uitvoering, is het aantal projecten hoger dan oorspronkelijk begroot, waardoor er € 2 ton aan extra middelen binnen NEND beschikbaar zijn gesteld en het werkpakket is verlengd. Binnen het netwerk wordt in 2015 verder gekeken naar de mogelijkheden voor (berm)gras als bron van biomassa.

Voor alle drie projecten geldt dat de samenwerking tussen de provincies redelijk goed is verlopen. De informatieoverdracht kan in sommige gevallen beter. Bij het scholenproject richtte de uitvoerder zich vooral op het aantrekken van scholen in het gebied van de penvoerder (Groningen), waardoor in het begin het aantal scholen in de provincie Drenthe flink achterbleef.

A. Doelbereik

1. **Investeringen:** het betreft allen deelprojecten waarbij geen investeringen zijn gedaan in de realisatie van tastbare projecten, maar wel kosten zijn vergoed voor studies en het faciliteren van processen. Er is dus geen sprake van uitgelokte investeringen, anders dan cofinanciering (budget en uren) van projectpartners. Wel heeft de provincie Groningen berekend dat de multiplier voor de subsidies ruim 6 is geweest.
2. **Groen gas productie:** nu niet van toepassing, mogelijk in de toekomst.
3. **Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden:**
    a) **Vermindering CO_2**: niet van toepassing in deze projecten. Mogelijk kunnen de resultaten van deze projecten in vervolgprojecten leiden tot CO_2-reductie.
    b) **Aanjagen/ samenbrengen**: De onderzoeksprojecten zijn de aanzet om te komen tot realisatie van concrete projecten in een later stadium (zie tweede leerpunt). Het scholenproject heeft helaas een negatieve bijklank gekregen en van een aanjaagfunctie is nu geen sprake. Bij de consortiavorming is een mooie samenwerking ontstaan in de bouwketen, met de provincies en de gemeentelijke energieloketten.
    c) **Robuustheid / zakelijkheid**: Het betreft projecten met Europese cofinanciering. Een robuuste/zakelijke manier van werken is voor een succesvolle afronding een noodzakelijke voorwaarde.
    d) **Optimaal faciliteren**:De gemeenten hebben bij het scholenproject de uitvoering van de scans gefaciliteerd. De provincie zou met een afsluitende workshop het project nog op een redelijke manier hebben kunnen afronden. Voor Biomassa en Landschap heeft de provincie de projectpartners gestimuleerd om nieuwe wegen te bewandelen, waardoor Natuurbeheer extra inkomsten kan krijgen door biomassa voor energieopwekking in te zetten.

e) Verwerven additionele middelen: in dit geval vanzelfsprekend het Europese en soms aanvullend rijksbudget.
f) Evenwichtige verdeling over energiethema's: indirect besparing en decentrale opwekking.

B. Positieve punten

- Er is veel ervaring opgedaan in het aanvragen van INTERREG-subsidie.
- Er is veel samengewerkt met de provincie Groningen.
- Opvolging scholenproject met de Energy Challenge is goed.

C. Leerpunten

- **Overkoepelende communicatiestrategie is noodzaak bij projecten.** Bij het scholenproject was er sprake van slechte communicatie rondom de resultaten, wellicht ook omdat de rollen niet duidelijk waren afgesproken.
- **Denk als provincie alvast na over het gebruik van de resultaten van onderzoeksprojecten.** De deelprojecten voor scholen en biomassa waren en zijn onderzoeksprojecten. Bij het publiceren van de resultanten, zou het goed zijn om snel een volgende stap te maken richting realisatie: vanaf dat moment worden investeringen uitgelokt en draagt het bij aan de economische doelstelling.

Aanbevelingen

1. Het traject voor energiebesparing van basisscholen waarbij de scans zijn uitgevoerd, zou via de nationale Green Deal Verduurzaming Scholen (4 november 2014) een extra impuls kunnen krijgen: wellicht kan DEO hierbij een rol als financier spelen.
2. Gebruik de opgedane ambtelijke ervaring van deze INTERREG-projecten bij andere INTERREG-aanvragen vanuit de provincie. Zorg dat de expertise vindbaar is binnen de provincie voor (andere) ambtenaren, die een INTERREG-aanvraag willen doen.

Conclusie:
De INTERREG-deelprojecten hebben interessante onderzoeksresultaten opgeleverd die in een volgend stadium kunnen leiden tot investeringen. De energiebesparingsaanpak en het scholenproject pasten in het Noordelijke 100.000 woningenplan. De bijdrage aan de doelstellingen van het Energieprogramma is klein en indirect. De resultaten van het scholenproject zijn vanwege onvoldoende communicatie niet opgepakt, terwijl er kansen liggen bij de *nationale Green Deal Verduurzaming Scholen.* Ook de gemeenten zelf laten een kans liggen om hiermee toch aan de slag te gaan. De opgezette consortia hebben zich verenigd in SLIM-WONEN-MET-ENERGIE en timmeren aan de weg in Noord-Nederland. Met de deelprojecten is relevante ervaring opgedaan met het werken met INTERREG-budget in noordelijk verband.

Extra inhoudelijke informatie over de drie deelprojecten

Deelproject 1: Energiebesparingsaanpak voor particuliere woningen

Het eerste NEND-deelproject betrof het optimaliseren van de aanpak voor energiebesparing in de **particuliere woningvoorraad**. De doelen waren om energiebesparingsconcepten in de markt te zetten en daarbij zes tot negen consortia te vormen. Deze consortia zouden worden vormgegeven door een hechte samenwerking tussen partijen uit de advies-, bouw- en installatiesector.

Organisatie:
De aanvraag is opgesteld in een hechte samenwerking tussen de drie noordelijke provincies, waarbij de provincie Groningen het voortouw nam. Tijdens de uitvoering is via een Nederlandse aanbesteding het Groningse bureau KUUB geselecteerd als aanjager voor de vorming van consortia. De provincies stonden daarbij op afstand en hielden het proces in de gaten. Hoewel de titel Duitse betrokkenheid

doet vermoeden, is er weinig moeite gedaan om een Duitse partner te vinden. Ten slotte heeft met name de provincie Groningen de lead genomen in de afronding van het project en de financiële afhandeling met INTERREG.

Budget
Er was een totaal budget begroot van ruim € 1 miljoen, waarvan 45% gefinancierd vanuit INTERREG en 15% vanuit Nederlandse cofinanciering (Drenthe: € 86 duizend + uren). Overige kosten zijn gedeeld door de provincies. De bijdrage vanuit de provincies vond plaats door verrekening van ingezette uren van provinciale medewerkers.

Resultaten
De provincie Groningen heeft het project financieel afgehandeld. Hierdoor is in de laatste fase van het project minder onderling samengewerkt tussen de provincies. De provincie Drenthe is daardoor minder precies op de hoogte van de eindresultaten. Het betreft in ieder geval de volgende resultaten/producten.

1. Er is in 2011 een subsidieregeling opgezet, voor de vorming van een dertiental consortia in Noord-Nederland. Per consortium kon € 25.000,= tot € 70.000,= subsidie worden verleend. Er zijn 31 aanvragen gedaan en uiteindelijk aan 13 consortia is subsidie verleend.
2. Er zijn verschillende consortia opgezet, waarbij deze zijn verenigd in een overkoepelende organisatie, de vereniging SLIM-WONEN-MET-ENERGIE.
3. Er is een publiciteitscampagne en website opgezet, onder het motto SLIM-WONEN-MET-ENERGIE.
4. In de noordelijke provinciehoofdsteden is een samenwerking ontstaan met het bedrijfsleven. Hierbij is slim gebruik gemaakt van het momentum ten tijde van het opstellen van het SER-Energieakkoord, waarbij de noordelijke provincies gelobbyd hebben voor gemeentelijke energieloketten. Deze ondersteuningsstructuur van de VNG wordt nu gebruikt om deze energieloketten deels te financieren.

Een interessant nevenresultaat is dat de aanjager in dit project één concept zelf ter hand heeft genomen en zogenaamde “pop-up stores” in gemeenten Enschede en Den Bosch onder de naam van Reimarkt in de markt heeft gezet.

Deelproject 2: frisse scholen

Bij het **scholenproject** ging het om onderzoeken naar de luchtkwaliteit, bouwtechnische (waaronder energieverbruik) en bouwfysische staat van basisscholen in Groningen en Drenthe. De onderzoeksrapporten werden vervolgens aan de scholen aangeboden met het doel om vervolgens energiebesparende maatregelen te treffen.

Organisatie: Het project werd namens de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe uitgevoerd door experts verbonden aan de stichting de Scholenbouwmeester. Via de Scholenbouwmeester werden deze experts rechtstreeks ingeschakeld om de deelnemende basisscholen door te lichten en per school een rapportage van de besparingsmogelijkheden te maken. Er werd geen rechtstreekse opdracht aan de stichting gegeven, vanwege de omvang van de opdracht en vanwege de onafhankelijkheid van de stichting.

Budget: € 8,5 ton, waarvan ca. € 1 ton betaald door de provincie Drenthe.

Resultaten: Er zijn 160 basisscholen in 6 gemeenten doorgelicht. De rapporten zijn zonder enige verdere toelichting verstuurd aan de gemeenten.

Deelproject 3: Biomassa en Landschap

Bij het **Biomassa & Landschap** project ging het om het identificeren en uitvoeren van concrete projecten waarbij meerwaarde werd gecreëerd voor biomassa. Dit project werd geleid door de provincie Drenthe en uitgevoerd in samenwerking met provincie Groningen. Daarbij heeft het project Biomassa en Landschap onderzocht hoe de energieproductie uit 'groen' materiaal, dat in het landschap vrij komt, zoals hout, bermgras, slootbegroeing en riet, kan optimaliseren, innoveren en waarde creëren. Er is gekeken naar de potentie van dit organisch materiaal als grondstof voor energieproductie. Binnen Biomassa en Landschap zijn uiteindelijk 13 relevante projecten tot uitvoering gekomen waarin goede netwerken in de biomassaketen zijn ontstaan. : Hierin zijn partijen met elkaar verbonden en is de keten van ontwerp/aanleg, via oogst, verzamelen, voorbewerking en transport naar productie zo veel mogelijk geoptimaliseerd. Ook zijn specifieke studies verricht naar de potentie van biomassa als grondstof voor energieproductie. In aanbestedingen voor onderhoud (bermgras en snoeibeheer) worden de resultaten gebruikt om de biomassa hoogwaardig in te zetten.

Organisatie
De provincies Groningen en Drenthe hebben 13 projecten uitgevoerd en onderzoeken laten verrichten naar biomassastromen. Voor Drenthe zijn door externen onderzoeken gedaan naar biomassa rondom de Drentse AA en Friese Wolden.

Budget: € 8,4 ton, waarvan € 65 duizend door de provincie Drenthe is betaald.

Resultaat
Er zijn 13 verschillende projecten opgezet en uitgevoerd. Door de projecten is er beter inzicht verkregen in de vrijkomende stromen en de mogelijkheden om waarde te creëren. Voor (berm)gras betekent dit een verschuiving van het traditionele composteren naar het vergisten. Dit levert een betere prijs voor het bermgras, draagt bij aan de productie van biogas en vermindert het gebruik van de inmiddels duurder geworden mais. Er zijn vele ideeën opgepakt door landschapsbeheerders voor het beter benutten van de gewassen, die bijvoorbeeld ook doorwerken in aanbestedingen voor groen onderhoud.

5.2 Groen Gas project

Het Groen Gas project paste naadloos binnen de doelstellingen van het Energieprogramma. Het project was breed opgezet onderzoeksproject met vele (internationale) partners.

Doel: Het project geeft de Duitse en Nederlandse projectpartners een stevige impuls bij het optimaliseren van de waardeketen van groen gas en het versnellen van de introductie van groen gas door grensoverschrijdende samenwerking, innovatie en kennisdeling. Het project omvat zowel de productie, distributie als het gebruik van groen gas. De integrale aanpak leidt tot vermindering van de kosten en verbetering van de concurrentiepositie.

Budget en looptijd: De totale omvang van het project bedraagt € 10 miljoen. In het kader van het INTERREG IV A programma Deutschland-Nederland (70%) is een deel medegefinancierd door het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO: 45%) en door het Ministerie van EL&I, de provincies Drenthe, Groningen, Fryslân, Overijssel, Gelderland (bij elkaar 12,5%), het Land Niedersachsen en het Land Nordrhein Westfalen . Ook de projectpartners hebben financieel bijgedragen aan het realiseren van het project. De looptijd is van april 2012 tot en met november 2015 geweest.

Organisatie: De provincies Drenthe (penvoerder), Fryslân (financiële administratie) en Groningen (projectleider) zijn gezamenlijk Leadpartner geweest. Het projectbureau Groen Gas heeft zorg

gedragen voor het programmamanagement, daarbij ondersteund door het programmamanagement INTERREG van de EDR. Binnen het project hebben de afgelopen drie jaar 63 partners uit bedrijfsleven (MKB), onderzoeksinstituten en overheden samengewerkt. Het doel is om samen in 18 deelprojecten om de verschillende “knelpunten” in de waardeketen van groen gas op te lossen.

Resultaten: Naast de inhoudelijke resultaten uit de 18 verschillende uitgevoerde deelprojecten, zijn voor de provincie Drenthe belangrijke resultaten:

- Een goed groen gas netwerk;
- Veel kennisopbouw bij betrokken partijen;
- Samenwerking met meerdere provincies, waaronder ook Gelderland en Overijssel.

Over de resultaten van het Groen Gas project is een tweetalig Magazine (juni 2015) en een duidelijke website gemaakt, waarin de deelprojecten uitgebreid zijn beschreven.

Analyse

Het Groen Gas project is een belangrijk project voor het Energieprogramma geweest, omdat groen gas daarin een prominente plaats heeft. De deelprojecten in het programma zijn vooral onderzoeken om uiteindelijk de productie, transport en afzet van groen gas te vergroten. Ook is geïnvesteerd in enkele proefinstallaties. De samenwerking tussen de provincies en deelstaten is goed verlopen, al is er wel een cultuurverschil merkbaar geweest: De samenwerking tussen de Nederlandse provincies verloopt informeler en directer dan tussen de Duitse Landen. Daarnaast zijn er in de deelprojecten veel partners betrokken vanuit wetenschap en bedrijfsleven. De uitvoering en tijdige afronding van de deelprojecten met de vele partners is een knappe prestatie. De volgende uitdaging is om de eindresultaten breed te verspreiden en de kennis in te zetten in investeringen in tastbare projecten. Het vervolg naar investeringsprojecten moet snel plaats kunnen vinden, omdat bedrijven en samenwerkingsverbanden met investeringsbudget (zoals Bioinnovatiecluster) al zijn betrokken.

A. Doelbereik

1. **Investeringen:** het betroffen allen onderzoeksdeelprojecten waar bij enkele deelprojecten investeringen werden gedaan (in Drenthe bijvoorbeeld bij waterschap Reest en Wieden in de voorbehandeling van slib). Er is in beperkte mate sprake van uitgelokte investeringen. Er is veel cofinanciering (budget en uren) van projectpartners en INTERREG.
2. **Groen gas productie:** in beperkte mate, vooral in vervolgfase als de resultaten uit de onderzoeksprojecten worden ingezet.
3. **Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden:**
   a) **Vermindering CO_2**: Het project zelf is vooral gericht op kennis en ervaring opdoen met innovatieve techniek of aanpak. Uiteindelijk zal dit bijdragen aan meer groengas productie en afname van CO_2-emissies. Bij Reest en Wieden wordt jaarlijks ca. 3,5 miljoen kWh elektriciteit met biogas opgewekt.
   b) **Aanjagen/ samenbrengen**: Het project heeft hier uitstekend aan bijgedragen. Via het uitgebreide netwerk zijn vele partners met elkaar in contact gebracht.
   c) **Robuustheid / zakelijkheid**: Deze aanpak is een noodzakelijke voorwaarde geweest om het complexe project goed te laten verlopen.
   d) **Optimaal faciliteren**: vanuit Drenthe in de rol van penvoerder is zeer actief bijgedragen aan het succes van het project.
   e) **Verwerven additionele middelen**: Voor de provincie is 50% van de eigen uren vergoed. Naast de Europese financiering hebben projectpartners ook eigen middelen ingebracht.
   f) **Evenwichtige verdeling over energiethema’s**: Binnen het project zijn vele aspecten van de biogasketen belicht en onderzocht, vanaf de bron, verwerking en productie tot aan biogasnetwerken en grensoverschrijdende handel.

B. Positieve punten

- **Talrijke initiatieven opgebouwd**: Het project heeft vele initiatieven met marktpartijen en onderzoek/wetenschap ondersteund.
- **Goede samenwerking binnen Noordelijke verband**: nieuwe en goede contacten met provincies Gelderland en Overijssel gelegd.
- **Goede ervaring opgedaan voor vervolg**: Met de opgedane contacten en ervaringen, zal een mogelijk vervolg veel gemakkelijker en sneller kunnen gaan.

C. Leerpunten

- **Selectie projecten tijdrovend.** Er is veel tijd van de overheidspartners nodig geweest om eerst een groslijst van projecten te identificeren (45) en vervolgens hieruit de juiste projecten (18) te destilleren. Achteraf zou de aanpak wellicht efficiënter zijn geweest door direct marktpartijen erbij te betrekken die sneller focus hadden aangebracht.
- **Communiceer over lang proces Europese goedkeuring van uitgaven.** Na goedkeuring van uitgaven van projectpartners door de provincie, hebben projectpartners nog maanden op de Europese goedkeuring moeten wachten. Één grote partner is voortijdig vertrokken en zijn zij zonder subsidie voor een project in Coevorden verder gegaan. Goede communicatie over de trage Europese goedkeuring voor betaling van partners is van belang om partners bij het project te houden.
- **Onvoldoende data over projectbijdrage aan kostendaling/concurrentiepositieverbetering.** Het project heeft vele interessante resultaten opgeleverd, maar of het project aan de doelstelling van kostendaling van biogasproductie heeft bijgedragen, lijkt aannemelijk maar is in deze evaluatie nog niet vast te stellen.
- **Benader Duitse overheden anders dan Nederlandse.** Er was concurrentie tussen de beide Duitse Landen, waardoor de samenwerking tussen beide niet goed verliep. Door ze niet samen maar apart te betrekken, verliep de samenwerking beter. **Duitse overheidspartijen dienen ook in een vroeg stadium betrokken te zijn.** Door de hiërarchische structuur van de Landen, kunnen overheden minder snel reageren dan men in Nederland gewend is.

Aanbevelingen

- Het is een uitdaging om de opgedane kennis weer in te zetten in een vervolg. De provincies kunnen in samenwerking een structuur bedenken waarbij de kennis en resultaten worden gedeeld en beschikbaar zijn voor organisaties voor vervolgprojecten.
- Onderzoeken of provincies kunnen bij een vervolg de uitgaven deels voorfinancieren, zodat partners niet te lang op hun geld hoeven te wachten totdat de Europese Commissie de uitgaven heeft goedgekeurd. Hierin schuilt wel een risico voor de provincie, dat de voorfinanciering moet worden terugbetaald als er geen goedkeuring is ontvangen.

Conclusie: Het Groen Gas project heeft vele nieuwe inzichten en oplossingen voor knelpunten opgeleverd. Het project kan daarbij zeker een bijdrage leveren aan de verdere opschaling van Groen Gas in Noord-Nederland, zeker vanwege het grote opgebouwde netwerk aan contacten en projectresultaten. Of het project heeft geleid tot kostendaling en verbetering van de concurrentiepositie is lastig te beoordelen. Immers, andere factoren zoals de lage olieprijs, maken dat het fossiele alternatief olie nog steeds concurrerend is. Maar door een uitgekiende disseminatie van de projectresultaten naar marktpartijen en het creëren van een stevige afzetmarkt, zal het project ongetwijfeld een flinke impuls leveren aan de verdere uitbouw van groen gas.

5.3 SEBB-project

Het SEBB-project is een project van de noordelijke drie provincies, waarbij in noordelijk verband een behoorlijk EFRO-budget[1] is aangevraagd en ingezet. Het project maakte ook deel uit van de Drentse versnellingsagenda om de werkgelegenheid in Drenthe tijdens de economische recessie te behouden. Voor dit project is een aparte, uitgebreide ambtelijke evaluatie gemaakt, waarvan hier de belangrijkste punten worden uitgelicht.

Doelen:

1. Verder versterken van de positie van Noord-Nederland op het gebied van energie en duurzaamheid;
2. Het realiseren van de ambities van de noordelijke provincies op het gebied van het verbeteren van de energiekwaliteit van de bestaande bouw;
3. Een stimulans geven aan de door de economische crisis geplaagde bouw- en installatiesector.

Budget en looptijd

Er is een totaal budget begroot van € 21.500.000,= , waarvan 1/3 gefinancierd vanuit EFRO[3], 1/3 cofinanciering vanuit het rijk[4] en 1/3 vanuit de drie noordelijke provincies gezamenlijk, waarbij iedere provincie € 2,25 miljoen bijdraagt. Het project is gestart voordat de officiële beschikking voor de Europese bijdrage is ontvangen. De looptijd zou in eerste instantie na 31 december 2013 eindigen, maar is op verzoek van de provincies met een jaar verlengd tot en met 31 december 2014.

Organisatie

Tijdens de aanvraag heeft de provincie Groningen het voortouw gehad in een hechte samenwerking tussen de drie noordelijke provincies. Bij de indiening en tijdens de uitvoering is de provincie Drenthe de officiële penvoerder geworden en heeft ook de financiële administratie op zich genomen. Naast een groep van projectleiders zijn er op ad hoc basis juridische adviseurs (voor het opstellen van de financiële regelingen en andere juridische documenten) en een groep communicatieadviseurs van de drie provincies betrokken geweest.

Resultaten

Binnen het SEBB-project zijn er vijf verschillende regelingen gemaakt, die in eerste instantie alleen met provinciaal budget (twee subsidieregelingen en twee Drentse proefleningen particuliere woningeigenaren) en later alleen met EFRO- en Rijksbudget zijn gefinancierd (leningen en premieregeling voor particuliere woningeigenaren en subsidie voor woningcorporaties). Hiermee zijn in Noord-Nederland 6.520 woningen (in Drenthe: 1.948 woningen) energetisch flink verbeterd, waarvan 1.947 huurwoningen (in Drenthe: 553) en 4.573 koopwoningen (in Drenthe: 1.298). In totaal is ruim € 14 miljoen besteed van het beschikbare budget (70%), waarbij de uitgelokte investeringen ruim € 65 miljoen bedroegen.

Analyse

Het project startte met het indienen van de aanvraag voor cofinanciering van EFRO en het Rijk in 2009. Er zijn toen al twee subsidieregelingen voor particuliere woningeigenaren opgezet met provinciale middelen (vanuit de € 2,25 miljoen cofinanciering) en behoorlijk succesvol uitgevoerd (bestede middelen beide subsidieregelingen *SEBB 2009* 64% en *SEBB 2011-2013* 94% van het subsidieplafond). Door het lange goedkeuringsproces voor de cofinanciering vanuit EFRO is pas in november 2010 gestart met de eerste regeling, gefinancierd uit het EFRO- en rijksbudget: dit is de regeling voor

[3] Operationeel Programma Noord, met middelen vanuit EFRO (het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling)
[4] "Koers Noord, op weg naar Pieken" programma

woningcorporaties geweest (SIEBB-regeling). De tijd om gebruik te maken van de toen geldende verruimde reikwijdte voor staatssteun (opgerekt naar € 5 ton in plaats van € 2 ton tot en met 2010) is daardoor minimaal geweest. Dankzij nauwe samenwerking met corporaties in het traject voorafgaand aan de opening van de regeling, hebben toch nog 10 corporaties hun aanvraag binnen één maand in het jaar 2010 ingediend (waarvan slechts 1 uit Drenthe). Deze corporaties konden vervolgens nog een nieuwe aanvraag indienen in 2011 onder de gebruikelijke staatssteunregels. Daarna zijn nog 7 (volledige) aanvragen in 2011 ingediend door andere corporaties (waarvan 3 uit Drenthe). De betrokken corporaties hebben allen aangegeven op welke manier zij innovatie hebben vormgegeven. De meest voorkomende innovatieve aspecten waren:

- Huurders inzetten als ambassadeur;
- Extra buitenschil rond bestaande woningen;
- Levensloopbestendig maken van woningen;
- Spuiten van parels onder de vloer via boring;
- Zonneboileractie met keuze voor bewoner;
- CO2-gestuurde ventilatie;
- Integrale aanpak van de wijk met gemeente;
- Toepassing Climarad (nieuwe ventilatietechniek).

Van een viertal zeer innovatieve projecten zijn ook films gemaakt, die op Youtube bekeken kunnen worden[5].

In februari 2013 heeft de provincie Drenthe, in de rol van penvoerder namens de drie noordelijke provincies, een verzoek bij SNN ingediend om € 3 miljoen van het budget voor de corporaties in te zetten voor een financiële regeling voor particulieren. Na toestemming van SNN is vanuit deze middelen eind 2013 de Tijdelijke Energiepremieregeling opgezet, naar voorbeeld van een bestaande Friese regeling, die al in het najaar 2013 van start is gegaan.

Daarnaast leefde in 2009 bij de provincie Drenthe de wens om middelen revolverend in te zetten. Hiertoe zijn in 2010 twee proeffondsen opgezet met de gemeenten Assen (onderdeel klimaatcontract) en Meppel. Op basis van de ervaringen zijn vervolgens vanaf 2013 in noordelijk verband de provinciale Duurzaamheidsleningen opgezet. Omdat er met EFRO-middelen leningen aan particulieren zouden worden verstrekt (destijds uniek voor Nederland), is de regeling in nauwe samenwerking met de managementautoriteit van SNN tot stand gekomen. Vanwege extra voorwaarden vanuit Europa voelde de managementautoriteit van SNN zich genoodzaakt een extra toets te laten uitvoeren op de inpasbaarheid van de Duurzaamheidslening onder het EFRO-regime. Hierdoor zijn op het laatste moment nog enkele aanvullende eisen opgenomen in een aanvullende overeenkomst tussen de provincies en de financiële intermediair, in dit geval SVn. Door de extra toetsing is de kredietfaciliteit uiteindelijk met een vertraging van 5 maanden op 1 april 2013 opengesteld, waarbij budget beschikbaar is gesteld tot en met 31 december 2013. Begin 2014 zou een snelle evaluatie volgen.

Omdat uit de evaluatie is gebleken dat de resultaten achter zijn gebleven in 2013, is de regeling op een paar punten herzien en is ook subsidie beschikbaar gesteld voor het maatwerkadvies (de basis voor de maatregelen voor de lening). De tweede fase van de lening is ongeveer gelijk opgelopen met de looptijd van Tijdelijke Energiepremie. De Energiecoach, gericht op informatieverstrekking en begeleiding van aanvragers van de premie, is daarom ook ingezet voor beide instrumenten. Dat geldt ook voor de communicatiecampagne. Hierdoor is het aantal verstrekte leningen in 2014 flink verbeterd ten opzichte van 2013.

[5] https://www.youtube.com/watch?v=A2vuh_JlX4E

A. Doelbereik

Investeringen: Met het programma is € 67 miljoen (particulieren € 33 miljoen en woningcorporaties € 34 miljoen) aan investeringen in energiebesparing en duurzame energieopwekking in Noord-Nederland uitgelokt.
Groen gas productie: Er is geen groen gas geproduceerd in dit project. Het project kwam voort uit het 100.000 woningenprogramma van de 3 Noordelijke provincies .
Voor wat betreft de overige effecten:

1. **Vermindering CO_2:** Er is alleen een berekening gemaakt bij de innovatieve energieprojecten bij de sociale huurwoningen: dit was 2,73 kiloton CO_2-reductie *in Noord-Nederland*.
2. **Aanjagen/ samenbrengen:** Het project heeft goede werkrelaties tussen provincies en woningcorporaties opgeleverd. De werkrelatie tussen de provincies was goed, de relatie tussen de woningcorporaties onderling is flink verbeterd, onder andere door de oprichting van een noordelijke Versnellingsgroep Duurzaamheid Noordelijke Corporaties.
3. **Robuustheid / zakelijkheid:** De uitvoering van de regelingen was ondergebracht bij partijen die al ruime ervaringen hadden met Europese subsidies (SNN) en als financieel intermediair voor overheden (SVn).
4. **Optimaal faciliteren:** Door de recessie bleek de investeringsbereidheid bij particulieren en woningcorporaties minder te zijn dan voorheen. In 2014 hebben SNN en de energiecoach in goede samenwerking door voorlichting en soms ondersteuning bij aanvragen de investeringsbereidheid bij particulieren absoluut positief beïnvloed.
5. **Verwerven additionele middelen:** Met de inzet van provinciale middelen werd het SEBB fonds gecreëerd dat drie keer groter was dan de provinciale inleg (3 x € 6,75 miljoen). In de realisatie is de verhouding 1:3 teruggegaan naar 1:2,4. Voor de uitgelokte investeringen ligt de multiplier voor de bijdrage van de noordelijke provincies op 1:11.
6. **Evenwichtige verdeling over energiethema's:** Het SEBB-fonds heeft vooral een focus gehad op het thema energiebesparing in de gebouwde omgeving: soms is daarbij ook duurzame energie opgewekt.

B. Positieve punten

- Onder het SEBB-fonds is **het eerste revolverende EFRO-fonds** voor leningen aan particuliere woningeigenaren in Nederland opgezet. Met deze ervaring heeft SVn later vergelijkbare fondsen in Den Haag en Rotterdam opgezet.
- Er is ondanks de recessie toch een **forse sprong in energiebesparing in de gebouwde omgeving** gemaakt.
- Lagere bestedingen van het EFRO-deel kan voor 20% worden verklaard door **kostenbesparingen in de uitvoering**.

C. Leerpunten

- **Projectorganisatie en afspraken blijvend onder de aandacht brengen bij partners.** De projectorganisatie is in principe goed opgezet, maar de overdracht van informatie naar elkaar is soms moeizaam verlopen. Dit werd bovendien nog extra lastig, doordat de samenstelling van de projectgroep tussentijds personele veranderingen kende en de informatieoverdracht naar opvolgers binnen de eigen organisatie niet volledig is geweest. Geconstateerd is ook, dat niet alle documenten op één centraal punt zijn verzameld en iedere provincie soms ook documenten zelf heeft opgeslagen. Achteraf is bij de eindverantwoording veel extra uitzoekwerk nodig geweest. *Na afronding van een specifiek deel van het programma, moeten relevante documenten etc. zo snel mogelijk en consistent op een centrale plaats (digitaal) worden opgeslagen.*
- **Informatievoorziening naar alle partners vanaf het begin**. De informatievoorziening van en naar de uitvoeringspartners (vanuit SNN, SVn en de Energiecoach) is in eerste instantie alleen via de penvoerder verlopen. De andere provincies werden niet altijd op tijd geïnformeerd over

de gemaakte afspraken. *Pas tegen het einde van de projectperiode zijn de voortgangsrapportages van de uitvoeringsorganisaties rechtstreeks naar alle contactpersonen gestuurd.*

- **Te veel regelingen voor buitenstaanders**. De grote hoeveelheid regelingen was verwarrend voor zowel partijen uit de bouw- en installatiesector als de particuliere woningeigenaar. Hoewel de regelingen duidelijk waren beschreven op de site van SNN, blijken de sector en de particulieren deze informatie niet goed te lezen. *Publicatie van regelingen op een klein aantal websites moeten daarom goed worden opgesteld en worden bijgehouden.*
- **Begin communicatiecampagne vóór of tegelijk met openen regelingen.** De promotiecampagne in 2014 heeft geleid tot vele extra aanvragen. *Leerpunt is dat een dergelijke campagne in een eerder stadium waarschijnlijk tot meer aanvragen (voor de Duurzaamheidslening) zou hebben geleid.*

Aanbevelingen

- Gezien de enorme opgave voor energiebesparing in de gebouwde omgeving, is het verwerven van extra Europese middelen en het gebruik van revolverende fondsen het meest geschikt en het minst marktverstorend. Subsidies hebben ook wel effect, maar werken als een impuls op de korte termijn en worden als marktverstorend ervaren door aannemers en installatiebedrijven.
- Zonder communicatie worden subsidieregelingen aanwijsbaar significant minder gebruikt.
- Stevige projectorganisatie met duidelijke rollen en afspraken (centraal documentenbeheer, informatieoverdracht) vooraf, helpt ambtelijke uitvoering van het project tijdens de rit.
- Continue monitoring van uitgaven in een vroeg stadium bij Europese projecten met een vaste einddatum verkleint de kans op onderbesteding in de laatste maanden.

Conclusie:

Het SEBB-fonds heeft een flinke bijdrage geleverd aan energiebesparing in de gebouwde omgeving in Noord-Nederland en zeker ook in de provincie Drenthe. De bijdrage aan de investeringsdoelstelling is significant, waardoor ook werkgelegenheid in de bouw- en installatiesector is behouden. Omdat het de eerste keer is dat vanuit EFRO-middelen een revolverend fonds is opgezet, heeft dit traject (Duurzaamheidsleningen aan particuliere woningeigenaren) uiteindelijk veel vertraging opgelopen vanwege aanvullende - door Europa ingegeven - eisen van de managementautoriteit. Daarnaast kon door de late formele goedkeuring van de aanvraag voor EFRO-middelen ook pas laat gestart worden met een regeling voor corporaties (gefinancierd vanuit EFRO-middelen), waardoor een behoorlijk deel van het budget (€ 3 van de € 9 mln.) uiteindelijk is ingezet in een regeling voor particuliere woningeigenaren. De provincies hebben communicatiecampagnes op sommige momenten te laat ingezet, waardoor instrumenten voor particuliere woningeigenaren minder snel effectief werden. Binnen het project hebben de noordelijke provincies hecht samengewerkt om het project tot op het laatste moment succesvol te maken. Daardoor zijn er, ondanks de recessie, toch flinke investeringen uitgelokt in Noord-Nederland en in de provincie Drenthe.

6 Klimaatcontracten met gemeenten

Op 8 oktober 2007 is het Energieakkoord Noord-Nederland ondertekend. In het kader van het energieakkoord is vanuit de noordelijke provincies en gemeenten de intentie uitgesproken om:

1. *40-50 PJ duurzame energie en 4-5 Megaton CO_2-emissiereductie in 2011 te realiseren in Noord-Nederland.*
2. *15-20 Megaton emissiereductie CO_2 na 2011 in Noord-Nederland te bereiken - waar mogelijk via CO_2 -afvang en -opslag.*

In aansluiting op het Energieakkoord zijn er klimaatcontracten met de twaalf Drentse gemeenten afgesloten. De klimaatcontracten bevatten inhoudelijke en financiële afspraken over doelen (ambities) en activiteiten en dragen bij als één van de instrumenten om bovenstaande doelen mede te realiseren. De contracten zijn in nauw overleg met de gemeenten opgesteld.

De klimaatcontracten met de Drentse gemeenten zijn nog gesloten onder het vorige programma Klimaat en Energie 2008-2011. De contracten zijn nog niet eerder geëvalueerd, aangezien de meeste contracten pas onlangs zijn geëindigd. Om die reden is er in deze rapportage over het klimaatprogramma 2012-2015 een korte evaluatie gemaakt van de klimaatcontracten.

Doelen

De doelen voor de klimaatcontracten zijn voor Drenthe vertaald naar 1) 10 – 12,5 PJ duurzame energie en 2) een CO_2-reductie van 1-1,25 Megaton t/m 2011.

Budget en looptijd

De contracten zijn in 2010 gestart, waarbij 31 december 2013 als einddatum is aangegeven. De meeste contracten hebben op verzoek van de gemeenten uitstel gekregen en zijn in 2014 geëindigd, enkelen in 2015. Het totale budget voor de gemeentelijke klimaatcontracten is € 6.522.456,=. Per gemeente is het bedrag bij aanvang als volgt verdeeld (tabel 5):

Gemeente	Doeluitkering
Aa en Hunze	€ 62.260
Assen	€ 1.295.000
Borger Odoorn	€ 144.000
Coevorden	€ 340.400
Emmen	€ 1.052.000
Hoogeveen	€ 663.500
Meppel	€ 1.280.400
Midden Drenthe	€ 261.600
Noordenveld	€ 60.840
Tynaarlo	€ 937.456
Westerveld	€ 85.800
De Wolden	€ 339.200
TOTAAL	**€ 6.522.456**

Tabel 5: Provinciale doeluitkeringen Klimaatcontracten per gemeente

Organisatie

De klimaatcontracten zijn vanuit het programmateam in samenwerking met de gemeenten opgesteld. Omdat het proces eerst tijdrovend en ook lastig is geweest, heeft later een externe consultant geholpen bij het schrijven van de contracten. De externe consultant heeft daarvoor eerder zelf ervaring opgedaan in de gemeente Meppel. Tijdens de uitvoering is de voortgang van de deelprojecten uit de contracten en de besteding van de middelen gemonitord vanuit het programmateam.

Resultaten

De gemeentelijke uitvoeringsprogramma's zijn nog opgesteld volgens de opzet van het oude programma Klimaat en Energie. Er is onderscheid gemaakt tussen de thema's/ deelprogramma's:

- Diep onder Drenthe;
- Kenniseconomie;
- Bouwen;
- Klimaatlandschappen;
- Water.

Voor ieder deelprogramma, zijn geschikte projecten gezocht. Niet ieder project kwalificeert, de voorwaarden zijn:

- de projecten moeten nieuw zijn;
- de projecten moeten in 2010-2011 starten;
- de projecten moeten een duidelijke plus toevoegen op bestaande projecten;
- de projecten moeten versneld uitgevoerd worden.

In factsheets zijn per gemeente projecten beschreven voor ieder deelprogramma, waarbij doelen, beoogde resultaten, activiteiten en de inzet van middelen zijn opgenomen.
Via speciale rapportageformats voor gemeenten heeft de provincie de voortgang van de diverse projecten willen bijhouden. De formats zijn twee keer verstuurd, maar niet alle rapportages zijn door de gemeenten op tijd ingevuld. De monitoring is daardoor op afstand gedaan. De meeste projecten zijn uitgevoerd binnen de milieuthema's Diep onder Drenthe (WKO, geothermie), Bouwen (100.000 Woningenplan is actief gepromoot door de provincie) en Klimaatlandschappen (adaptatiescans). Water is als thema meer door de Waterschappen opgepakt, wel is in Midden-Drenthe bijvoorbeeld het afkoppelproject gesubsidieerd. Het deelprogramma kenniseconomie is vooral gevuld met innovatieve energieprojecten. In tabel 6 is het bedrag aan uitgekeerde doeluitkeringen per gemeente aangegeven. Voor de gemeenten Emmen en Tynaarlo is deze fors lager uitgevallen, doordat er minder deelprojecten zijn gerealiseerd. Over het algemeen hebben de gemeenten zelf meer budget aan cofinanciering uitgegeven dan begroot.

Gemeente	Realisatie
Aa en Hunze	€ 55.260
Assen	€ 865.236
Borger Odoorn	€ 144.000
Coevorden	€ 340.400
Emmen	€ 302.000
Hoogeveen	€ 683.736
Meppel	€ 1.300.636
Midden Drenthe	€ 313.850
Noordenveld	€ 231.703
Tynaarlo	€ 417.455
Westerveld	€ 85.800
De Wolden	€ 368.380
TOTAAL	**€ 5.008.456**

Tabel 6: gerealiseerde doeluitkeringen van de klimaatcontracten

Monitoring van de te meten CO_2-reducties via het "DWA-model" is niet gebeurd, gemeenten hebben aangegeven dat het model te complex voor hen is. Daarmee is het moeilijk geworden om de impact van de projecten op de CO_2-reductie vast te stellen.

Analyse instrument
Het instrument heeft goed gewerkt als middel om klimaat- en energieprojecten in samenwerking met gemeenten versneld tot uitvoering te brengen. Er is een enorme verscheidenheid aan projecten gerealiseerd. Volgens geïnterviewde gemeenten is de toegevoegde waarde van het klimaatcontract vooral dat het duidelijkheid biedt wat gemeente en provincie van elkaar kan verwachten. Het instrument heeft ook flexibiliteit geboden die gemeenten volop hebben gebruikt. De benodigde provinciale capaciteit om de uitvoering te monitoren is hoger geweest dan van tevoren ingeschat. Bijvoorbeeld het opstellen van de klimaatcontracten is voor de provincie een tijdrovende taak geweest. Naast de inhoudelijke kant, is ook de financiële kant in het contract beschreven. De financiële bijdrage is, waarschijnlijk door tijdgebrek, niet altijd consistent berekend. Hierdoor is de afsluiting van de contracten met Emmen en Meppel flink vertraagd. Jammer is dat de impact op CO_2-reductie niet consistent / goed is vastgelegd. Gemeenten hebben het DWA CO_2-monitoringsmodel niet of nauwelijks gebruikt: het is te complex en vraagt om die reden bij het invullen veel tijd en kennis. De financiële bijdrage van de provincie aan de gemeenten is zeer welkom geweest, maar de geïnterviewde gemeenten geven aan dat een aantal van de ingediende projecten anders ook wel tot stand zouden zijn gekomen, zij het langzamer. Duidelijk voordeel voor (kleine) gemeenten is dat door inhuur van externen juist meer projecten zijn opgepakt. Een onvoorzien maar zeer belangrijk neveneffect is dat door de klimaatcontracten de thema's duurzaamheid / klimaat en energie hoger op de gemeentelijke agenda zijn gekomen. Ook heeft het in 10 van de 12 gemeenten de positie van de duurzaamheidsambtenaar binnen het gemeentelijke apparaat versterkt, in ieder geval voor de duur van het klimaatcontract.

Het klimaatcontract heeft ook bijgedragen aan een verzakelijking én versteviging van de relatie tussen gemeenten en provincie. De verzakelijk komt voort uit duidelijke provinciale aansturing op de gemaakte afspraken in het klimaatcontract. In twee gevallen heeft dit geleid tot vaststelling van een lager budget voor de gemeente, in sommige gevallen juist ook voor hogere budgetten. De relatie is door de goede, inhoudelijke samenwerking tussen gemeenten en provincie verbeterd. De provincie heeft voorschotten verleend aan de gemeenten en op afstand de uitvoering door gemeenten gevolgd en daarmee veel vertrouwen geschonken aan de gemeenten. Via dit instrument is de samenwerking van beide partijen gericht op hetzelfde, namelijk de realisatie van de (gemeentelijke) projecten.

De economische component is in het oude programma minder duidelijk benoemd dan in het Energieprogramma 2012-2015. Daarom zijn er minder economisch gedreven projecten gerealiseerd. Wel zijn met name onder het deelprogramma "kenniseconomie" innovatieve energieprojecten uitgevoerd.

Een mogelijk vervolg op dezelfde manier ligt echter niet voor de hand. De redenen hiervoor zijn:
1. De provinciale budgetten zijn niet meer zo groot, dus een vergelijkbare manier van het verlenen van doelsubsidies is niet meer aan de orde;
2. De provincie heeft nu ook betere contacten met marktpartijen, zodat gemeenten en marktpartijen een gelijke kans verdienen;
3. De provincie wil niet meer alleen op projectbasis meefinancieren, hiervoor is ook inmiddels de Drentse Energieorganisatie opgericht.

A. Doelbereik
Investeringen: Investeringen bedragen (medio 2015) in totaal € 22,75 miljoen, dit betreft voornamelijk investeringen vanuit de gemeenten en soms ook van derden.
Groen gas productie: Het instrument is opgezet onder het vorige Klimaat- en Energieprogramma, waarbij productie van groen gas geen sturend principe was.
De impact op de overige effecten is:

1. **Vermindering CO_2:** Veel projecten uit de klimaatcontracten zijn gericht op het verminderen van de CO_2-uitstoot. Er is niet per contract of project gemonitord wat de impact is geweest.
2. **Aanjagen/ samenbrengen**: De samenwerking tussen provincie en gemeenten via klimaatcontracten heeft geleid tot het sneller uitvoeren van klimaat- en energieprojecten en voor kleine gemeenten ook meer projecten.
3. **Robuustheid / zakelijkheid**: de aanpak in het klimaatcontract is juist gebaseerd op een zakelijke verhouding tussen provincie en gemeente: uit de reacties blijkt dat dit ook is gerealiseerd.
4. **Optimaal faciliteren**: Uit de interviews blijkt dat de provincie met deze gekozen aanpak (veel ruimte, externe onpartijdige ondersteuning) gemeenten heeft geholpen om een goed klimaatcontract op te stellen. Ook de mogelijkheid om derden in te huren voor de uitvoering van projecten is voor kleine gemeenten van belang geweest om meerdere projecten op te kunnen pakken.
5. **Verwerven additionele middelen**: Omdat er sprake is van cofinanciering, hebben gemeenten (en enkele derden) zelf ook eigen middelen ingezet.
6. **Evenwichtige verdeling over energiethema's**: De projecten uit de klimaatcontracten zijn niet helemaal evenredig verdeeld over de 4 thema's. De meeste projecten zijn uitgevoerd binnen de milieuthema's Diep onder Drenthe (WKO, geothermie), Bouwen (100.000 Woningenplan) en Klimaatlandschappen (adaptatiescans). Water lag als thema meer bij de Waterschappen, wel is in Midden-Drenthe bijvoorbeeld een afkoppelproject gesubsidieerd. De projecten met betrekking tot energiebesparing vallen buiten de thema's, maar leveren wel een bijdrage aan power balancing.

B. Positieve punten

- **Extra energie door externe, onafhankelijke hulp voor gemeenten:** Tijdens het opstellen van de klimaatcontracten is een externe consultant ingezet die al werkzaam was bij de gemeente Meppel. Door deze onpartijdige persoon in te huren, kon de provincie de gemeenten ondersteunen zonder dat de gemeente het gevoel hadden dat de provincie zelf over de schouder meekeek. Er is daardoor een sfeer ontstaan tussen de gemeenten om de mooiste en grootste projecten onder te brengen bij hun klimaatcontract.
- **Energie hoger op agenda:** De klimaatcontracten hebben het onderwerp "energie" hoger op de gemeentelijke agenda gezet en de betrokken ambtenaren meer interne zichtbaarheid gegeven. Bovendien kreeg de provincie hierdoor beter inzicht wat er op de gemeentelijke agenda stond.
- **Versnelling in uitvoering:** door het aanbieden van provinciale cofinanciering konden gemeenten hun kansen benutten.
- **Samenwerking:** door de klimaatcontracten is er een blijvende hechte samenwerking ontstaan tussen de provincie en de gemeenten. Deze samenwerking is inmiddels geïnstitutionaliseerd in het zogenaamde Drents Energie en Klimaat Overleg (DEKO). Ook intern in de provincie heeft dit geleid tot samenwerking met Economie en met Water.

C. Leerpunten:

- **Meer aandacht voor andere financieringsbronnen.** Door de focus op het sluiten van de klimaatcontracten in korte tijd, is er nauwelijks aandacht geweest om mogelijkheden te zoeken voor andere financieringsbronnen.
- **Bij start programma ook start opzet interne organisatie.** Bij aanvang heeft een adequate administratieve organisatie voor de klimaatcontracten ontbroken: dit is tijdig onderkend en hierop is ook actie ondernomen. Dit heeft tot sterke verbetering geleid, maar niet tot een strakke administratieve organisatie, die wenselijk is bij deze omvang van budgetten. Via DOC-base zijn wel alle relevante en financiële stukken gedocumenteerd.

- **Na sluiten contracten, consistent monitoren uitvoering.** De monitoring van de resultaten van de gemeenten door de provincie is onderschat. Enerzijds doordat het veel en precies werk is, anderzijds doordat de aandacht van een beleidsambtenaar met name naar de inhoud ging en minder naar een goede administratieve organisatie.
- **Zakelijkheid:** Daarnaast was de door de provincie beoogde zakelijkheid in het klimaatcontract met de gemeente een lastige: het was “on-drents” om gemeenten aan te spreken op bijv. het te laat indienen van rapportages. Uiteindelijk zijn er echter geen ernstige tekortkomingen opgetreden.

Aanbevelingen

- **Duidelijke rollenscheiding doorvoeren:** De leden van het programmateam hadden vele rollen/petten: zij zijn aanjager, facilitator, rapporteur en probleemoplosser in de uitvoering van de contracten. Eén programmamedewerker kan de verschillende rollen natuurlijk niet duidelijk separaat vervullen naar de gemeentelijke contactpersoon, die steeds één en dezelfde provinciale ambtenaar spreekt.
- In aansluiting op het vorige punt: Zet vanaf het begin een **solide projectmanagement organisatie** op, met duidelijke rollen met betrekking tot opstellen, sluiten, monitoren en afsluiten/vaststellen van de contracten.
- **Inzet subsidieteam vooraf ten behoeve van criteria en indicatoren.** Het subsidieteam kan bij het opstellen van de contracten criteria en indicatoren ten behoeve van controleerbaarheid inbrengen. Deze worden tijdens monitoring en afsluiting van de contracten weer gebruikt om 1) de effectiviteit van het instrument, 2) de uitvoering en 3) de impact van de onderliggende projecten te kunnen beoordelen. Dit draagt verder bij aan een zakelijke relatie met de subsidienemer. Achteraf is veel rekenwerk nodig geweest om de subsidiepercentages per thema en deelonderwerp weer te berekenen, aangezien deze niet goed zijn gedocumenteerd en er soms verschillen zijn ontstaan tussen uitgekeerde subsidies en vooraf berekende.
- **Vooraf afspraken maken over rollen en verwachtingen als uitvoering achter blijft.** Bij zakelijkheid past ook dat wanneer een gemeente slecht presteert, een sanctie of korting op de subsidie volgt. Dit moet de provincie goed vooraf met het bestuur afspreken. Of het wenselijk is, wordt overigens betwijfeld, omdat dit minder past in de Drentse bestuurscultuur.
- **Eenmalig karakter ombuigen in duurzame samenwerkingsrelatie voor de toekomst.** Het momentum om met gemeenten samen te werken aan een gezamenlijke agenda (met ieder haar eigen accenten) is nog aanwezig, nu de contracten zijn afgelopen. Er lijkt ruimte voor een vervolg met gezamenlijk instrumentarium.

Bijlage 3:
ADDENDUM EVALUATIE
In de aanloop, en na de afronding van de evaluatie op 8 december 2015 zijn er nog een aantal nieuwe green deals afgesloten die bijdragen aan de doelstellingen van het programma. Deze tellen wel mee in de doelrealisatie van het programma 2015-2020 maar zijn niet meegenomen zijn in de cijfers van de evaluatie. (zie tabel) Voor deze green deals is door de provincie €1.208.550,-- programmabudget ingezet. Voor de deals die wel in de evaluatie zijn opgenomen is €2.969.150,00 ingezet, waarmee het totaal op € 4.177.700 komt.

Programmadoelstelling 1: 300 miljoen aan uitgelokte investeringen
Het in het Evaluatierapport genoemde bedrag van € 144 miljoen (stand medio 2015) aan beoogde investeringen wordt met deze aanvullende projecten verhoogd tot € 304 miljoen. Hetgeen betekent dat voldaan is aan het sturende principe van € 300 miljoen aan uitgelokte investeringen.

Programmadoelstelling 2: 60 miljoen m3 Groen Gas in Drenthe
In het evaluatierapport staat vermeld dat met de projecten een productie van 46 miljoen m3 gemoeid is. Met de aanvullende projecten wordt deze realisatie verhoogd met 33,4 miljoen m3. Dit betekent dat het totale beoogde productievolume van de deals 79,4 miljoen m3 is. Daarmee is voldaan aan het sturende principe van 60 miljoen m3 groen gas in Drenthe.

Naam	Omschrijving	€	Status	Soort	Doelstelling
Harmes - DSE	validatie van kleine mestverbrander en verkrijgen van acceptatie in de markt voor deze mestverbrander	199.900	Beschikking februari 2016, einddatum 25-11-2018	Subsidie	324 ton ton CO2 besparing doordat 180.000 kuub grijs gas vervangen wordt door biogas
Hooge Wold	co-vergistings-annex mestverwerkings-installatie	95.050	Beschikking december 2015, einddatum 31-01- 2017	Subsidie	opwekken 10 miljoen kuub biogas, besparing 9.000 ton CO2
PLegt Vos	realiseren 6 Nul-op-de-Meter-woningen	64.000	Beschikking december 2015, einddatum 31-12-2016	Subsidie	besparing van 8.700 m3 aardgas equivalenten, en 17.400 kWh
REM	hergebruiken van CO_2 dat vrij komt bij opwaarderen van biogas naar groen gas	500.000	In december 2015 voorlopige beschikking . Eind april 2016 definitieve beschikking	Subsidie	Naast productie van 28 miljoen m3 groen gas wordt er energie bespaard bij de tuinbouw door het hergebruiken van 27.000 ton CO_2
Rolande Green Planet	Realisatie van een bio-LNG tankpunt bij Green planet In Pesse inzet van tenminste 50 LNG-vrachtwagens door Drentse bedrijven	250.000	Beschikking december 2015, Einddatum 01-01- 2017	Subsidie	CO2-reductie effecten (60% t.o.v., fossiele, LNG 80% t.o.v., Diesel)
HarvestaGG	Voorbereiding de realisatie Green Goods Farm	99.600	Beschikking december 2015, einddatum 01-07-2016	Subsidie	toename van 8.1 Bio-LNG productie

Evaluatie Energieprogramma 2012-2015

In opdracht van: Provincie Drenthe

Auteur: Drs. H.J. Wijnants

Datum: 8 december 2015

People, Planet, Profit... PHORCYS

Inhoudsopgave

1 Achtergrond en aanpak evaluatie 4
1.1 Centrale vragen 5
1.2 Ambities en doelen van het programma 5
1.3 Randvoorwaarden bij de inzet van instrumenten 5
1.4 Monitoring doelbereik vanuit het programma 6

2 Evaluatie integraal programma 7
2.1 Impact op sturende principes Energieprogramma 7
2.2 Conclusies 10
2.3 Lessen voor vervolg 11

3 Green Deals 15
3.1 Introductie 15
3.2 De werking van het instrument DGD 17
3.3 Analyse 18
3.4 Aanbevelingen 21

4 Regelingen 22
4.1 Beleidsregel alternatieve brandstoffen 22
4.2 Zonnelening 24

5 Programma's met Europese financiering 29
5.1 NEND-projecten 29
5.2 Groen Gas project 33
5.3 SEBB-project 36

6 Klimaatcontracten met gemeenten 40

Leeswijzer

De in de zomer van 2015 uitgevoerde evaluatie van het Drents Energieprogramma 2012-2015 laat over het algemeen een positief beeld zien van de behaalde resultaten. Voor de snelle lezer is In hoofdstuk 2 op het niveau van het programma een evaluatie gemaakt van de verschillende instrumenten. Deze is te lezen als samenvatting.

Op het niveau van de instrumenten is de evaluatie beschreven in de hoofdstukken daarna, waarbij in het laatste hoofdstuk ook de Klimaatcontracten uit het vorige Klimaat- en Energieprogramma zijn beschreven. In deze hoofdstukken zijn naast de conclusies ook positieve punten, leerpunten en aanbevelingen opgenomen. Hoofdstuk 1 beschrijft de achtergrond van de evaluatie en de doelstellingen op de verschillende niveaus, waar de evaluatie op ingaat.

Veel gebruikte afkortingen zijn:

DEO	stichting Drentse Energieorganisatie, Drents energiefonds op afstand van de provincie
DGD	Drentse Green Deal, instrument van het Energieprogramma
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
INTERREG	Europees fonds voor interregionale samenwerking
NEND	Duitse afkorting voor internationaal programma: Nachthaltige Energien Niederlande Deutschland
SEBB	Stimuleringsfonds Energiebesparing Bestaande Bouw: Noordelijke programma, deels gefinancierd met EFRO-middelen
SNN	Samenwerkingsverband Noord Nederland, uitvoeringsorganisatie van de noordelijke provincies en managementautoriteit van het Europese EFRO-programma
SVn	stichting Stimuleringsfonds Volkhuisvesting Nederlandse gemeenten, uitvoeringsorganisatie voor leningen namens overheden (starterslening, duurzaamheidslening)
Wp	Wattpiek, geeft de capaciteit van een zonnepaneel aan

1 Achtergrond en aanpak evaluatie

Achtergrond

Het huidige Energieprogramma loopt van 2012 tot en met 2015. In 2015 wordt al gewerkt aan de voorzet voor een vervolgprogramma vanaf 2016. Hierin worden de ervaringen met de instrumenten uit het huidige programma meegenomen. Het programmateam heeft adviesbureau PHORCYS opdracht gegeven de evaluatie hiervoor uit te voeren.

In deze evaluatie worden de instrumenten van het huidige programma geëvalueerd. Hierin zijn ook de Klimaatcontracten, al gestart in het vorige programma Klimaat en Energie, meegenomen. Daarentegen is de Drentse Energieorganisatie (DEO) niet meegenomen, aangezien Gedeputeerde Staten via een apart traject de Provinciale Staten over DEO zal informeren.

Aanpak

Deze evaluatie wordt uitgevoerd voor wat betreft de realisatie van de doelstellingen van het Energieprogramma 2012-2015, de ingezette instrumenten en resultaten en wat daarvoor aan budget is ingezet. De evaluatie volgt de benadering van het logical framework (zie figuur 1). De evaluatie in dit rapport heeft betrekking op de gekleurde rechthoeken.

Figuur 1: Overzicht aanpak evaluatie volgens logical framework

De evaluatie analyseert de effectiviteit en de efficiëntie van het programma Energie. De strategie (de blauwe rechthoek) en de doelen (de rode rechthoek) worden nader toegelicht in paragraaf 1.2. In de evaluatie van het hele programma, wordt geanalyseerd welke impact het programma op beide elementen heeft gehad (hoofdstuk 2). In pagraaf 1.3. wordt ingegaan op de specifieke randvoorwaarden, die de provincie via de inzet van instrumenten met het Energieprogramma heeft willen creëren. De kwalitatieve bijdrage van elk instrument aan deze randvoorwaarden wordt per instrument beschreven.

1.1 Centrale vragen

Naast de vragen over effectiviteit en efficiëntie van inzet en doelrealisatie, die gebruikelijk zijn in een evaluatie, zijn er ook additionele vragen die deze evaluatie zal beantwoorden. Deze centrale vragen betreffen enerzijds de focus van een mogelijke opvolger van het Energieprogramma: dient deze zich te richten op de "grote klappers" (de Green Deals-aanpak, waarbij per deal veel CO_2-uitstoot wordt verminderd) of vooral te richten op draagvlak (vaak kleinere, lokale projecten met of voor burgers en MKB)? Anderzijds gaat het ook om de vraag of het programma heeft voorzien in de behoefte van de marktpartijen. Op deze vragen zal de evaluatie antwoorden geven in paragraaf 2.2.

1.2 Ambities en doelen van het programma

Binnen het programma streeft Drenthe naar een zo groot mogelijke bijdrage aan de Europese en nationale doelstellingen voor CO2-reductie en duurzame energieproductie. Deze doelen kunnen als de strategie van het Energieprogramma worden beschouwd (de blauwe rechthoeken uit figuur 1):

- 20% minder CO2-uitstoot in 2020 ten opzichte van 1990;
- In 2020 14% van het eindverbruik (finaal energieverbruik) produceren met hernieuwbare energiebronnen;
- 20% energiebesparing in 2020.

Als strategisch sturend principe voor het programma wordt gebruik gemaakt van de economische (energie)doelen zoals deze ook in de Voorjaarsnota 2012 waren vastgelegd:

- In de programmaperiode 2012-2015 zou € 300 miljoen aan investeringen worden gedaan als het resultaat van de uitvoering van het programma;
- In de programmaperiode 2012-2015 zou 60 miljoen m^3 groen gas worden geproduceerd, dat is 20% van de nationale doelstelling.

Bovenstaande doelen zijn de doelen van het Energieprogramma en zijn niet verder verdeeld over de verschillende thema's of instrumenten. Vanzelfsprekend dienen de instrumenten (in samenhang) aan de doelen bij te dragen.

Ter verduidelijking: Het beperken van de CO_2-uitstoot is *niet leidend* geweest bij de inzet van de instrumenten van het Energieprogramma, zoals dat wel bij het programma ervoor is gehanteerd. Door gebruik te maken van een sturingsprincipe op economische triggers is het beperken van de CO_2-uitstoot als logische spinn-off nagestreefd. Het beperken van de CO_2-uitstoot is uiteraard wel als afwegingscriterium toegepast. Bovendien wordt met de productie van groen gas hieraan een bijdrage geleverd.

1.3 Randvoorwaarden bij de inzet van instrumenten

De provincie beoogt de bovengenoemde ambities en doelen te verwezenlijken door de inzet van verschillende instrumenten. Voor de succesvolle uitvoering van de verschillende instrumenten –en daarmee de realisatie van de doelen van het Energieprogramma- , streeft de provincie naar het creëren van de juiste randvoorwaarden door:

- Het aanjagen initiatieven en samenbrengen van betrokken partijen;
- Robuustheid en zakelijkheid binnen projecten (zie ook uitvoeringsinstrumenten);
- Optimaal faciliteren van uitvoeringsprojecten (binnen de mogelijkheden en de daarvoor geldende wettelijke kaders van de provincie);
- Een evenwichtige inzet binnen de uitvoeringsketens van de energiethema's in het Energievizier, de groene gasrotonde, power production & balancing, bio based energy en decentrale energiesystemen;
- Het verwerven van additionele middelen (EU, rijk, privaat) ten behoeve van de uitvoering van projecten;

- Het in stand houden van de noordelijke Energy Valley samenwerking met als doel de noordelijke focus gezamenlijk uit te dragen, samen op te trekken in de richting van het Rijk en Europa en om kennis en ervaring uit te wisselen.

Deze evaluatie zal nagaan wat het effect van de verschillende instrumenten op de bovenstaande doelen, ambities en de creatie van randvoorwaarden is geweest.

1.4 Monitoring doelbereik vanuit het programma

In het Energieprogramma is beschreven dat voor de monitoring van de realisatie van de economische doelen de benodigde data worden vastgelegd in de overeenkomsten van de Drentse Green Deals en de regelingen[1]. De indicatoren daarvoor zijn:

1. Investeringen in euro's, en
2. De productie van groen gas in kubieke meters.
3. Voor deze projecten wordt ook de bijdrage die binnen deze projecten wordt gerealiseerd ten aanzien van de CO_2-reductie en duurzame energieproductie bijgehouden. De indicatoren daarvoor zijn: kiloton CO_2-reductie en PetaJoules duurzame energieproductie. Deze gegevens worden vastgelegd in de zogenaamde DWA-monitor van de provincie.
4. Tenslotte wordt bijgehouden hoeveel additionele middelen zijn verworven.

In de evaluatie worden de beschikbare data van deze monitoring activiteiten gebruikt, voor zover beschikbaar.

[1] Dit geldt ook voor de overeenkomsten die DEO afsluit, maar DEO is niet in deze evaluatie meegenomen

2 Evaluatie integraal programma

In dit hoofdstuk worden de verschillende instrumenten van het Energieprogramma op programmaniveau geanalyseerd. In de hoofdstukken hierna volgt de evaluatie per instrument. Dit is een samenvatting gemaakt over het hele programma, inclusief de impact van het programma op strategische, lange termijn doelstellingen. Aan het einde wordt ingegaan op de lessen voor een mogelijk vervolg van het Energieprogramma.

Er zijn vanuit het Energieprogramma vijf instrumenten ingezet. Deze instrumenten zijn:

1. **Klimaatcontracten** tussen de provincie en Drentse gemeenten, over de uitvoering van concrete projecten in de gemeente waarvoor deels provinciaal geld beschikbaar was. Overigens waren de contracten nog onder het Programma Klimaat en Energie 2008-2011 gestart;
2. **Drentse Green Deals** tussen de provincie en organisaties/bedrijven, waarbij een afspraak is gemaakt over het investeren in concrete projecten die leiden tot werkgelegenheid, productie van groen gas en daarmee lagere CO_2-uitstoot;
3. **Subsidieregelingen**, waaronder de Beleidsregel Stimulering van Alternatieve Brandstoffen en de Zonnelening;
4. **Drentse Energie Organisatie**, het Drentse energiefonds voor bedrijven en andere rechtspersonen op afstand van de provincie;
5. **Vanuit Europa meegefinancierde projecten,** zoals de NEND- en INTERREG-projecten en SEBB-fonds (EFRO). Hieronder vallen weer verschillende programma's en fondsen.

Deze instrumenten worden in de volgende hoofdstukken per instrument geëvalueerd, met uitzondering van de Drentse Energie Organisatie. In dit hoofdstuk wordt het programma integraal geëvalueerd, waarbij de instrumenten in samenhang worden geanalyseerd. Eerst wordt gekeken naar de doelstellingen op programmaniveau. Deze doelstellingen worden in het programma "sturende principes" genoemd.

2.1 Impact op sturende principes Energieprogramma

De sturende principes van het Energieprogramma zijn:

1. In de programmaperiode 2012-2015 zou € 300 miljoen aan investeringen worden gedaan als het resultaat van de uitvoering van het programma;
2. In de programmaperiode 2012-2015 zou 60 miljoen m^3 groen gas worden geproduceerd, dat is 20% van de nationale doelstelling.

Ad 1. **Uitgelokte investeringen**: De uitbetaalde subsidies en uitgelokte en de uitgelokte investeringen per instrument zijn in tabel 1 op de volgende bladzijde weergegeven (subsidies en leningen). De uitgelokte investeringen zijn deels gebaseerd op de projectplannen (DGD's en klimaatcontracten). Deze doelstelling is (stand medio 2015) voor bijna 50% gehaald (alleen het eerste orde effect, de investeringen van alleen de doelgroep, is meegeteld en exclusief investeringen DEO).

Ad 2. De verwachte **bijdrage productie groen of biogas** is ruim 60 miljoen kubieke meters over de periode 2012-2015. De doelstelling zou vooral via de DGD's gerealiseerd moeten worden: De teller staat op het moment van evaluatie op 46 miljoen m^3 groen of biogas productie. Op korte termijn komen daar waarschijnlijk nog twee projecten bij met een potentiële productie van 25 miljoen m^3. De overige instrumenten hebben niet als prioriteit de productie van groen of biogas, het kan wel een gewenst neveneffect zijn. Bij de DGD's is vooraf een berekening gemaakt van de potentiële productie van groen of biogas. Daarom zijn er alleen schattingen gemaakt die de gerealiseerde omvang bij benadering aangeven.

Naast de sturende principes heeft het Energieprogramma ook een aantal randvoorwaarden benoemd, waaraan de instrumenten moeten voldoen. Dit wordt beschreven op de volgende bladzijde onder het kopje “overige effecten”.

Instrument	Realisatie provinciale middelen	Uitgelokte investeringen
Klimaatcontracten	€ 5.008.456,=	Geschat: € 22,75 mln.
DGD (alleen provinciaal)	€ 1.399.500,= verleend* € 591.700,= vastgesteld	Geschat: € 80 mln.
Regelingen: - Alternatieve brandstoffen - Zonneleningen (verleend)	 € 177.500,= (2014/2015) € 1.108.829,= (2014), en € 1.912.283,= (september ’15)	 Geschat: € 0,35 mln. € 1,5 mln.
DEO	*Niet meegenomen, volgt in aparte rapportage*	
Europa: Stimuleringsfonds Energiebesparing Bestaande Bouw (SEBB)	€ 1.604.729,=**	Woco’s***: € 29,7 mln. Woningeig.***: € 10 mln.
TOTAAL (exclusief DEO, t/m medio 2015)		**Ca. € 144 mln.**

Tabel 1: Overzicht bestede provinciale middelen en uitgelokte investeringen per instrument.
**Eind 2015 zijn, net voordat deze evaluatie zou verschijnen, nog DGD’s ter waarde van ruim € 7,5 ton afgesloten.*
***De betreft alleen de provinciale middelen en de geschatte impact op uitgelokte investeringen **in Drenthe**. Er zijn hiernaast ook EFRO- en rijksmiddelen ingezet (zie 6.3). De uitgelokte investeringen zijn inclusief de regelingen met EFRO- en rijksmiddelen. ***woco’s: woningcorporaties en woningeig.:woningeigenaren*
***Let op:** De uitgelokte investeringen zijn een momentopname: nog lang niet alle geplande investeringen zijn gedaan en in de tabel opgenomen (daarom is er bijvoorbeeld nog meer budget aan Zonneleningen verleend dan er budget geïnvesteerd is in zonnepanelen).*

Overige effecten
Het Energieprogramma heeft het creëren van de volgende zeven randvoorwaarden bij de inzet van de instrumenten benoemd en beoogd (zie paragraaf 1.3 voor uitleg):

1. CO_2-reductie: De CO_2-doelsteling is een strategische doelstelling van het programma en is *geen* apart sturend principe van het Energieprogramma geweest: bij de instrumenten is CO_2-reductie als randvoorwaarde genoemd. Alle instrumenten en de meeste van de daarmee gefinancierde projecten hebben in meer of mindere mate bijgedragen aan de reductie van de CO_2-uitstoot in Drenthe. Op het niveau van de instrumenten is niet afzonderlijk gemonitord wat de CO_2-reductie bedraagt. Dit is wel **ex-ante gedaan bij de beoordeling van de projecten**, ex post soms bij de vaststellingsverzoeken van individuele projecten (bij de DGD’s bijvoorbeeld). Het rekenmodel dat in eerste instantie op instrumentniveau daarvoor gebruikt zou worden, bleek te complex in het gebruik. Bovendien zijn er vele andere factoren die ook bijdragen aan de CO_2-uitstoot, waardoor de uitkomsten een te gekleurd positief beeld kunnen geven. Daarom wordt er **jaarlijks op basis van CBS-gegevens de hoogte van de CO_2-uitstoot berekend en zal er een Drentse versie van de Nationale Energieverkenning worden gemaakt**. Op deze manier wordt duidelijk of de brede, maatschappelijke trend in de goede richting wijst. Deze manier van monitoren past ook goed bij een strategische doelstelling. Hierbij speelt overigens nog wel een vertragende factor parten omdat de productie van groen gas op dit moment nog niet in volle gang is: dit duurt nog ongeveer drie jaar.

2. Aanjagen/ samenbrengen: Het instrument DGD is juist bedoeld om nieuwe initiatieven aan te jagen en de initiatiefnemers in **contact te brengen met de overheid en met andere partijen**. Dit punt wordt door de geïnterviewde initiatiefnemers als **een belangrijk element** van de DGD gezien. Hetzelfde geldt voor de klimaatcontracten (nog opgezet onder het vorige programma). De **relatie tussen provincie en gemeenten is door de samenwerking in de contracten hechter** geworden. Ook het n**etwerk van**

bedrijven in contact met de provincie is flink gegroeid. De andere instrumenten hebben enerzijds via **onderzoek en consortiavorming** (de projecten uit NEND), anderzijds door **specifieke investeringen** (regelingen, fonds SEBB) marktpartijen ondersteund in hun rol in de energietransitie.

3. Robuustheid / zakelijkheid: De marktpartijen en gemeenten zijn allemaal zeer te spreken over de **duidelijkheid en de zakelijke aanpak** van de ingezette provinciale instrumenten: de aan te leveren informatie ter onderbouwing wordt soms wel veel gevonden (DGD's), maar voor veel initiatiefnemers is het tegelijk ook een goede oefening geweest om hun project eens goed te analyseren en te beschrijven. Het systematisch hanteren van een dergelijke aanpak door de provincie Drenthe wordt door de geïnterviewde bedrijven als uniek onder de provincies in Nederland gezien. Bij de subsidieregelingen en Europese meegefinancierde programma's is een zakelijke aanpak inherent aan het instrument, gezien de risico's (terugbetalen of boetes) voor de provincie als het instrument niet goed functioneert. Wel geven marktpartijen soms aan dat –bij rechtstreekse financiering vanuit Europa, zoals INTERREG- de betaling van facturen lang laat wachten vanwege het trage Europese goedkeuringsproces. De formele contracten en briefwisselingen zijn over het algemeen goed vastgelegd. Echter bij de grotere programma's (DGD's, klimaatcontracten) laat de informele, interne en operationele informatiestroom soms te wensen over, waardoor het lastig is overzicht te krijgen. Overigens is hieraan al flink gewerkt en is verbetering opgetreden. Desondanks verdient het aanbeveling om in de toekomst meer aandacht (én tijd) te schenken aan het (vooraf) opzetten van een **goede projectmanagement organisatie met een adequate administratieve organisatie**, waarin opdrachtbrieven, facturen, verslagen, afspraken, te monitoren gegevens, etc. op consistente wijze zijn opgeslagen en geordend. Een dergelijke aanpak en beschrijving van de administratieve organisatie kan dan in het format van het projectplan van de WerkWijzer worden beschreven en vastgelegd.

4. Optimaal faciliteren: Uit de interviews blijkt dat de provincie met de aanpak van DGD's ondernemers verder heeft geholpen, vooral **door het meedenken in de beginfase, de financiële ondersteuning en de opgedane nieuwe (overheids)contacten**. Gemeenten hebben hun **klimaat- en energieprojecten beter en versneld kunnen uitvoeren** door middel van de klimaatcontracten. In beide instrumenten is ook de flexibele aanpak ten aanzien van wijzigingen in de DGD of het klimaatcontract zeer gewaardeerd. De Groen Gas–sector kan flink **profiteren van de opgedane kennis en ervaringen** uit het Groen Gas INTERREG-project. Hetzelfde geldt voor de woningcorporaties, die innovatieve aspecten in aanbesteding en technieken hebben gerealiseerd als onderdeel van het SEBB-fonds en op deze ervaringen weer verder kunnen bouwen. Voor regelingen aan particulieren leert de evaluatie dat **communicatie essentieel is voor het succes van het financiële instrument**: de provincie heeft dit instrument soms zeer beperkt of soms te laat ingezet, waardoor het effect van het instrument nog groter zou kunnen zijn.

5. Verwerven additionele middelen: Er is ongeveer € 11 miljoen aan rijksmiddelen en bijna € 10 miljoen aan Europese middelen verworven. In twee gevallen is er sprake van aanwending van rijksmiddelen voor in totaal ruim € 7 miljoen onder de DGD's. Bij de INTERREG-projecten en het door EFRO meegefinancierde Groen Gas project en SEBB-fonds is per definitie sprake van additionele Europese en rijksmiddelen. Voor Interreg bedraagt dit ca. € 1,2 mln. en EFRO € 8,5 mln.: dit is nog exclusief € 4 mln. cofinanciering van het rijk. Kijkend naar **private investeringen, dan is er ruim € 120 miljoen geïnvesteerd** bij de diverse (subsidie-)regelingen onder het SEBB-fonds. De s*ubsidieregelingen,* rechtstreeks onder het Energieprogramma (Ombouwregeling Alternatieve Brandstoffen en Zonnelening), leiden ook tot uitgelokte private investeringen maar in mindere mate dan de andere projecten: Omdat de regeling alternatieve brandstoffen nog een beperkt aantal aanvragen (83) heeft gehad en de Zonnelening zelf al een groot deel van de investering dekt. De klimaatcontracten hebben naar schatting geleid tot **gemeentelijke investeringen van ruim € 22 miljoen**.

6. Evenwichtige verdeling over energiethema's: Programmabreed worden alle energiethema's redelijk tot goed bediend. De DGD's zijn goed verdeeld over de volgende vier thema's (zie vetgedrukte opsomming hieronder). Andere instrumenten hebben een specifieke bijdrage geleverd aan één thema of twee thema's, zoals:

1. **de groene gasrotonde**: onderzoeken Groen Gas project, regeling alternatieve brandstoffen;
2. **power production & balancing**: de projecten met betrekking tot energiebesparing (SEBB-fonds, NEND-project frisse scholen) vallen buiten de thema's, maar leveren indirect wel een bijdrage aan power balancing. Er heeft geen thema aan *power production* bijgedragen.
3. **bio based energy**: NEND-project: Biomassa en Landschap, onderzoeken verwaarding biomassa.
4. **decentrale energiesystemen**: Zonnelening, enkele subsidieregelingen binnen het SEBB-fonds.

7. Samenwerking Energy Valley-gebied: Samenwerking met Drentse gemeenten is hechter geworden, terwijl er een verbreding is opgetreden in de samenwerking met andere provincies, Duitse deelstaten en marktpartijen. Met name de programma's met Europese financiering hebben duidelijk en over meerdere jaren bijgedragen aan noordelijke samenwerking (en soms ook breder of zelfs internationaal, zoals Groen Gas). De klimaatcontracten hebben bijgedragen aan een hechte samenwerking tussen de provincie en de Drentse gemeenten. Regelingen en de DGD's lijken in vergelijking minder te hebben bijgedragen aan de instandhouding van de noordelijke samenwerking.

2.2 Conclusies

Op basis van verzamelde informatie uit interviews en rapportages heeft het Energieprogramma *op dit evaluatiemoment nog niet* voldaan aan het sturende principe van € 300 miljoen aan uitgelokte investeringen[2]. Het sturende principe van 60 miljoen m^3 groen gasproductie is wel gehaald, indien de binnenkort te sluiten projecten worden meegeteld. Hierbij moet aangetekend worden dat:

- De gepresenteerde cijfers een indicatie zijn, omdat realisatiecijfers ontbreken en binnen het Energieprogramma vooral gestuurd is op de begrote cijfers (van investeringen en groen gasproductie) in de projectvoorstellen;
- Alleen de direct uitgelokte investeringen zijn meegenomen: eventuele tweede orde effecten (investeringen van leveranciers zelf, die aan deze projecten hebben verdiend) zijn niet meegerekend;
- De DGD's, de klimaatcontracten en het Europese gefinancierde Groen Gas-project en SEBB-fonds hebben door hun omvang een stevige bijdrage geleverd aan de doelstellingen van het Energieprogramma. De DGD's doen dat nog steeds: er is eind 2015, bij het uitkomen van dit evaluatierapport, nog voor € 7,5 ton aan contracten afgesloten;
- Bij sommige programma's (Groen Gas, NEND) moeten de investeringen nog op gang komen, de gedane onderzoeken hebben de weg gebaand voor toekomstige investeringen, die nu niet meegeteld zijn. Bovendien zal dit in de toekomst een positieve impact op de groen gas productie hebben.
- Op zichzelf staande (bescheiden) subsidieregelingen dragen nog nauwelijks bij. Een verklaring is (in geval van de Zonnelening) dat een belangrijk deel van de investeringen nog moet plaatsvinden (ook wanneer het budget eenmaal heeft gerevolveerd).

Het is het zeker niet uit te sluiten dat de doelstelling voor groen gas productie in de nabije toekomst wordt overtroffen (vervolginvesteringen Groen Gas, impact van nieuwe DGD's). Voor de economische doelstelling voor € 300 miljoen aan direct uitgelokte investeringen wordt dit nog een fikse uitdaging, aangezien deze doelstelling nu voor ongeveer 50% is gehaald.

[2] Ook wanneer de uitgelokte investeringen van DEO (ca. € 20 miljoen per medio 2015) worden meegeteld, wordt de doelstelling op dit moment nog niet behaald.

De impact van het Energieprogramma op de strategische doelen (CO_2-reductie en duurzame energieopwekking) is pas vast te stellen als de Drentse editie van de Nationale Energieverkenning is gemaakt. Nu is dit niet mogelijk: Enerzijds omdat regionaal geen statistische cijfers beschikbaar zijn omtrent de emissies van broeikasgassen, hernieuwbare energieproductie en energiebesparing, anderzijds omdat deze cijfers achteraf niet op instrumentniveau gemonitord worden. Dit is oorspronkelijk wel de intentie geweest: Een belangrijke oorzaak is dat het daarvoor in te zetten rekenmodel te ingewikkeld is gebleken. Wel is duidelijk dat de verschillende instrumenten (zoals DGD's, klimaatcontracten, fonds energiebesparing (SEBB)) een flinke bijdrage hebben geleverd aan de strategische doelen.

Een belangrijk en positief neveneffect van de aanpak uit het Energieprogramma is dat de geïnterviewde bedrijven aangeven dat zij door de samenwerking met de provincie een breder netwerk hebben aangeboord.

Het programma scoort als geheel goed op de verschillende zeven randvoorwaarden. Door de inzet van een mix van instrumenten heeft het Energieprogramma alle voorwaarden goed ingevuld. De provincie heeft hiermee een goede aanzet gegeven voor een verder vervolg van de energietransitie in samenwerking met marktpartijen en Drentse gemeenten. Drie aandachtspunten voor de provincie zijn:

1. Het *vooraf* opzetten van een goede projectorganisatie achter de omvangrijke instrumenten (DGD's, klimaatcontracten, Europese projecten): bij het Groen Gas project en SEBB-fonds is hier tijdig aandacht aan geschonken: bij de DGD's en klimaatcontracten heeft gaandeweg een verbeteringsslag plaatsgevonden. De evaluatie laat zien dat provinciale ambtenaren vaak de neiging hebben om inhoudelijk erg betrokken te zijn en daardoor minder tijd over te hebben voor organisatorische/financiële aspecten.
2. Meer aandacht besteden aan goede communicatie bij (subsidie)regelingen voor burgers, vanaf de start van de regeling.
3. Het vooraf bepalen van indicatoren / criteria waarop de voortgang van instrumenten goed gemonitord kan worden. Soms kan bij gebrek aan informatie geen oordeel worden geveld over de effectiviteit van een instrument.

2.3 Lessen voor vervolg

Voor een mogelijk vervolg op het Energieprogramma, is een analyse gemaakt in hoeverre deze evaluatie de centrale vragen (uit paragraaf 1.1.) kan helpen beantwoorden. Deze vragen betreffen in de mate waarin het Energieprogramma heeft voorzien in een behoefte van de markt en of de evaluatie een duidelijke voorkeur geeft aan een duidelijke focus in de toekomst op juist kleine, maatschappelijke projecten of juist grote klappers?

Behoefte marktpartijen: duidelijk en snel proces met toegang tot netwerk en budget

Het huidige programma heeft marktpartijen ondersteund met name via de Drentse Green Deals en specifieke regelingen. Uit de interviews blijkt dat marktpartijen:

1. Via de Drentse Green Deals / regelingen ook projecten hebben uitgevoerd die er anders niet waren gekomen (of wellicht veel later);
2. Afhankelijk van het soort project, subsidies niet altijd nodig hebben en meer marktconforme ondersteuning (zoals leningen) ook waarderen. Belangrijk hierbij is wel dat de provincie ten opzichte van andere (en soms eigen zoals EO) financieringsbronnen een onderscheidende en aanvullende rol kiest. Dit houdt in dat eventueel revolverend instrumentarium complementair moet zijn en niet overlappend;

3. Maatwerk, flexibiliteit én een duidelijke, zakelijke aanpak waarderen;
4. Andere of aangepaste investeringen hebben gedaan, die mogelijk zijn geworden door het beschikbaar stellen van provinciaal budget.

Punt 1: Er is een onderscheid te maken tussen duidelijk aanbodgedreven instrumenten en meer vraaggerichte instrumenten. Met de aanbodgedreven instrumenten heeft het programma een bepaalde transitie in gang willen zetten, terwijl vraaggerichte instrumenten een nog niet beschreven investering (binnen bepaalde kaders) willen uitlokken (zie tabel 2).

Vanuit de markt is er een sterke voorkeur voor de vraaggestuurde instrumenten, waarbij de ondernemer meer vrijheid heeft én gebruik kan maken van het netwerk van de provincie. Een belangrijke consequentie is wel dat de provincie minder kan sturen en meer afhankelijk is van de bereidheid van de ondernemer om een project op te starten. Tevens vraagt een dergelijk instrument een flinke inzet van de provincie om het proces te begeleiden, zoals duidelijk blijkt uit de ervaringen met de Drentse Green Deals en de klimaatcontracten. Een dergelijk aanpak is alleen lonend als de provincie ook een stevig budget voor meerdere jaren kan vrijmaken. De geïnterviewde bedrijven geven aan dat zij door de samenwerking met de provincie ook een breder netwerk hebben aangeboord en dat ook positief hebben ervaren.

Instrument	Doel	Instrument	Werking	Organisatie
Meer aanbodgedreven	Stimuleren transitie door specifieke projecten	Fonds-SEBB (energiebesparing), Regelingen	Generiek voor bepaalde doelgroep, sterke sturing	Beperkte inzet / capaciteit, (revolverend) budget bepalend voor impact
Meer vraaggestuurd	Uitlokken gewenste investeringen binnen kaders transitie	Drentse Green Deals (DGD's), Klimaatcontracten, DEO	Maatwerk per doelgroep, minder sturing	Forse inzet/capaciteit Fors budget

Tabel 2: Verschil aanbodgedreven en vraaggestuurde instrumenten binnen het Energieprogramma

Punt 2: Ten aanzien van het alternatieve gebruik van subsidies is in het Energieprogramma al een start gemaakt met leningen en financiering via stichting DEO. Het gebruik van het conventionele subsidie-instrument kan daarom verminderd worden, maar moet niet verdwijnen. Immers, voor bepaalde type projecten zal subsidie nog steeds het geëigende instrument zijn (tabel 3).

Type subsidie	Type project	Ondernemer	Risico-afdekking	Organisatie
Conventionele subsidie	Experimenten, studies, leerprojecten	Deels gratis geld, eigen bijdrage in principe hoog	Niet: geld is besteed	In principe beperkte inzet; Ad-hoc veel inzet
Lening	Projecten met terugverdiencapaciteit	Aflossing en rente, lagere eigen bijdrage	Zekerheden	Beperkte inzet; Wel inzet DEO
"Quasi-lening"	Tussenvorm: projecten met potentie maar onzekere terugverdiencapaciteit	Bij succes aflossing, eigen bijdrage gemiddeld	Gefaseerde aanpak, beperkte zekerheden Mislukt: Deel geld is besteed / subsidie gebleven	Flinke inzet en begeleiding

Tabel 3: Subsidietype, toepassing, risico en organisatorische impact

Er is een tussenvorm denkbaar die complementair is aan beschikbare financieringen zoals die van DEO, waarbij subsidies kunnen worden verleend in de vorm van "**quasi-leningen**". Dit is een (nog niet

bestaande) subsidie, waarbij aan de subsidie de eis wordt gesteld dat deze wordt terugbetaald bij succesvolle realisatie/effect van het project. De quasi-lening vervalt daarmee als subsidie mocht het project/de innovatie niet tot het beoogde terugverdienmodel leiden. De subsidie wordt gefaseerd uitgekeerd (bijvoorbeeld via een bouwdepot), waarbij de provincie nauwgezet de realisatie van het project volgt. Bij een dergelijke tussenvorm zou de provincie minder zekerheden hoeven te vestigen dan bij een lening. Voorwaarde blijft dat de ondernemer ook eigen middelen (in de vorm van cash) inzet, zodat gewaarborgd wordt dat de ondernemer belang heeft bij een succesvolle realisatie.

Punt 3: Uit de interviews komt naar voren dat de ondernemers belang hebben bij instrumenten, die redelijk flexibel zijn. Bij de Drentse Green Deals hebben ondernemers vaak gebruik gemaakt van de mogelijkheid om het voorgestelde project iets aan te passen aan nieuwe inzichten. Het feit dat de ondernemer kan wijzigen, zonder dat hiervoor een enorme papierwinkel voor in te vullen, is zeer positief ervaren. Daarnaast waarderen de ondernemers snelheid en duidelijkheid, aspecten van de aanpak van de Drentse Green Deals, enorm.
Bij andere, Europese projecten zijn ondernemers minder te spreken over langzame (procedures bij) betalingen, vanwege de noodzakelijke, maar trage goedkeuring vanuit Brussel.

Punt 4: Ten slotte blijkt uit de interviews met marktpartijen, waaronder woningcorporaties, dat deze partijen zonder de subsidies (DGD's of de corporatie-regeling onder het SEBB-fonds) op dat moment niet in dergelijke projecten zouden investeren. De provincie heeft de realisatie van de projecten zeker **versneld**. In sommige gevallen is ook gezegd dat de projecten hebben geleid tot **meer inzicht** bij de marktpartijen over de voordelen van deze projecten, waardoor de besluitvorming over investeren in vergelijkbare projecten nu sneller (én met een grote kans op positief resultaat) worden genomen.

Klein maar fijn of juist grote klappers?

Moet een mogelijke opvolger van het Energieprogramma zich richten op de “grote klappers” (de Green Deals-aanpak, waarbij per deal veel CO_2-uitstoot wordt verminderd) of vooral op draagvlak (vaak kleinere, lokale projecten met of voor burgers en MKB).

De evaluatie biedt geen duidelijke houvast voor een onderbouwde keuze voor hetzij een focus op alleen grote klappers hetzij juist een focus op vele kleine (maatschappelijke) projecten in de opvolger van het Energieprogramma. Kijkend naar het doelbereik van de instrumenten, is er op basis van het doelbereik waarop de provincie wordt afgerekend een voorkeur voor de grote klappers. Maar, kijkend naar de andere effecten, is juist veel te zeggen over een kleinschaliger aanpak waarbij ook actief aan maatschappelijk draagvlak en bewustzijn wordt gewerkt. Een aanpak via twee lijnen is goed denkbaar:

1. De ervaringen met de Drentse Green Deals (en klimaatcontracten) zijn positief. Eventuele voortzetting met een breder scala aan financieringsinstrumenten (met name leningen) zou wenselijk zijn.
2. In aanvulling op de aanpak van het programma Drenthe in Transitie kunnen vanuit het vervolg van het Energieprogramma aanvullende instrumenten worden ingezet om energie-initiatieven met een breed draagvlak te ondersteunen, waarbij ook gemeenten worden betrokken.

Twee observaties zijn hier nog op zijn plaats:

- Versnippering van instrumenten (in de zin van kleine, specifieke subsidieregelingen) moet worden vermeden. De evaluatie laat zien dat het effect van een kleine, op zichzelf staande regeling beperkt is.
- Noordelijke samenwerking loont, vooral bij het verwerven van additionele (Europese) middelen. Dit vraagt wel een aanzienlijke tijdsinvestering over de hele linie van voorbereiding, organisatie en uitvoering, en afsluiting/verantwoording. Het vergroot aantoonbaar het effect van de inzet van de provinciale middelen.

3 Green Deals

3.1 Introductie

Onder het Energieprogramma zijn verschillende Drentse Green Deals (DGD's) gesloten. De DGD's zijn samenwerkingscontracten tussen ondernemers en de provincie Drenthe, waarbij de provincie middelen verstrekt om één bepaald project (de Deal) uit te voeren (of soms meerdere projecten). Voor de selectie van DGD's is een subsidiereglement door PS vastgesteld en is een proceshandboek gemaakt, dat beoogt dat iedere aanvraag, afhankelijk van het stadium waarin de aanvraag zich bevindt, op een vergelijkbare wijze de verschillende stappen doorloopt om tot een DGD te komen. Hierdoor wordt zo veel mogelijk naar consistentie tussen de Deals gestreefd en willekeur vermeden.
De provincie kan onder de DGD subsidie verstrekken in de vorm van een klassieke subsidie, lening of garantie of een hybride vorm.

Budget en looptijd: De DGD's zijn gestart in 2012 waarbij de eerste Green Deal (Avebe) in maart 2012 is gesloten. Daarna zijn nog 14 DGD's gesloten tot medio 2015. Eind 2015, ten tijde van het uitbrengen van dit rapport, zijn nog acht DGD's gesloten (zie overzicht tabel 4 op volgende bladzijde).

Provinciaal budget: Ten tijde van de evaluatie is € 591.700 vastgesteld, nog bijna € 1,4 miljoen is verleend. Daarnaast heeft de provincie nog € 7,35 miljoen vanuit rijksmiddelen aan subsidie verleend. Op basis van de subsidieaanvraag en eventuele voortgangsrapportages worden voorschotten verleend.

Uitvoering: De uitvoering is in handen van het provinciale programmateam in samenwerking met het Subsidieteam en Financiën.

Impact: Er is ca. € 80 miljoen geïnvesteerd door de initiatiefnemers, gebaseerd op de informatie uit de aanvragen. Er is achteraf niet door een accountant geverifieerd of de uitgelokte investeringen daadwerkelijk zijn gepleegd, wel moeten partijen hun investering onderbouwen in hun vaststellingsverzoek aan de provincie.

Er wordt vanuit de DGD's 46 miljoen m^3 bio- of groen gas opgewekt. De doelstelling is *nog* niet bereikt omdat het enerzijds naar verwachting ongeveer drie jaar duurt voordat de leveringen vanuit de productie op peil zijn. Anderzijds is er nog een project on hold (DSM, 15 miljoen m^3) of wordt binnenkort afgesloten (Hoogewold, 10 miljoen m^3).

Voor wat betreft de reductie van broeikasgassen wordt de beoogde besparing / reductie in de subsidieaanvraag door de initiatiefnemer aangegeven, en meegenomen bij de beoordeling of het project voldoende in aanmerking komt voor een Green Deal. Er wordt achteraf in het vaststellingsverzoek door de provincie gecontroleerd of de van tevoren ingeschatte reducties zijn behaald. Omdat het lastig is toe te rekenen welk deel van de emissiereductie op conto van de provincie (als subsidieverstrekker) mag vallen, wordt er jaarlijks een integrale broeikasgas-inventarisatie door ECN voor Drenthe gemaakt, op basis van CBS-gegevens. Daarnaast is er nog de Energiemonitor Noord-Nederland, waarin de grove trends worden bijgehouden.

In de volgende paragraaf is de werking van de DGD in meer detail beschreven, aangezien het een nieuw en belangrijk instrument van het Energieprogramma is.

Naam	Omschrijving	Omvang (in €)	Status	Soort
1. Avebe	2 projecten na wijziging	€ 1.500.000,= en € 1.445.000,=	Afgerond en Potato Spice nog bezig	*Rijkssubsidie*
2. DRS-ABC Board	Productie biobased board	€ 149.500,=	Gestopt	Lening
3. Green Panet	Duurzaam tankstation met groen gas	€ 120.000,=	Gerealiseerd en in werking	Subsidie
4. DSM	Biogasproductie uit kippenmest en zuiveringsslib	€ 149.000,=	In andere vorm verder	Subsidie
5. Algeacom	Teelt en oogst eendenkroos voor covergisting	€ 211.300,=	Afgerond, maar te weinig warmte voor productie	Subsidie
6. Bin2Barrel	Duurzame olieproductie via pyrolyse	€ 149.000,=	Proef geslaagd, geen opschaling door probleem feedstock	Lening
7. Project Helios	Zonnepark van 4.600 panelen	€ 125.000,=	Gerealiseerd	Subsidie
8. Rolande	Productie liquid biogas (LBG) uit stortgas	€ 149.000,=	In uitvoering	Subsidie
9. DOC Kaas	Energiebesparing bij melkveehouders	€ 133.400,=	In uitvoering	Subsidie
10. Erica Aardwarmte	Geothermie (15 MW) voor tuinders in Erica	€ 149.500,=	Geen bancaire financiering, alternatief project gezocht.	Subsidie
11. Orgaplus	Benutting restwarmte voor droging/vergisting mest en compost	€ 60.000,= van € 95.000,=	Deels gerealiseerd, lagere vaststelling	Subsidie
12. TT Plaza Technologie	Productie biobrandstof	€ 149.500,=	Niet gerealiseerd	Subsidie
13. Groen Gas Hub Attero	Groen gas netwerk en biogas hub	€ 4.800.000,=	Gerealiseerd	*Rijkssubsidie*
14. CH Energy	Biobrandstof uit gebruikte plantaardige olie en vetten	€ 116.000,=	Test afgerond: fabriek is afgebrand	Subsidie
15. Energy Challenges	Energiebesparing basis- en voortgezet onderwijs in Noord-NL	€ 372.500,=	In uitvoering, verzoek tot uitbreiding	Subsidie
16. Slim Energie Delen	Koude-overschot prov. huis voor Bonte Wever	€ 60.000,=	Gerealiseerd	Subsidie
17. Hartlief Lammers	Modernisering biovergister	€ 200.000,= (l) € 64.000,= (s)	Onlangs in uitvoering	Lening en subsidie
18. Bermgras en snoeihout	Nog niet afgesloten		Nog in ontwerpfase	n.v.t.
19. Samen Energie Neutraal	Noordelijke wijken en dorpen energieneutraal maken	€ 41.800,=	Net afgesloten	Subsidie
20. PV Zonnepark TT	5,5 MW zonnepark	€ 500.000	Onlangs in uitvoering	Subsidie
21. Energie-besparing MKB	I.s.m. parkmanagement Drenthe	€ 150.000,=	In uitvoering	Subsidie
22. Opslag zonne-energie	Pilot opwek en opslag zonne-energie	€ 115.582,50	Zonder SDE: Beschikking afgegeven	Subsidie
23. Warmtenet Assen	Potentieel warmtenet	€ 14.750,=	Beschikking afgegeven	Subsidie

Tabel 4: Overzicht afgesloten Drentse Green Deals (DGD's)

3.2 De werking van het instrument DGD

De provincie heeft via zogenaamde Drentse Green Deals (vergelijkbaar met de nationale Green Deals) beoogd om energieprojecten bij marktpartijen te versnellen en te stimuleren. Nadat bij de provincie de eerste aanvragen voor projecten onder de DGD zijn ontvangen, is geconstateerd dat de projecten:

- enorm pluriform zijn, dus maatwerk is vereist;
- in verschillende fasen verkeren;
- de onderliggende plannen vaak incompleet zijn;
- en het toe te kennen noodzakelijke "steunbedrag" voor de provincie soms moeilijk te bepalen is.

Bij de **beoordeling** van de DGD's door de provincie, hebben de initiatiefnemers in eerste instantie moeite gehad met de zakelijke opstelling van de provincie voor een degelijke onderbouwing van de plannen: Zij verwachten een snel en simpel proces om allerlei DGD's te sluiten met de provincie. Daarbij willen de initiatiefnemers soms te gemakkelijk hun **cofinancieringsdeel** inbrengen door veel eigen uren in rekening te brengen. Dit heeft vaak tot heen en weer sturen van conceptplannen tussen provincie en initiatiefnemer(s) geleid. Overigens is dit niet als een negatief punt naar voren gekomen bij de geïnterviewde initiatiefnemers, deze zakelijke aanpak is juist wel gewaardeerd. Daardoor is de provincie gaandeweg ook **"meedenker" in het aanvraagproces** geworden, om het plan op een goede manier op papier te krijgen en te onderbouwen. Een speciaal opgesteld Handboek heeft de provinciale ambtenaren in dit eerste stadium ondersteund bij de systematische behandeling van de vele aanvragen.

In de loop der tijd is het beoordelen van een DGD in de aanvraagfase op **risico's** en de financiële merites verschoven van de medewerkers van het programmateam zelf naar medewerkers van de afdeling Specialisten van Financiën. Vanaf 2014 is het subsidieteam in een eerder stadium betrokken bij het opstellen van een DGD, zodat bepaalde subsidievoorwaarden of aandachtspunten voor de eigenlijke financiële toetsing in de beginfase al aan de orde zouden komen.

De **uitvoering** van de DGD's is een zaak van de initiatiefnemer(s): De provincie is alleen op afstand betrokken, tenzij in de deal ook een ambtelijke of bestuurlijke inspanning is opgenomen. Middels rapportages wordt de provincie geïnformeerd. De kwaliteit van de rapportages varieerde van summier tot zeer uitgebreid. Initiatiefnemers hebben regelmatig hun projecten moeten aanpassen. De provincie heeft dit zo veel mogelijk gefaciliteerd. Deze flexibiliteit van de DGD is door de initiatiefnemers als erg prettig ervaren.

Achteraf blijkt dat het lastig is te garanderen/borgen dat de **uitvoering van vervolgprojecten** van bedrijven buiten Drenthe ook in Drenthe gebeurt. Hierdoor is het vervolg van een tweetal DGD's (BIN2BARREL, CH-ENERGY) uiteindelijk niet in Drenthe verder gekomen, hoewel de uitvoering van de deal wel in Drenthe plaatsvond. BIN2BARREL is een initiatief van twee ondernemers uit Amsterdam. Door verschillende omstandigheden (vnl. concurrerende toelevering grondstoffen) bleek realisatie in Drenthe niet haalbaar en buiten de provincie wel. CH-ENERGY, toevallig ook een initiatief van een Amsterdamse ondernemer, omvatte de be- en verwerking van diverse soorten kunststofafval en gebruikte vegetarische oliën en vetten die werden omgezet in toepasbare brandstoffen, oliën en groene stroom in een bestaand bedrijfsgebouw in Wijster. De testfabriek van CH-ENERGY is helaas afgebrand. Er wordt nog gekeken naar een mogelijk vervolg, waarbij realisatie in Drenthe uiteindelijk niet ondenkbaar is.

Op basis van de opgedane ervaringen heeft de provincie **tussentijdse aanpassingen in het subsidiereglement** gemaakt. De belangrijkste zijn: Een juridische, in verband met het kader voor milieustaatssteun en een technische/praktische, waarbij de ondergrenzen voor productie van projecten onder DGD's zijn verlaagd. Hierdoor kunnen meer projecten kwalificeren en is er meer snelheid in de voortgang van het DGD's gekomen.

Inmiddels zijn vijf DGD's volledig afgerond en vastgesteld. Doordat het Subsidieteam de vaststellingen doet, is de relatie met de initiatiefnemer zakelijker geworden. Een voorbeeld hiervan is dat het subsidieteam de kortingen op de subsidie in de toekomst vaker zal handhaven, indien een initiatiefnemer zich duidelijk niet aan de subsidievoorwaarden (bijv. t.a.v. doelbereik of communicatieve uitingen) heeft gehouden.

3.3 Analyse

A. Doelbereik

1. Investeringen: De uitgelokte investeringen ten gevolge van de DGD's zijn naar schatting € 80 miljoen (geschat op basis van de aanvragen, geen realisatiecijfer). Als er nog vervolginvesteringen worden gedaan, zal dit bedrag nog verder oplopen. Een tweetal DGD's heeft na afsluiting geen verdere investeringen in nieuwe projecten in Drenthe gedaan, waarvan één wel buiten Drenthe (BIN2BARREL).
2. Groen gasproductie: De groen gasproductie van de gesloten DGD's bedraagt bij elkaar 46 miljoen m^3 gas.
3. Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden:
    a. **Vermindering CO_2:** De DGD's dragen bij aan vermindering van de CO_2-uitstoot. De berekende hoeveelheid verminderde uitstoot is bekend per DGD.
    b. **Aanjagen/ samenbrengen:** Het instrument DGD was juist bedoeld om nieuwe initiatieven aan te jagen en de initiatiefnemers in contact te brengen met de overheid en met andere partijen. Dit punt wordt door de geïnterviewde initiatiefnemers als **een belangrijk element** van de DGD gezien.
    c. **Robuustheid / zakelijkheid**: De marktpartijen zijn allemaal zeer te spreken over de duidelijkheid en de aanpak van dit provinciale instrument: de aan te leveren informatie werd soms wel veel gevonden, maar voor veel initiatiefnemers blijkt het ook een goede oefening om hun project eens goed te analyseren en te beschrijven.
    d. **Optimaal faciliteren**: Uit de interviews blijkt dat de provincie met deze aanpak ondernemers verder heeft geholpen, vooral door het meedenken in de beginfase, de financiële ondersteuning en de opgedane nieuwe (overheids)contacten.
    e. **Verwerven additionele middelen**: In twee gevallen is er sprake van aanwending van rijksmiddelen voor bijna € 8 miljoen, naast de eerder genoemde uitgelokte private investeringen.
    f. **Evenwichtige verdeling over energiethema's**: De DGD's zijn goed verdeeld over de 4 thema's. De projecten met betrekking tot energiebesparing vallen buiten de thema's, maar leveren wel een bijdrage aan power balancing.
    g. **Samenwerking Energy Valley-gebied**: De DGD's zijn niet opgezet ten behoeve van de noordelijke samenwerking. Op projectniveau kan een DGD hieraan bijdragen

Conclusie is dat de DGD's op een goede manier hebben bijgedragen aan de beoogde doelstellingen en randvoorwaarden van het Energieprogramma. Wel vraagt een dergelijke aanpak veel inzet van de provinciale organisatie en bovendien ook gewenning aan de nieuwe rol. De inrichting van de provinciale organisatie zou zo veel mogelijk op orde (administratief, juridisch, financieel) moeten zijn bij *de start* van het instrument, ondanks dat de focus op snelle realisatie van de eerste deals ligt.

De zakelijke en duidelijke aanpak wordt door ondernemers gewaardeerd. Er komen achteraf bij het vaststellingsverzoek gegevens beschikbaar over de daadwerkelijke kosten en opwekking/besparing van de investeringen: in de evaluatie is vooral uitgegaan van de vooraf begrote gegevens. Dit is een welbewuste keuze geweest om de extra administratieve lasten, die dit oplevert voor de initiatiefnemers, te vermijden. De CO_2-reductie wordt bovendien op regionaal niveau berekend aan de hand van Nationale Energie Verkenning. De DGD's scoren over het algemeen goed op de randvoorwaarden.

B. Positieve punten

De volgende positieve punten worden onderscheiden:

- **Partnerschap met marktpartijen.** De toegevoegde waarde was zeker niet alleen financieel, maar ook bestuurlijk commitment, toegang tot een breder (ambtelijk) netwerk, meedenken met uitwerking en uitvoering van het plan en verbreding van het netwerk met overheidscontacten. Dit heeft ertoe geleid dat marktpartijen een ander beeld hebben gekregen van de provincie: *"van pinautomaat naar partner"* volgens een ambtenaar. Overigens beamen marktpartijen dit ook. Ook het feit dat de provincie de initiatiefnemer(s) in contact kon brengen met andere marktpartijen, wordt over het algemeen zeer gewaardeerd.
- **Concrete projectresultaten.** Het instrument heeft in samenwerking met partners geleid tot concrete resultaten. Daarnaast heeft de flexibiliteit van het instrument toegestaan dat de partners tijdig hun project hebben bijgestuurd, indien nodig, waardoor de DGD toch is doorgegaan.
- **Systematische aanpak.** Het reglement heeft het programmateam structuur en houvast geboden bij de keuze welke DGD al dan niet te ondersteunen. Dit heeft ook geleid tot waardering vanuit de markt voor systematische aanpak, waardoor vanuit de provincie ook duidelijkheid werd geboden. Drenthe is met deze aanpak één van de weinige provincies die dit op deze manier deed, anderen sluiten contracten met marktpartijen nog te vaak op ad hoc-basis.
- **Zichtbaar in de markt.** De provinciale overheid heeft met dit instrument goede marktcontacten opgedaan en is zichtbaarder geworden voor marktpartijen.
- **Zakelijkheid.** Door scheiding van rollen tussen programmateam en Subsidieteam, is de relatie met de initiatiefnemer zakelijker geworden. **Risicomanagement** is opgepakt door afdeling Specialisten van Financiën.
- **Leningen in enkele DGD's.** Het instrument leningen is bij drie DGD's ingezet: voor een eventueel vervolg zouden deze ervaringen weer gebruikt kunnen worden.

Leningen en DGD's

Het is belangrijk om de lening van een DGD aan een project -in deze specifieke gevallen!- nog steeds als een subsidie te zien en geen banklening: een betere benaming is een "quasi-lening". Immers: Een typische DGD betreft met regelmaat geen bewezen techniek of conventioneel project, maar is juist gericht op innovatie. Daarom moet de lening niet als banklening worden gezien waarvoor, vergelijkbaar met bancaire leningen, zekerheden moeten worden gevonden, maar juist in de geest van het programma en de DGD als een subsidie worden verstrekt, die kan worden terugbetaald bij succes. In de DGD of subsidieovereenkomst moet de provincie vervolgens duidelijk omschrijven wanneer er sprake is van succes of niet. In dat geval is het belangrijk dat de provincie het project ook goed blijft monitoren.

Een lening waarvoor het project in principe voldoende zekerheden kan bieden én het project een redelijk robuuste business case lijkt te hebben, wordt in principe door DEO gefinancierd. Voor echte experimenten, dat wil zeggen: zonder verdienmodel, of voor haalbaarheidsstudies zijn de conventionele subsidies als stimuleringsinstrument nog steeds zeer bruikbaar.

C. Leerpunten

De volgende leerpunten worden onderscheiden:

- **Adequate interne organisatie opzetten.** De interne administratieve organisatie is in het begin, door alle ambtelijke en bestuurlijke aandacht die naar de DGD's zelf uitging, minder goed van de grond gekomen. Dit heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat achtergronddocumenten op verschillende wijze zijn geregistreerd en de berekeningswijze voor de provinciale bijdrage in de Deal niet altijd consistent is toegepast. Dit heeft regelmatig geleid tot gezoek naar juiste documenten of versies. Vervolgens is een flinke verbeteringsslag gemaakt. Officiële documenten zijn overigens altijd goed gedocumenteerd (DOCBASE).
- **Ontbreken vervolgproces met marktpartijen.** De provincie heeft een grote groslijst van contacten met marktpartijen opgebouwd die potentieel ook aanvullende projecten kunnen opleveren. Hoewel het in de praktijk in gevallen wel plaatsvindt is er is nog geen strategie om met deze marktpartijen de samenwerkingsrelatie nog verder uit te bouwen. Dit zou in een vervolgprogramma opgepakt moeten worden.
- **Doorbreken passiviteit partners.** Omdat het initiatief van de aanvrager moet komen om een project gereed te maken voor de DGD, blijven sommige marktpartijen passief en komt er geen project, terwijl de provincie weet dat het bedrijf wel de potentie heeft. De reden is dat sommige initiatiefnemers het te veel werk vinden of nog niet de druk voelen om een duurzaam energieproject op te starten in hun bedrijf. De provincie zou via andere (bestuurlijke / vergunning) kanalen deze partijen kunnen stimuleren toch actie te ondernemen: een goed voorbeeld is de DGD Energiebesparing MKB.
- **Handboek als leidraad in plaats van naslagwerk.** Het Handboek bleek met name voor nieuwe medewerkers van het programmateam houvast te hebben geboden, voor de anderen is het soms een naslagwerk geweest. Er is daardoor niet altijd de gewenste uniformiteit in documentering gekomen. Wel is het intakeformulier aangepast zodat alle benodigde informatie in één keer opgevraagd kan worden.
- **Conjunctuurgevoeligheid van investeringen van marktpartijen lastig te doorbreken: wellicht een breder aanbod.** De investeringsbereidheid van marktpartijen is in de eerste plaats conjunctuurgevoelig: de overheid kan een aantrekkelijk aanbod doen, maar de initiatiefnemer moet wel bereid zijn om te investeren! Mogelijk kan in samenwerking met de afdeling Economie binnen de provincie gekeken worden of een breder/integraler aanbod mogelijk is met meerdere raakvlakken vanuit beleid en meerdere raakvlakken voor de ondernemer.
- **Staatssteunaspecten zijn altijd van belang bij subsidies vanuit de overheid aan ondernemingen.** De staatssteunaspecten zijn in de eerste deal onvoldoende belicht, daarna is dit punt snel opgepakt. Bij de eerste DGD heeft de aanvrager met name het opstellen van de subsidiebeschikking als bureaucratisch ervaren, omdat op dat moment de provincie de staatssteunaspecten nog onvoldoende heeft meegenomen in de DGD. Dit punt heeft de provincie overigens snel verholpen bij de volgende DGD's.

3.4 Aanbevelingen

1. Een **breder en integraler aanbod** vanuit de provincie zou voor marktpartijen nog aantrekkelijker zijn. Dit sluit goed aan bij de tendens binnen de provincie om energie en economie integraal te benaderen en met de beschikbare middelen gegarandeerd en over meerdere beleidsvelden resultaat te boeken. Dit kan bijvoorbeeld door subsidies aanvullend op elkaar te maken. Het aanbod wordt aantrekkelijker voor marktpartijen: uiteindelijk blijft de provincie nog steeds afhankelijk van de inzet van de marktpartijen om te investeren.
   Een eerste, positieve bijeenkomst met andere teams binnen de provincie is overigens al gehouden. Vervolgbijeenkomsten worden nog gepland.
2. **Bij voorkeur (uit)lenen, bij (grotere) experimenten (gefaseerde) subsidie.** Één geïnterviewde marktpartij heeft aangegeven aan dat indien de subsidie deels als lening was uitgekeerd, deze partij kritischer geweest zou zijn op de verdienvermogen van het project en het project eerder in stapjes met een kort evaluatiemoment zou zijn uitgevoerd. Dit pleit er voor om bij een mogelijk vervolg – in welke vorm dan ook – vaker te toetsen of het voorgestelde project geschikt is om een tussenvorm van een lening, een “quasi-lening”, op af te sluiten. Voor echte experimenten (zonder verdienmodel) zijn leningen minder geschikt, omdat het in dat geval om het leereffect gaat en minder om de rendabele business case van het project. Wel is het heel belangrijk dat leningen via DGD niet concurreren met leningen van DEO.
3. **Een tendermechanisme voor kleine DGD’s** kan tijdswinst opleveren. Uit gesprekken is gebleken dat relatief veel ambtelijke tijd nodig is voor kleine deals. Via een tender kunnen de kleine DGD’s ook onderling vergeleken worden, indien de inschrijvingen groter zijn dan het subsidieplafond.
4. **Zet een (provinciaal) klantrelatiesysteem op.** Uit sommige DGD’s lijken weer vervolgprojecten te komen, die ook interessant kunnen zijn voor de provincie. Het lijkt daarom goed om een soort CRM-systeem te hanteren om marktpartijen te volgen en marktpartijen integraler te kunnen benaderen.

4 Regelingen

In het programma zijn ook twee regelingen ontwikkeld om de gewenste energietransitie te stimuleren. De regelingen zijn:

1. *De beleidsregel alternatieve brandstoffen, om het gebruik van alternatieve brandstoffen in Drenthe te stimuleren;*
2. *De zogenaamde Zonnelening, waarmee particuliere woningeigenaren zonnepanelen en andere zonne-energietechnieken kunnen aanschaffen en installeren.*

Beide regelingen worden hieronder besproken.

4.1 Beleidsregel alternatieve brandstoffen

Korte beschrijving

Doel en achtergrond: De regeling "stimulering rijden op klimaatvriendelijke brandstoffen" is de uitwerking van een door GS omarmde motie van PS om het gebruik van klimaatvriendelijke brandstoffen in Drenthe te stimuleren via het geschikt maken van motoren van bestaande voertuigen voor deze brandstoffen. Omdat het om een nieuwe regeling gaat, is eind 2013 een evaluatiemoment ingebouwd. In 2013 is er slechts één (niet succesvolle) aanvraag gedaan. De regeling is daarna aangepast en met name uitgebreid en versimpeld na consultatie met het Noordelijke Centrum voor Duurzame Mobiliteit.

Budget en looptijd

De regeling is ingegaan op 15 februari 2013 en kende een budget van € 500.000 voor drie jaar, waarbij voor 2013 een subsidieplafond van € 200.000,= is vastgesteld. Voor 2014 is het budget voor de herziene regeling overgeheveld uit 2013 en ook weer vastgesteld op € 200.000,=. In 2015 is het plafond wederom op € 200.000,= vastgesteld.

Uitvoering

De uitvoering vindt plaats door het team Subsidies en Inkoop van de provincie Drenthe.

Resultaten

In 2013 is er een aanvraag geweest, die is afgewezen. In 2014 zijn er 55 aanvragen geweest, waarvan 45 voor personenauto's waarbinnen ook 2 aanvragen zijn afgewezen. Tot juli 2015 zijn er 28 aanvragen geweest, waarvan 20 voor personenauto's. In onderstaande grafieken 1 en 2 is het totale vastgestelde bedrag en de hoeveelheid aanvragen per type voertuig en jaar weergegeven.

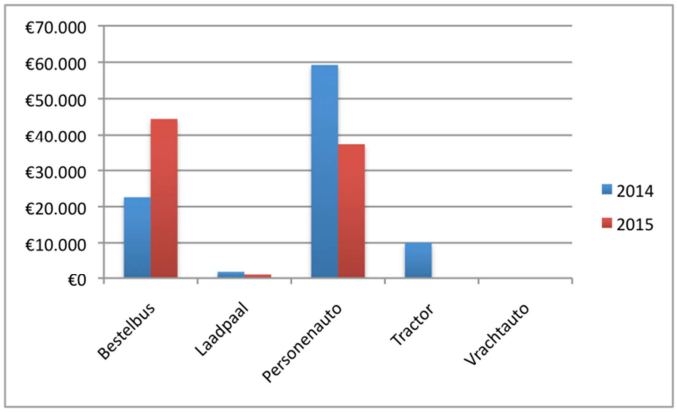

Grafiek 1: Vastgestelde subsidies per jaar (2015 : jan. - juli) per type voertuig en voor laadpalen

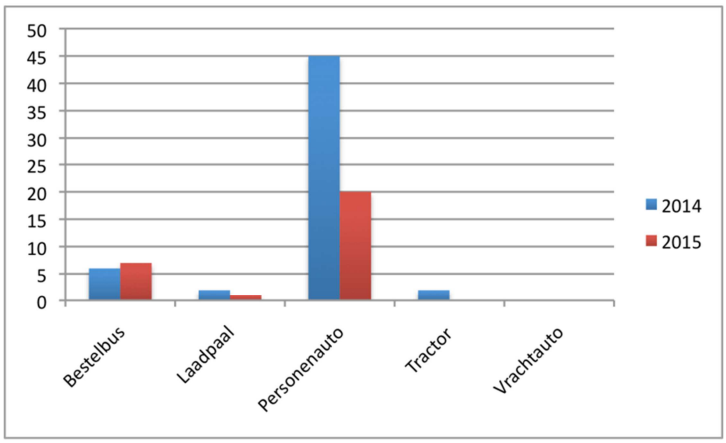

Grafiek 2: Aantal vastgestelde aanvragen per jaar (2015 : jan. - juli) per type voertuig en voor laadpalen

Analyse

De initiële subsidieregeling is gestoeld op een analyse van de voor- en nadelen van het rijden op alternatieve brandstoffen in Drenthe. Hierdoor is deze regeling beperkt tot personen- en bestelauto's niet ouder dan 5 jaar, aangezien tot ca. 9 jaar deze auto's de meeste kilometers maken. Deze beperkingen zijn later losgelaten, ook om de regeling in de pas te laten lopen met een vergelijkbare regeling in Groningen. Door verbreding van de regeling is het ook mogelijk gemaakt ondersteuning te bieden voor aanschaf van nieuwe auto's. Daarnaast is wil de provincie ook de vraag naar alternatieve brandstoffen bij vrachtauto's, bussen en landbouwvoertuigen stimuleren. Ook het nadeel van een beperkte actieradius bij het rijden op aardgas is tegemoet gekomen door een extra gastank subsidiabel te maken. Daarnaast is in het kader van elektrisch rijden de aanschaf van een laadpaal subsidiabel gemaakt, mits deze mede toegankelijk voor derden is.
Na een onsuccesvol 2013, is in 2014 voor een bedrag van € 93.850 (47%) en in 2015 € 82.700 (stand juli; 41%) aan subsidies vastgesteld. In 2014 ging het merendeel van de subsidies naar (nieuwe) personenauto's, in 2015 (tot de meting) naar (nieuwe) bestelauto's (zie grafiek 1). In 2014 waren er ook 2 goedgekeurde aanvragen voor tractoren en 2 voor laadpalen, in 2015 waren en 2 aanvragen voor laadpalen, waarvan 1 verleend en nog 1 in behandeling. De uitbreiding van de subsidie leidt niet tot aanvragen voor vrachtauto's. Het merendeel van de subsidie gaat naar nieuwe voertuigen, waardoor er nauwelijks werkgelegenheid door ombouw wordt gerealiseerd.

Conclusie: De subsidieregeling lijkt aan een behoefte te voldoen, maar het jaarlijkse subsidieplafond is nog niet gehaald. De noodzakelijke verbreding van de regeling heeft gelukkig geleid tot meer subsidieaanvragen. De regeling vervult echter een marginale rol, als wordt gekeken naar het aantal verleende subsidies, bij het realiseren van de doelstellingen van het Energieprogramma.

A. Doelbereik

1. **Investeringen:** De uitgelokte investeringen worden niet gerapporteerd. Wel is duidelijk dat de budgetten voor 2014 en 2015 niet zijn uitgeput (47% resp. 41%, stand juli 2015).
2. **Groen gas productie:** Er is geen sprake van productie, maar wel van afname van groen gas waardoor de productie weer kan toenemen. Er zijn 79 aanvragen geweest voor ombouw naar klimaatvriendelijke brandstof.
3. **Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden**:
   a) **Vermindering CO_2**: de aard van de regeling is dat voertuigen in Drenthe minder fossiele brandstoffen gaan gebruiken en de beschikbare infrastructuur beter benut wordt.
   b) **Aanjagen/ samenbrengen**: de regeling brengt in beginsel geen partijen bij elkaar of samen.
   c) **Robuustheid / zakelijkheid**: de regeling is simpel gehouden en robuust.

d) **Optimaal faciliteren**: er zijn geen aanvullende acties voor het ontzorgen van de voertuigeigenaar. Dit is aan de markt om op te pakken.
e) **Verwerven additionele middelen** is in dit geval niet aan de orde.
f) **Evenwichtige verdeling over energiethema's**: Dit betreft met name de stimulering van de vraag naar biobrandstoffen, waaronder groen gas.

Positief punt

- Door een **tijdige evaluatie is de regeling verbeterd**, door verbreding van de reikwijdte en door versimpeling.

Leerpunten

- **Tijdig vernieuwen teksten op internet**: Op veel internetsites staan nog de oude teksten van de regeling uit 2013, waardoor potentiële aanvragers niet van de nieuwe mogelijkheden op de hoogte zijn en het aantal aanvragen mogelijk onnodig achter blijft.
- **Vooraf iets meer gedetailleerde indicatoren** voor economische doelstellingen bepalen: Het is achteraf niet te bepalen of Drentse bedrijven profiteren van het ombouwwerk, voortkomend uit de subsidie. Deze gegevens worden niet geregistreerd.

Aanbevelingen

- Op een aantal **veelbekeken subsidiewijzersite**s (SNN, RVO) de regelingtekst updaten.
- **Meer publiciteit** genereren: Bijvoorbeeld brieven naar ombouwbedrijven sturen, kort artikel in landbouwblad publiceren.
- **Budgetoverheveling** mogelijk maken over verschillende jaren.

4.2 Zonnelening

De "Zonnelening" (regeling duurzaamheidslening hernieuwbare energie Drenthe) is op verzoek van de provinciale staten opgezet om het nuttig gebruik van zonne-energie in Drenthe te stimuleren.

Achtergrond

De Zonnelening is per 1 januari 2014 in werking getreden. Medio 2014 en 2015 is de lening door de provincie succesvol geëvalueerd. De Zonnelening is een lening (van € 2.500,= tot en met € 7.500,=) specifiek om de aanschaf en installatie van systemen, die zonne-energie omzetten in warmte (zoals zonneboilers) en/of elektriciteit (zoals zonnepanelen) bij particuliere woningeigenaren, te stimuleren. De beoogde doelen van de Zonnelening zijn:

- Versnelling van de groei van het aantal zonnepanelen, zonneboilers en overige zongebaseerde systemen op woningen van particuliere woningeigenaren;
- Extra werkgelegenheid in de installatiebranche;
- Meer bewustzijn over vermindering van fossiele brandstoffen door huishoudens / opwekking van duurzame energie en de reductie van broeikasgassen.

Budget en looptijd

Het budget voor de Zonnelening wordt jaarlijkse door GS vastgesteld. In 2014 had de Zonnelening een subsidieplafond van € 1,2 miljoen, waaraan later nog € 365.245 is toegevoegd. Dit budget was gealloceerd over de gemeenten op basis van inwonertal. Uit de evaluatie van 2014 blijkt dat een robuustere omvang van het budget van minstens € 5 tot € 10 miljoen gewenst is om via de revolverende werking maandelijks nieuwe leningen af te kunnen sluiten in een gemeente. In 2015 is gestart met een soepele eis voor cofinanciering (50:50) door gemeenten, naast het provinciale budget. In 2015 is, vanwege de grote vraag naar Zonneleningen en op basis van de provinciale evaluatie, een maximum budget voor 2014 - 2019 door provinciale staten vastgesteld voor een bedrag van € 10

miljoen (op basis van het kader Revolverend Financieren). Gedeputeerde staten heeft vervolgens voor 2015 een maximum van € 5 miljoen vastgesteld. Het plafond wordt in dit geval apart per gemeente gepubliceerd (want een gemeente moet eerst cofinanciering aantonen). Voor het opschalen van het budget is gebruik gemaakt van het eerder genoemde kader, waarbij een risico-inschatting van de kans van het niet terugbetalen van de lening is gemaakt: Deze kans is voor de zekerheid conservatief ingeschat op 15%. Dat betekent dat er een reserve kan worden aangehouden van € 1,5 miljoen, overeenkomend met het budget voor 2014 (dat budgettair is verschoven en opgenomen in de € 10 miljoen).

Uitvoering
De Zonnelening wordt uitgevoerd door twee organisaties: SNN voor de technische beoordeling en monitoring van de aanvragen en Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse gemeenten (SVn, ook uitvoerder van de gemeentelijke Starterslening) voor de kredietwaardigheidstoets van de aanvrager en de financiële afhandeling van de eenmaal toegekende lening.
Daarnaast organiseert de Drentse Natuur- en Milieufederatie voorlichtingsavonden in het kader van "zon-zoekt-drent"-toer per deelnemende gemeente. Inwoners kunnen de avonden bezoeken en kennis maken met lokale installateurs.

Resultaten
Op basis van de resultaten uit 2014 is 551.650 Wp aan zonnepanelen en slechts 2 zonneboilers geplaatst in Drenthe (tot juli 2015: 10 aanvragen voor zonneboilers). Per aanvraag bedroeg het gemiddeld geplaatst vermogen 3.245 Wp. In 2014 zijn 300 aanvragen ontvangen, 172 zijn verleend (2015-juli: 669 aanvragen, 133 verleend). Voor het restant uit 2014 geldt:

1. 70 zijn afgevallen vanwege negatief advies van SVn of het niet aanleveren van financiële gegevens;
2. 28 aanvragen zijn ingetrokken;
3. 22 zijn afgewezen vanwege ontoereikend budget;
4. 7 zijn nog in afwachting van vrijval of additioneel budget.
5. Voor de gemeenten Emmen en Westerveld was nog ruim budget voor meerdere Zonneleningen beschikbaar.

Voor wat betreft werkgelegenheid heeft SNN ook een lijstje gemaakt van de vestigingsplaats van de top 5 leveranciers, waarvan *3 in Drenthe*: 27 in Ter Apel, *22 in Ekehaar (gemeente AA en Hunze), 19 in Coevorden,* 13 in Kolham en *10 in Exloërmond (Borger-Odoorn)*.

De voorlopige cijfers van 2015 (tot juli 2015) geven een gemixed beeld: 2 gemeenten hebben nog geen subsidieplafond (Borger-Odoorn en Coevorden) vanwege het ontbreken van eigen budget. De overige gemeenten wel, maar bij drie gemeenten zijn pas in een later stadium aanvragen ingediend (Emmen, Noordenveld, Westerveld). Bij de gemeenten Assen, Emmen en Westerveld is het subsidieplafond al ruim overtekend.

Analyse
De Zonnelening speelt duidelijk in op een behoefte bij particulieren. Zonnepanelen zijn gemakkelijk te installeren, zichtbaar en leveren productie. Energiebesparende maatregelen zijn minder zichtbaar en verminderen de kosten op de energierekening, hetgeen particulieren kennelijk minder aanspreekt. Overigens speelt het onbewust zijn over het belang van energiebesparing in heel Nederland.

De regeling is succesvol. In de eerste vijf maanden van 2014 was bijna € 786.000 aan leningen benut en voor ruim € 438.000 gereserveerd van de ruim € 1,2 mln., leidend tot een tekort van bijna € 23.000 (bedragen afgerond op duizendtallen). Voor 2015 is het beeld nog niet compleet, maar zijn de budgetten voor een aantal gemeenten al uitgeput (d.w.z. de gemeentelijke cofinanciering is niet toereikend om nog meer aanvragen te honoreren). Ook lijkt het tempo van aanvragen hoger te liggen.

In 2015 heeft de provincie een aanpassing gemaakt in het beschikbaar stellen van het subsidieplafond per gemeente: kwam het budget in 2014 nog helemaal van de provincie, nu dient elke gemeente zelf cofinanciering aan te geven, voordat het provinciale budget beschikbaar komt. Dit betekent dat de gemeente voor energiebesparing of duurzame energieopwekking ook zelf budget heeft vrijgemaakt (apart of via een eigen regeling). Op deze manier vraagt de provincie commitment van de gemeente en wordt het minder vrijblijvend voor de gemeenten.

Bij navraag bij het installatiebedrijf Techniko in Ekehaar blijkt dat er nog niet veel extra werk uit de Zonneleningen komt, mede omdat het bedrijf het al erg druk heeft. Het bedrijf heeft wel in Assen en Beilen gestaan tijdens de zonzoektdrent-bijeenkomsten in 2014, maar maakt verder niet actief reclame. Ook merkt het bedrijf dat mensen uit Assen toch een aanvraag willen indienen, ondanks dat ze weten dat het budget al uitgeput is.

Het is onduidelijk of de regeling heeft bijgedragen aan bewustzijn over het energieverbruik bij huishoudens. Dit kan later nog via een enquête gemeten worden.

A. Doelbereik

1. **Investeringen:** De investeringen worden niet gerapporteerd, wel kan een schatting gemaakt worden. SNN rapporteert jaarlijks hoeveel vermogen (uitgedrukt in Wp) is geïnstalleerd: in 2014 was dit 551.650 Wp. Een gemiddelde investering voor kleinere particuliere systemen bedraagt ongeveer € 1,89 (bron: www.milieucentraal.nl) per Wp, resulterend in een uitgelokte investering van € 1,04 miljoen in 2014. Voor 2015 is (stand augustus 2015) tot nu toe 237.808 WP geïnstalleerd, overeenkomend met een investering van € 450 duizend.
2. **Groen gas productie:** Deze regeling draagt niet bij aan groen gas productie.
3. **Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden:**
   a) **Vermindering CO_2**: De Zonnelening wordt vooral ingezet voor de aanschaf en installatie van zonnepanelen. Deze maatregel heeft een relatief laag CO_2-effect (is minder kosteneffectief dan andere maatregelen, vooral besparing), maar door de provinciale middelen revolverend in te zetten leidt dit wel tot een hogere kosteneffectiviteit voor de provincie. Investeren in zon leidt meestal tot meer bewustzijn over het energieverbruik bij de woningeigenaar omdat men vaker op de elektriciteitsmeter kijkt om te zien wat de panelen produceren en daardoor bewust wordt van het eigen gebruik.
   b) A**anjagen/ samenbrengen**: Door de gevolgde aanpak is er een leuke samenwerking ontstaan tussen de Drentse Natuur- en Milieufederatie, Drentse gemeenten, zonne-installateurs en de provincie. Er is geen sprake van aanjagen: in dit geval wordt er vooral ingespeeld op een bestaande behoefte.
   c) **Robuustheid / zakelijkheid**: De regeling is simpel gehouden en daardoor robuust.
   d) **Optimaal faciliteren**: Uit de interviews blijkt dat de provincie met deze aanpak zonne-ondernemers in Drenthe verder heeft geholpen.
   e) **Verwerven additionele middelen**: Ambtelijk is binnen het kader Revolverend Financieren een slimme oplossing gevonden om het budget fors op te hogen, door het subsidieplafond als garantiekapitaal in te zetten voor het afdekken van het risico van niet terugbetalen van de lening waarmee een hefboom wordt gecreëerd.
   f) **Evenwichtige verdeling over energiethema's**: Deze regeling draagt bij aan meer decentrale energiesystemen bij de huishoudens.

B. Positieve punten

Het **succes** is toe te schrijven aan de integrale aanpak in combinatie met een aantrekkelijk aanbod:

- De eenvoud van de regeling;
- Het aantrekkelijke aanbod om met rentekorting te kunnen lenen;
- De mogelijkheid om zelf te zien of het dak van de eigen woning geschikt is (via de website van de zonne-kaart);
- Het advies van gespecialiseerde zonnecoaches (in 2014);
- De informatiebijeenkomsten per gemeente.

Het **budget is op slimme wijze fors verhoogd**, waardoor meer particulieren kunnen profiteren en het instrument ook kan revolveren. Daarnaast heeft de regeling een positieve bijdrage geleverd aan de doelstellingen omtrent versnelling van het aantal geplaatste zonnesystemen en werkgelegenheid in de installatiebranche.

De panelen zijn voor iedereen **zichtbaar** en dragen bij aan maatschappelijk draagvlak voor de energietransitie.

C. Leerpunten

- **Informeer en betrek gemeenten tijdig over vervolg.** Bij het beschikbaar stellen van het provinciale budget in 2015, heeft de provincie een (soepele) cofinancieringeis gesteld aan de gemeenten. De provincie dient dan binnenkort communiceren op welke wijze deze eis gehandhaafd zal worden als de rente en aflossing straks revolverend worden ingezet, zodat gemeenten duidelijkheid hebben over het vervolg.
- **Stimuleer *zonnekeur* gecertificeerde installateurs in Drenthe.** Er zijn geen gecertificeerde zonne-installateurs in de provincie Drenthe, terwijl de sector dit keurmerk voert om de kwaliteit van de zonne-installatie te garanderen en zogenaamde “cowboys” (met goedkope panelen en slechte omvormers) te weren van de markt. De provincie moet de sector uitdagen en aangeven dat in een vervolgregeling alleen gecertificeerde installateurs de panelen mogen installeren.
- **Voer enquête uit over meer energiebewustzijn bij aanvragers.** Er is geen duidelijkheid (want het is nog niet gemeten, bijv. via een enquête) of de Zonnelening ook geleid heeft tot meer bewustzijn over energieverbruik: dit was immers één van de doelstellingen. Eenvoudig kan de provincie hiervoor een enquête onder de aanvragers uitzetten.
- **Stand van zaken leningaanvragen bij SVN onduidelijk: opgepakt in nieuwe regeling.** SVn onderneemt in de praktijk nauwelijks actie als aanvragers geen informatie insturen of een offerte vergeten te ondertekenen. Hierdoor wist SNN soms niet goed wat de stand van zaken was en bleef budget onnodig gereserveerd. Dit leerpunt is in de regeling 2015 opgepakt, door een termijn te noemen waarbinnen de offerte moet worden getekend. Wel zou de provincie SVn kunnen vragen hier beter op te sturen.

Aanbevelingen

- De contactgegevens van aanvragers kan de provincie gebruiken voor toekomstige acties rondom energiebesparing en duurzame energie. Op deze manier zal ook blijken of het bewustzijn over het energieverbruik voor deze groep aanleiding is om meer aan hun woning te gaan doen. De provincie zou deze groep bijvoorbeeld eerst via een enquête kunnen ondervragen.
- Gemeenten tijdig betrekken bij vervolg besluitvorming van provincie: “voortgang Zonnelening” bijvoorbeeld vast onderdeel maken van DEKO-overleg.
- Een enquête uitzetten om na te gaan of de Zonnelening ook geleid heeft tot meer bewustzijn over het energieverbruik.
- Vanuit de provincie meer informatie bieden over de voordelen van zonneboilers, zodat deze techniek vaker wordt aangevraagd.

- Het nieuwe Drentse Energieloket kan met dit instrument ook actief gepromoot worden. Gezamenlijke communicatie kan worden opgepakt, naast de huidige informatievoorziening.

Conclusie: de Zonnelening speelt in op een maatschappelijke behoefte. Gemeenten hebben soms moeite de provincie te volgen met de eis voor cofinanciering, waardoor hun inwoners geen gebruik van de lening kunnen maken. Hoewel de regeling erg succesvol is, draagt deze (vanzelfsprekend) niet bij aan de doelstelling van groen gas productie en heeft een relatief beperkt CO_2-effect. De regeling draagt wel bij aan de werkgelegenheid in Drenthe voor installateurs van zonnepanelen en aan de bewustwording over het eigen energieverbruik en het opbouwen van draagvlak voor de energietransitie. Opvallend is verder dat in de provincie Drenthe geen gecertificeerde zonne-installateur is te vinden. Het "zonnekeur"-certificaat is een kwaliteitskeurmerk van de sector (o.a. Holland Solar, UNETO-VNI). In heel Noord-Nederland bevindt zich slechts één aanbieder (in de provincie Groningen) met het zonnekeur. Men zou verwachten dat de potentiële extra omzet ten gevolge van de Zonnelening voor Drentse installateurs het aantrekkelijk zou maken zich te profileren door middel van het zonnekeur. De provincie kan het keurmerk stimuleren in volgende versies van de Zonnelening.
De Zonnelening heeft ongetwijfeld geleid tot een versnelling van de plaatsing van het aantal zonnepanelen in Drenthe. Voor zonneboilers is dat minder het geval, deze worden slechts mondjesmaat aangevraagd.

5 Programma's met Europese financiering

Vanuit het programma zijn drie verschillende programma's opgezet met Europese middelen. Ten eerste is dit het NEND-programma (Nachthaltige Energien Niederlande Deutschland) , waarbij drie deelprojecten werden uitgevoerd. Het tweede project is Groen Gas, dat ook door INTERREG is gefinancierd. Het derde project is SEBB (Stimuleringsfonds Energiebesparing in de Bestaande Bouw). Dit laatste programma werd door EFRO medegefinancierd.

Specifiek voor dit hoofdstuk wordt ook kort ingegaan op de organisatie van de programma's, aangezien er vaak vele partners meedoen.

5.1 NEND-projecten

Het NEND-programma uit drie deelprojecten: 1) voor particuliere woningeigenaren 2) voor scholen en 3) voor biomassa en landschap. Dit NEND-project werd vanuit INTERREG gefinancierd en deelprojecten 1) en 2) maakten ook deel uit van het Noordelijke 100.000 woningenplan.

Achtergrond
De achtergrond wordt hierna per deelproject geschetst. In dit deel is ook de evaluatie van de provincie Groningen meegenomen .

Budget en looptijd
Het totale budget voor NEND bedroeg € 7,5 miljoen. De oorspronkelijke projectperiode liep van 3 juli 2009 tot en met 31 december 2012. Aangezien vertraging is opgetreden is uitstel verleend tot eind juni 2015.

Uitvoering
De provincie Groningen is penvoerder geweest. De administratie is gevoerd door de provincie Friesland. Subsidies zijn door de provincie Groningen verleend. Er is een duidelijk subsidieproces opgezet dat voldoet aan de normen van INTERREG.

Resultaten
Er is in totaal een bedrag van € 1.690.000 geïnvesteerd in energiebesparing, consortiavorming en valorisatie van biomassa uit landschapsonderhoud. Voor deze investeringen is in totaal voor € 1.267.500 aan subsidies verstrekt.
De provincie Groningen heeft in een eigen ambtelijke evaluatie geconcludeerd dat ten aanzien van NEND projecten één euro aan provinciale bijdrage goed is voor 6,79 euro aan bijdragen door andere financieringsbronnen (multiplier van 6,79). Dit betreft de projecten particuliere woningvoorraad en scholen.
Er is een subsidieregeling voor bouwconsortia opgesteld. Er is subsidie verstrekt aan 13 bouwconsortia in Noord-Nederland, waarvan twee in Drenthe. De subsidies aan bouwconsortia zijn voornamelijk gericht op energierenovatie (energiebesparing) en duurzame energieopwekking.

Analyse NEND projecten
De consortiavorming onder het eerste **NEND-deelproject** was succesvol. De consortia zijn verenigd in de stichting SLIM-WONEN-MET-ENERGIE, die nog steeds bestaat. De leden proberen huishoudens zo veel mogelijk te ontzorgen bij het nemen van energiebesparende maatregelen in hun woning.
Het s**cholenproject** heeft eveneens resultaten opgeleverd, maar het proces verliep niet zo goed. In het begin hebben te weinig scholen in Drenthe deelgenomen, omdat er vooral in Groningen en te weinig in Drenthe acquisitie is gepleegd door de stichting De Bouwmeester, die het project heeft uitgevoerd en opdrachtnemer was van de provincie Groningen. Hier is door de provincie Drenthe flink op

ingegrepen: uiteindelijk hebben van de 320 scholen in totaal, 156 scholen uit Drenthe meegewerkt. Later is tussen de schoolbesturen en De Bouwmeester evenmin een goede communicatie geweest. Drentse gemeenten hebben zich hieraan gestoord, omdat de gemeenten de scholen actief hebben benaderd om mee te doen.
Na de scan van de school door een expert, hebben de schoolbesturen niets meer over de resultaten van de scan gehoord. De gemeente heeft de scan via de post ontvangen (op DVD) zonder enige verdere toelichting. De gemeente is wel verzocht het schoolbestuur weer in te lichten. Een workshop per gemeente over de resultaten zou het project hebben afgemaakt, maar deze is niet gehouden. Nu liggen de rapporten "ongebruikt in een la" bij de gemeenten.
Er zijn in Drenthe 28 scholen mee gaan doen met de Energy Challenge, een Drentse Green Deal, waarbij de energiescans mogelijk weer kunnen worden ingezet om energiebesparing te realiseren.

Het project **Biomassa en Landschap** heeft een belangrijke rol gespeeld bij het in stand houden van natuurlandschap in Drenthe. Natuurlandschap, als onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur en met focus op het gebied van de Drentsche Aa, is door het rijk flink gekort op subsidies, waardoor er urgent naar andere verdienmogelijkheden is gezocht waarbij geoogste biomassa kan worden ingezet als grondstof voor energieproductie. Binnen Biomassa en Landschap zijn uiteindelijk 13 relevante projecten tot uitvoering gekomen waarin goede netwerken in de biomassaketen zijn ontstaan. Door de succesvolle uitvoering, is het aantal projecten hoger dan oorspronkelijk begroot, waardoor er € 2 ton aan extra middelen binnen NEND beschikbaar zijn gesteld en het werkpakket is verlengd. Binnen het netwerk wordt in 2015 verder gekeken naar de mogelijkheden voor (berm)gras als bron van biomassa.

Voor alle drie projecten geldt dat de samenwerking tussen de provincies redelijk goed is verlopen. De informatieoverdracht kan in sommige gevallen beter. Bij het scholenproject richtte de uitvoerder zich vooral op het aantrekken van scholen in het gebied van de penvoerder (Groningen), waardoor in het begin het aantal scholen in de provincie Drenthe flink achterbleef.

A. Doelbereik

1. **Investeringen:** het betreft allen deelprojecten waarbij geen investeringen zijn gedaan in de realisatie van tastbare projecten, maar wel kosten zijn vergoed voor studies en het faciliteren van processen. Er is dus geen sprake van uitgelokte investeringen, anders dan cofinanciering (budget en uren) van projectpartners. Wel heeft de provincie Groningen berekend dat de multiplier voor de subsidies ruim 6 is geweest.
2. **Groen gas productie:** nu niet van toepassing, mogelijk in de toekomst.
3. **Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden:**
    a) **Vermindering CO_2**: niet van toepassing in deze projecten. Mogelijk kunnen de resultaten van deze projecten in vervolgprojecten leiden tot CO_2-reductie.
    b) **Aanjagen/ samenbrengen**: De onderzoeksprojecten zijn de aanzet om te komen tot realisatie van concrete projecten in een later stadium (zie tweede leerpunt). Het scholenproject heeft helaas een negatieve bijklank gekregen en van een aanjaagfunctie is nu geen sprake. Bij de consortiavorming is een mooie samenwerking ontstaan in de bouwketen, met de provincies en de gemeentelijke energieloketten.
    c) **Robuustheid / zakelijkheid**: Het betreft projecten met Europese cofinanciering. Een robuuste/zakelijke manier van werken is voor een succesvolle afronding een noodzakelijke voorwaarde.
    d) **Optimaal faciliteren**:De gemeenten hebben bij het scholenproject de uitvoering van de scans gefaciliteerd. De provincie zou met een afsluitende workshop het project nog op een redelijke manier hebben kunnen afronden. Voor Biomassa en Landschap heeft de provincie de projectpartners gestimuleerd om nieuwe wegen te bewandelen, waardoor Natuurbeheer extra inkomsten kan krijgen door biomassa voor energieopwekking in te zetten.

e) Verwerven additionele middelen: in dit geval vanzelfsprekend het Europese en soms aanvullend rijksbudget.
f) Evenwichtige verdeling over energiethema's: indirect besparing en decentrale opwekking.

B. Positieve punten

- Er is veel ervaring opgedaan in het aanvragen van INTERREG-subsidie.
- Er is veel samengewerkt met de provincie Groningen.
- Opvolging scholenproject met de Energy Challenge is goed.

C. Leerpunten

- **Overkoepelende communicatiestrategie is noodzaak bij projecten.** Bij het scholenproject was er sprake van slechte communicatie rondom de resultaten, wellicht ook omdat de rollen niet duidelijk waren afgesproken.
- **Denk als provincie alvast na over het gebruik van de resultaten van onderzoeksprojecten.** De deelprojecten voor scholen en biomassa waren en zijn onderzoeksprojecten. Bij het publiceren van de resultanten, zou het goed zijn om snel een volgende stap te maken richting realisatie: vanaf dat moment worden investeringen uitgelokt en draagt het bij aan de economische doelstelling.

Aanbevelingen

1. Het traject voor energiebesparing van basisscholen waarbij de scans zijn uitgevoerd, zou via de nationale Green Deal Verduurzaming Scholen (4 november 2014) een extra impuls kunnen krijgen: wellicht kan DEO hierbij een rol als financier spelen.
2. Gebruik de opgedane ambtelijke ervaring van deze INTERREG-projecten bij andere INTERREG-aanvragen vanuit de provincie. Zorg dat de expertise vindbaar is binnen de provincie voor (andere) ambtenaren, die een INTERREG-aanvraag willen doen.

Conclusie:
De INTERREG-deelprojecten hebben interessante onderzoeksresultaten opgeleverd die in een volgend stadium kunnen leiden tot investeringen. De energiebesparingsaanpak en het scholenproject pasten in het Noordelijke 100.000 woningenplan. De bijdrage aan de doelstellingen van het Energieprogramma is klein en indirect. De resultaten van het scholenproject zijn vanwege onvoldoende communicatie niet opgepakt, terwijl er kansen liggen bij de *nationale Green Deal Verduurzaming Scholen.* Ook de gemeenten zelf laten een kans liggen om hiermee toch aan de slag te gaan. De opgezette consortia hebben zich verenigd in SLIM-WONEN-MET-ENERGIE en timmeren aan de weg in Noord-Nederland. Met de deelprojecten is relevante ervaring opgedaan met het werken met INTERREG-budget in noordelijk verband.

Extra inhoudelijke informatie over de drie deelprojecten

Deelproject 1: Energiebesparingsaanpak voor particuliere woningen

Het eerste NEND-deelproject betrof het optimaliseren van de aanpak voor energiebesparing in de **particuliere woningvoorraad**. De doelen waren om energiebesparingsconcepten in de markt te zetten en daarbij zes tot negen consortia te vormen. Deze consortia zouden worden vormgegeven door een hechte samenwerking tussen partijen uit de advies-, bouw- en installatiesector.

Organisatie:
De aanvraag is opgesteld in een hechte samenwerking tussen de drie noordelijke provincies, waarbij de provincie Groningen het voortouw nam. Tijdens de uitvoering is via een Nederlandse aanbesteding het Groningse bureau KUUB geselecteerd als aanjager voor de vorming van consortia. De provincies stonden daarbij op afstand en hielden het proces in de gaten. Hoewel de titel Duitse betrokkenheid

doet vermoeden, is er weinig moeite gedaan om een Duitse partner te vinden. Ten slotte heeft met name de provincie Groningen de lead genomen in de afronding van het project en de financiële afhandeling met INTERREG.

Budget
Er was een totaal budget begroot van ruim € 1 miljoen, waarvan 45% gefinancierd vanuit INTERREG en 15% vanuit Nederlandse cofinanciering (Drenthe: € 86 duizend + uren). Overige kosten zijn gedeeld door de provincies. De bijdrage vanuit de provincies vond plaats door verrekening van ingezette uren van provinciale medewerkers.

Resultaten
De provincie Groningen heeft het project financieel afgehandeld. Hierdoor is in de laatste fase van het project minder onderling samengewerkt tussen de provincies. De provincie Drenthe is daardoor minder precies op de hoogte van de eindresultaten. Het betreft in ieder geval de volgende resultaten/producten.

1. Er is in 2011 een subsidieregeling opgezet, voor de vorming van een dertiental consortia in Noord-Nederland. Per consortium kon € 25.000,= tot € 70.000,= subsidie worden verleend. Er zijn 31 aanvragen gedaan en uiteindelijk aan 13 consortia is subsidie verleend.
2. Er zijn verschillende consortia opgezet, waarbij deze zijn verenigd in een overkoepelende organisatie, de vereniging SLIM-WONEN-MET-ENERGIE.
3. Er is een publiciteitscampagne en website opgezet, onder het motto SLIM-WONEN-MET-ENERGIE.
4. In de noordelijke provinciehoofdsteden is een samenwerking ontstaan met het bedrijfsleven. Hierbij is slim gebruik gemaakt van het momentum ten tijde van het opstellen van het SER-Energieakkoord, waarbij de noordelijke provincies gelobbyd hebben voor gemeentelijke energieloketten. Deze ondersteuningsstructuur van de VNG wordt nu gebruikt om deze energieloketten deels te financieren.

Een interessant nevenresultaat is dat de aanjager in dit project één concept zelf ter hand heeft genomen en zogenaamde “pop-up stores” in gemeenten Enschede en Den Bosch onder de naam van Reimarkt in de markt heeft gezet.

Deelproject 2: frisse scholen

Bij het **scholenproject** ging het om onderzoeken naar de luchtkwaliteit, bouwtechnische (waaronder energieverbruik) en bouwfysische staat van basisscholen in Groningen en Drenthe. De onderzoeksrapporten werden vervolgens aan de scholen aangeboden met het doel om vervolgens energiebesparende maatregelen te treffen.

Organisatie: Het project werd namens de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe uitgevoerd door experts verbonden aan de stichting de Scholenbouwmeester. Via de Scholenbouwmeester werden deze experts rechtstreeks ingeschakeld om de deelnemende basisscholen door te lichten en per school een rapportage van de besparingsmogelijkheden te maken. Er werd geen rechtstreekse opdracht aan de stichting gegeven, vanwege de omvang van de opdracht en vanwege de onafhankelijkheid van de stichting.

Budget: € 8,5 ton, waarvan ca. € 1 ton betaald door de provincie Drenthe.

Resultaten: Er zijn 160 basisscholen in 6 gemeenten doorgelicht. De rapporten zijn zonder enige verdere toelichting verstuurd aan de gemeenten.

Deelproject 3: Biomassa en Landschap

Bij het **Biomassa & Landschap** project ging het om het identificeren en uitvoeren van concrete projecten waarbij meerwaarde werd gecreëerd voor biomassa. Dit project werd geleid door de provincie Drenthe en uitgevoerd in samenwerking met provincie Groningen. Daarbij heeft het project Biomassa en Landschap onderzocht hoe de energieproductie uit 'groen' materiaal, dat in het landschap vrij komt, zoals hout, bermgras, slootbegroeing en riet, kan optimaliseren, innoveren en waarde creëren. Er is gekeken naar de potentie van dit organisch materiaal als grondstof voor energieproductie. Binnen Biomassa en Landschap zijn uiteindelijk 13 relevante projecten tot uitvoering gekomen waarin goede netwerken in de biomassaketen zijn ontstaan. : Hierin zijn partijen met elkaar verbonden en is de keten van ontwerp/aanleg, via oogst, verzamelen, voorbewerking en transport naar productie zo veel mogelijk geoptimaliseerd. Ook zijn specifieke studies verricht naar de potentie van biomassa als grondstof voor energieproductie. In aanbestedingen voor onderhoud (bermgras en snoeibeheer) worden de resultaten gebruikt om de biomassa hoogwaardig in te zetten.

Organisatie
De provincies Groningen en Drenthe hebben 13 projecten uitgevoerd en onderzoeken laten verrichten naar biomassastromen. Voor Drenthe zijn door externen onderzoeken gedaan naar biomassa rondom de Drentse AA en Friese Wolden.

Budget: € 8,4 ton, waarvan € 65 duizend door de provincie Drenthe is betaald.

Resultaat
Er zijn 13 verschillende projecten opgezet en uitgevoerd. Door de projecten is er beter inzicht verkregen in de vrijkomende stromen en de mogelijkheden om waarde te creëren. Voor (berm)gras betekent dit een verschuiving van het traditionele composteren naar het vergisten. Dit levert een betere prijs voor het bermgras, draagt bij aan de productie van biogas en vermindert het gebruik van de inmiddels duurder geworden mais. Er zijn vele ideeën opgepakt door landschapsbeheerders voor het beter benutten van de gewassen, die bijvoorbeeld ook doorwerken in aanbestedingen voor groen onderhoud.

5.2 Groen Gas project

Het Groen Gas project paste naadloos binnen de doelstellingen van het Energieprogramma. Het project was breed opgezet onderzoeksproject met vele (internationale) partners.

Doel: Het project geeft de Duitse en Nederlandse projectpartners een stevige impuls bij het optimaliseren van de waardeketen van groen gas en het versnellen van de introductie van groen gas door grensoverschrijdende samenwerking, innovatie en kennisdeling. Het project omvat zowel de productie, distributie als het gebruik van groen gas. De integrale aanpak leidt tot vermindering van de kosten en verbetering van de concurrentiepositie.

Budget en looptijd: De totale omvang van het project bedraagt € 10 miljoen. In het kader van het INTERREG IV A programma Deutschland-Nederland (70%) is een deel medegefinancierd door het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO: 45%) en door het Ministerie van EL&I, de provincies Drenthe, Groningen, Fryslân, Overijssel, Gelderland (bij elkaar 12,5%), het Land Niedersachsen en het Land Nordrhein Westfalen . Ook de projectpartners hebben financieel bijgedragen aan het realiseren van het project. De looptijd is van april 2012 tot en met november 2015 geweest.

Organisatie: De provincies Drenthe (penvoerder), Fryslân (financiële administratie) en Groningen (projectleider) zijn gezamenlijk Leadpartner geweest. Het projectbureau Groen Gas heeft zorg

gedragen voor het programmamanagement, daarbij ondersteund door het programmamanagement INTERREG van de EDR. Binnen het project hebben de afgelopen drie jaar 63 partners uit bedrijfsleven (MKB), onderzoeksinstituten en overheden samengewerkt. Het doel is om samen in 18 deelprojecten om de verschillende “knelpunten” in de waardeketen van groen gas op te lossen.

Resultaten: Naast de inhoudelijke resultaten uit de 18 verschillende uitgevoerde deelprojecten, zijn voor de provincie Drenthe belangrijke resultaten:

- Een goed groen gas netwerk;
- Veel kennisopbouw bij betrokken partijen;
- Samenwerking met meerdere provincies, waaronder ook Gelderland en Overijssel.

Over de resultaten van het Groen Gas project is een tweetalig Magazine (juni 2015) en een duidelijke website gemaakt, waarin de deelprojecten uitgebreid zijn beschreven.

Analyse

Het Groen Gas project is een belangrijk project voor het Energieprogramma geweest, omdat groen gas daarin een prominente plaats heeft. De deelprojecten in het programma zijn vooral onderzoeken om uiteindelijk de productie, transport en afzet van groen gas te vergroten. Ook is geïnvesteerd in enkele proefinstallaties. De samenwerking tussen de provincies en deelstaten is goed verlopen, al is er wel een cultuurverschil merkbaar geweest: De samenwerking tussen de Nederlandse provincies verloopt informeler en directer dan tussen de Duitse Landen. Daarnaast zijn er in de deelprojecten veel partners betrokken vanuit wetenschap en bedrijfsleven. De uitvoering en tijdige afronding van de deelprojecten met de vele partners is een knappe prestatie. De volgende uitdaging is om de eindresultaten breed te verspreiden en de kennis in te zetten in investeringen in tastbare projecten. Het vervolg naar investeringsprojecten moet snel plaats kunnen vinden, omdat bedrijven en samenwerkingsverbanden met investeringsbudget (zoals Bioinnovatiecluster) al zijn betrokken.

A. Doelbereik

1. **Investeringen:** het betroffen allen onderzoeksdeelprojecten waar bij enkele deelprojecten investeringen werden gedaan (in Drenthe bijvoorbeeld bij waterschap Reest en Wieden in de voorbehandeling van slib). Er is in beperkte mate sprake van uitgelokte investeringen. Er is veel cofinanciering (budget en uren) van projectpartners en INTERREG.
2. **Groen gas productie:** in beperkte mate, vooral in vervolgfase als de resultaten uit de onderzoeksprojecten worden ingezet.
3. **Overige nevendoelstellingen en randvoorwaarden:**
   a) **Vermindering CO_2**: Het project zelf is vooral gericht op kennis en ervaring opdoen met innovatieve techniek of aanpak. Uiteindelijk zal dit bijdragen aan meer groengas productie en afname van CO_2-emissies. Bij Reest en Wieden wordt jaarlijks ca. 3,5 miljoen kWh elektriciteit met biogas opgewekt.
   b) **Aanjagen/ samenbrengen**: Het project heeft hier uitstekend aan bijgedragen. Via het uitgebreide netwerk zijn vele partners met elkaar in contact gebracht.
   c) **Robuustheid / zakelijkheid**: Deze aanpak is een noodzakelijke voorwaarde geweest om het complexe project goed te laten verlopen.
   d) **Optimaal faciliteren**: vanuit Drenthe in de rol van penvoerder is zeer actief bijgedragen aan het succes van het project.
   e) **Verwerven additionele middelen**: Voor de provincie is 50% van de eigen uren vergoed. Naast de Europese financiering hebben projectpartners ook eigen middelen ingebracht.
   f) **Evenwichtige verdeling over energiethema’s**: Binnen het project zijn vele aspecten van de biogasketen belicht en onderzocht, vanaf de bron, verwerking en productie tot aan biogasnetwerken en grensoverschrijdende handel.

B. Positieve punten

- **Talrijke initiatieven opgebouwd**: Het project heeft vele initiatieven met marktpartijen en onderzoek/wetenschap ondersteund.
- **Goede samenwerking binnen Noordelijke verband**: nieuwe en goede contacten met provincies Gelderland en Overijssel gelegd.
- **Goede ervaring opgedaan voor vervolg**: Met de opgedane contacten en ervaringen, zal een mogelijk vervolg veel gemakkelijker en sneller kunnen gaan.

C. Leerpunten

- **Selectie projecten tijdrovend.** Er is veel tijd van de overheidspartners nodig geweest om eerst een groslijst van projecten te identificeren (45) en vervolgens hieruit de juiste projecten (18) te destilleren. Achteraf zou de aanpak wellicht efficiënter zijn geweest door direct marktpartijen erbij te betrekken die sneller focus hadden aangebracht.
- **Communiceer over lang proces Europese goedkeuring van uitgaven.** Na goedkeuring van uitgaven van projectpartners door de provincie, hebben projectpartners nog maanden op de Europese goedkeuring moeten wachten. Één grote partner is voortijdig vertrokken en zijn zij zonder subsidie voor een project in Coevorden verder gegaan. Goede communicatie over de trage Europese goedkeuring voor betaling van partners is van belang om partners bij het project te houden.
- **Onvoldoende data over projectbijdrage aan kostendaling/concurrentiepositieverbetering.** Het project heeft vele interessante resultaten opgeleverd, maar of het project aan de doelstelling van kostendaling van biogasproductie heeft bijgedragen, lijkt aannemelijk maar is in deze evaluatie nog niet vast te stellen.
- **Benader Duitse overheden anders dan Nederlandse.** Er was concurrentie tussen de beide Duitse Landen, waardoor de samenwerking tussen beide niet goed verliep. Door ze niet samen maar apart te betrekken, verliep de samenwerking beter. **Duitse overheidspartijen dienen ook in een vroeg stadium betrokken te zijn.** Door de hiërarchische structuur van de Landen, kunnen overheden minder snel reageren dan men in Nederland gewend is.

Aanbevelingen

- Het is een uitdaging om de opgedane kennis weer in te zetten in een vervolg. De provincies kunnen in samenwerking een structuur bedenken waarbij de kennis en resultaten worden gedeeld en beschikbaar zijn voor organisaties voor vervolgprojecten.
- Onderzoeken of provincies kunnen bij een vervolg de uitgaven deels voorfinancieren, zodat partners niet te lang op hun geld hoeven te wachten totdat de Europese Commissie de uitgaven heeft goedgekeurd. Hierin schuilt wel een risico voor de provincie, dat de voorfinanciering moet worden terugbetaald als er geen goedkeuring is ontvangen.

Conclusie: Het Groen Gas project heeft vele nieuwe inzichten en oplossingen voor knelpunten opgeleverd. Het project kan daarbij zeker een bijdrage leveren aan de verdere opschaling van Groen Gas in Noord-Nederland, zeker vanwege het grote opgebouwde netwerk aan contacten en projectresultaten. Of het project heeft geleid tot kostendaling en verbetering van de concurrentiepositie is lastig te beoordelen. Immers, andere factoren zoals de lage olieprijs, maken dat het fossiele alternatief olie nog steeds concurrerend is. Maar door een uitgekiende disseminatie van de projectresultaten naar marktpartijen en het creëren van een stevige afzetmarkt, zal het project ongetwijfeld een flinke impuls leveren aan de verdere uitbouw van groen gas.

5.3 SEBB-project

Het SEBB-project is een project van de noordelijke drie provincies, waarbij in noordelijk verband een behoorlijk EFRO-budget[1] is aangevraagd en ingezet. Het project maakte ook deel uit van de Drentse versnellingsagenda om de werkgelegenheid in Drenthe tijdens de economische recessie te behouden. Voor dit project is een aparte, uitgebreide ambtelijke evaluatie gemaakt, waarvan hier de belangrijkste punten worden uitgelicht.

Doelen:

1. Verder versterken van de positie van Noord-Nederland op het gebied van energie en duurzaamheid;
2. Het realiseren van de ambities van de noordelijke provincies op het gebied van het verbeteren van de energiekwaliteit van de bestaande bouw;
3. Een stimulans geven aan de door de economische crisis geplaagde bouw- en installatiesector.

Budget en looptijd

Er is een totaal budget begroot van € 21.500.000,= , waarvan 1/3 gefinancierd vanuit EFRO[3], 1/3 cofinanciering vanuit het rijk[4] en 1/3 vanuit de drie noordelijke provincies gezamenlijk, waarbij iedere provincie € 2,25 miljoen bijdraagt. Het project is gestart voordat de officiële beschikking voor de Europese bijdrage is ontvangen. De looptijd zou in eerste instantie na 31 december 2013 eindigen, maar is op verzoek van de provincies met een jaar verlengd tot en met 31 december 2014.

Organisatie

Tijdens de aanvraag heeft de provincie Groningen het voortouw gehad in een hechte samenwerking tussen de drie noordelijke provincies. Bij de indiening en tijdens de uitvoering is de provincie Drenthe de officiële penvoerder geworden en heeft ook de financiële administratie op zich genomen. Naast een groep van projectleiders zijn er op ad hoc basis juridische adviseurs (voor het opstellen van de financiële regelingen en andere juridische documenten) en een groep communicatieadviseurs van de drie provincies betrokken geweest.

Resultaten

Binnen het SEBB-project zijn er vijf verschillende regelingen gemaakt, die in eerste instantie alleen met provinciaal budget (twee subsidieregelingen en twee Drentse proefleningen particuliere woningeigenaren) en later alleen met EFRO- en Rijksbudget zijn gefinancierd (leningen en premieregeling voor particuliere woningeigenaren en subsidie voor woningcorporaties). Hiermee zijn in Noord-Nederland 6.520 woningen (in Drenthe: 1.948 woningen) energetisch flink verbeterd, waarvan 1.947 huurwoningen (in Drenthe: 553) en 4.573 koopwoningen (in Drenthe: 1.298). In totaal is ruim € 14 miljoen besteed van het beschikbare budget (70%), waarbij de uitgelokte investeringen ruim € 65 miljoen bedroegen.

Analyse

Het project startte met het indienen van de aanvraag voor cofinanciering van EFRO en het Rijk in 2009. Er zijn toen al twee subsidieregelingen voor particuliere woningeigenaren opgezet met provinciale middelen (vanuit de € 2,25 miljoen cofinanciering) en behoorlijk succesvol uitgevoerd (bestede middelen beide subsidieregelingen *SEBB 2009* 64% en *SEBB 2011-2013* 94% van het subsidieplafond). Door het lange goedkeuringsproces voor de cofinanciering vanuit EFRO is pas in november 2010 gestart met de eerste regeling, gefinancierd uit het EFRO- en rijksbudget: dit is de regeling voor

[3] Operationeel Programma Noord, met middelen vanuit EFRO (het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling)
[4] "Koers Noord, op weg naar Pieken" programma

woningcorporaties geweest (SIEBB-regeling). De tijd om gebruik te maken van de toen geldende verruimde reikwijdte voor staatssteun (opgerekt naar € 5 ton in plaats van € 2 ton tot en met 2010) is daardoor minimaal geweest. Dankzij nauwe samenwerking met corporaties in het traject voorafgaand aan de opening van de regeling, hebben toch nog 10 corporaties hun aanvraag binnen één maand in het jaar 2010 ingediend (waarvan slechts 1 uit Drenthe). Deze corporaties konden vervolgens nog een nieuwe aanvraag indienen in 2011 onder de gebruikelijke staatssteunregels. Daarna zijn nog 7 (volledige) aanvragen in 2011 ingediend door andere corporaties (waarvan 3 uit Drenthe). De betrokken corporaties hebben allen aangegeven op welke manier zij innovatie hebben vormgegeven. De meest voorkomende innovatieve aspecten waren:

- Huurders inzetten als ambassadeur;
- Extra buitenschil rond bestaande woningen;
- Levensloopbestendig maken van woningen;
- Spuiten van parels onder de vloer via boring;
- Zonneboileractie met keuze voor bewoner;
- CO2-gestuurde ventilatie;
- Integrale aanpak van de wijk met gemeente;
- Toepassing Climarad (nieuwe ventilatietechniek).

Van een viertal zeer innovatieve projecten zijn ook films gemaakt, die op Youtube bekeken kunnen worden[5].

In februari 2013 heeft de provincie Drenthe, in de rol van penvoerder namens de drie noordelijke provincies, een verzoek bij SNN ingediend om € 3 miljoen van het budget voor de corporaties in te zetten voor een financiële regeling voor particulieren. Na toestemming van SNN is vanuit deze middelen eind 2013 de Tijdelijke Energiepremieregeling opgezet, naar voorbeeld van een bestaande Friese regeling, die al in het najaar 2013 van start is gegaan.

Daarnaast leefde in 2009 bij de provincie Drenthe de wens om middelen revolverend in te zetten. Hiertoe zijn in 2010 twee proeffondsen opgezet met de gemeenten Assen (onderdeel klimaatcontract) en Meppel. Op basis van de ervaringen zijn vervolgens vanaf 2013 in noordelijk verband de provinciale Duurzaamheidsleningen opgezet. Omdat er met EFRO-middelen leningen aan particulieren zouden worden verstrekt (destijds uniek voor Nederland), is de regeling in nauwe samenwerking met de managementautoriteit van SNN tot stand gekomen. Vanwege extra voorwaarden vanuit Europa voelde de managementautoriteit van SNN zich genoodzaakt een extra toets te laten uitvoeren op de inpasbaarheid van de Duurzaamheidslening onder het EFRO-regime. Hierdoor zijn op het laatste moment nog enkele aanvullende eisen opgenomen in een aanvullende overeenkomst tussen de provincies en de financiële intermediair, in dit geval SVn. Door de extra toetsing is de kredietfaciliteit uiteindelijk met een vertraging van 5 maanden op 1 april 2013 opengesteld, waarbij budget beschikbaar is gesteld tot en met 31 december 2013. Begin 2014 zou een snelle evaluatie volgen.

Omdat uit de evaluatie is gebleken dat de resultaten achter zijn gebleven in 2013, is de regeling op een paar punten herzien en is ook subsidie beschikbaar gesteld voor het maatwerkadvies (de basis voor de maatregelen voor de lening). De tweede fase van de lening is ongeveer gelijk opgelopen met de looptijd van Tijdelijke Energiepremie. De Energiecoach, gericht op informatieverstrekking en begeleiding van aanvragers van de premie, is daarom ook ingezet voor beide instrumenten. Dat geldt ook voor de communicatiecampagne. Hierdoor is het aantal verstrekte leningen in 2014 flink verbeterd ten opzichte van 2013.

[5] https://www.youtube.com/watch?v=A2vuh_JlX4E

A. Doelbereik

Investeringen: Met het programma is € 67 miljoen (particulieren € 33 miljoen en woningcorporaties € 34 miljoen) aan investeringen in energiebesparing en duurzame energieopwekking in Noord-Nederland uitgelokt.
Groen gas productie: Er is geen groen gas geproduceerd in dit project. Het project kwam voort uit het 100.000 woningenprogramma van de 3 Noordelijke provincies .
Voor wat betreft de overige effecten:

1. **Vermindering CO_2:** Er is alleen een berekening gemaakt bij de innovatieve energieprojecten bij de sociale huurwoningen: dit was 2,73 kiloton CO_2-reductie *in Noord-Nederland*.
2. **Aanjagen/ samenbrengen:** Het project heeft goede werkrelaties tussen provincies en woningcorporaties opgeleverd. De werkrelatie tussen de provincies was goed, de relatie tussen de woningcorporaties onderling is flink verbeterd, onder andere door de oprichting van een noordelijke Versnellingsgroep Duurzaamheid Noordelijke Corporaties.
3. **Robuustheid / zakelijkheid:** De uitvoering van de regelingen was ondergebracht bij partijen die al ruime ervaringen hadden met Europese subsidies (SNN) en als financieel intermediair voor overheden (SVn).
4. **Optimaal faciliteren:** Door de recessie bleek de investeringsbereidheid bij particulieren en woningcorporaties minder te zijn dan voorheen. In 2014 hebben SNN en de energiecoach in goede samenwerking door voorlichting en soms ondersteuning bij aanvragen de investeringsbereidheid bij particulieren absoluut positief beïnvloed.
5. **Verwerven additionele middelen:** Met de inzet van provinciale middelen werd het SEBB fonds gecreëerd dat drie keer groter was dan de provinciale inleg (3 x € 6,75 miljoen). In de realisatie is de verhouding 1:3 teruggegaan naar 1:2,4. Voor de uitgelokte investeringen ligt de multiplier voor de bijdrage van de noordelijke provincies op 1:11.
6. **Evenwichtige verdeling over energiethema's:** Het SEBB-fonds heeft vooral een focus gehad op het thema energiebesparing in de gebouwde omgeving: soms is daarbij ook duurzame energie opgewekt.

B. Positieve punten

- Onder het SEBB-fonds is **het eerste revolverende EFRO-fonds** voor leningen aan particuliere woningeigenaren in Nederland opgezet. Met deze ervaring heeft SVn later vergelijkbare fondsen in Den Haag en Rotterdam opgezet.
- Er is ondanks de recessie toch een **forse sprong in energiebesparing in de gebouwde omgeving** gemaakt.
- Lagere bestedingen van het EFRO-deel kan voor 20% worden verklaard door **kostenbesparingen in de uitvoering**.

C. Leerpunten

- **Projectorganisatie en afspraken blijvend onder de aandacht brengen bij partners.** De projectorganisatie is in principe goed opgezet, maar de overdracht van informatie naar elkaar is soms moeizaam verlopen. Dit werd bovendien nog extra lastig, doordat de samenstelling van de projectgroep tussentijds personele veranderingen kende en de informatieoverdracht naar opvolgers binnen de eigen organisatie niet volledig is geweest. Geconstateerd is ook, dat niet alle documenten op één centraal punt zijn verzameld en iedere provincie soms ook documenten zelf heeft opgeslagen. Achteraf is bij de eindverantwoording veel extra uitzoekwerk nodig geweest. *Na afronding van een specifiek deel van het programma, moeten relevante documenten etc. zo snel mogelijk en consistent op een centrale plaats (digitaal) worden opgeslagen.*
- **Informatievoorziening naar alle partners vanaf het begin**. De informatievoorziening van en naar de uitvoeringspartners (vanuit SNN, SVn en de Energiecoach) is in eerste instantie alleen via de penvoerder verlopen. De andere provincies werden niet altijd op tijd geïnformeerd over

de gemaakte afspraken. *Pas tegen het einde van de projectperiode zijn de voortgangsrapportages van de uitvoeringsorganisaties rechtstreeks naar alle contactpersonen gestuurd.*

- **Te veel regelingen voor buitenstaanders**. De grote hoeveelheid regelingen was verwarrend voor zowel partijen uit de bouw- en installatiesector als de particuliere woningeigenaar. Hoewel de regelingen duidelijk waren beschreven op de site van SNN, blijken de sector en de particulieren deze informatie niet goed te lezen. *Publicatie van regelingen op een klein aantal websites moeten daarom goed worden opgesteld en worden bijgehouden.*
- **Begin communicatiecampagne vóór of tegelijk met openen regelingen.** De promotiecampagne in 2014 heeft geleid tot vele extra aanvragen. *Leerpunt is dat een dergelijke campagne in een eerder stadium waarschijnlijk tot meer aanvragen (voor de Duurzaamheidslening) zou hebben geleid.*

Aanbevelingen

- Gezien de enorme opgave voor energiebesparing in de gebouwde omgeving, is het verwerven van extra Europese middelen en het gebruik van revolverende fondsen het meest geschikt en het minst marktverstorend. Subsidies hebben ook wel effect, maar werken als een impuls op de korte termijn en worden als marktverstorend ervaren door aannemers en installatiebedrijven.
- Zonder communicatie worden subsidieregelingen aanwijsbaar significant minder gebruikt.
- Stevige projectorganisatie met duidelijke rollen en afspraken (centraal documentenbeheer, informatieoverdracht) vooraf, helpt ambtelijke uitvoering van het project tijdens de rit.
- Continue monitoring van uitgaven in een vroeg stadium bij Europese projecten met een vaste einddatum verkleint de kans op onderbesteding in de laatste maanden.

Conclusie:

Het SEBB-fonds heeft een flinke bijdrage geleverd aan energiebesparing in de gebouwde omgeving in Noord-Nederland en zeker ook in de provincie Drenthe. De bijdrage aan de investeringsdoelstelling is significant, waardoor ook werkgelegenheid in de bouw- en installatiesector is behouden. Omdat het de eerste keer is dat vanuit EFRO-middelen een revolverend fonds is opgezet, heeft dit traject (Duurzaamheidsleningen aan particuliere woningeigenaren) uiteindelijk veel vertraging opgelopen vanwege aanvullende - door Europa ingegeven - eisen van de managementautoriteit. Daarnaast kon door de late formele goedkeuring van de aanvraag voor EFRO-middelen ook pas laat gestart worden met een regeling voor corporaties (gefinancierd vanuit EFRO-middelen), waardoor een behoorlijk deel van het budget (€ 3 van de € 9 mln.) uiteindelijk is ingezet in een regeling voor particuliere woningeigenaren. De provincies hebben communicatiecampagnes op sommige momenten te laat ingezet, waardoor instrumenten voor particuliere woningeigenaren minder snel effectief werden. Binnen het project hebben de noordelijke provincies hecht samengewerkt om het project tot op het laatste moment succesvol te maken. Daardoor zijn er, ondanks de recessie, toch flinke investeringen uitgelokt in Noord-Nederland en in de provincie Drenthe.

6 Klimaatcontracten met gemeenten

Op 8 oktober 2007 is het Energieakkoord Noord-Nederland ondertekend. In het kader van het energieakkoord is vanuit de noordelijke provincies en gemeenten de intentie uitgesproken om:

1. *40-50 PJ duurzame energie en 4-5 Megaton CO_2-emissiereductie in 2011 te realiseren in Noord-Nederland.*
2. *15-20 Megaton emissiereductie CO_2 na 2011 in Noord-Nederland te bereiken - waar mogelijk via CO_2 -afvang en -opslag.*

In aansluiting op het Energieakkoord zijn er klimaatcontracten met de twaalf Drentse gemeenten afgesloten. De klimaatcontracten bevatten inhoudelijke en financiële afspraken over doelen (ambities) en activiteiten en dragen bij als één van de instrumenten om bovenstaande doelen mede te realiseren. De contracten zijn in nauw overleg met de gemeenten opgesteld.

De klimaatcontracten met de Drentse gemeenten zijn nog gesloten onder het vorige programma Klimaat en Energie 2008-2011. De contracten zijn nog niet eerder geëvalueerd, aangezien de meeste contracten pas onlangs zijn geëindigd. Om die reden is er in deze rapportage over het klimaatprogramma 2012-2015 een korte evaluatie gemaakt van de klimaatcontracten.

Doelen

De doelen voor de klimaatcontracten zijn voor Drenthe vertaald naar 1) 10 – 12,5 PJ duurzame energie en 2) een CO_2-reductie van 1-1,25 Megaton t/m 2011.

Budget en looptijd

De contracten zijn in 2010 gestart, waarbij 31 december 2013 als einddatum is aangegeven. De meeste contracten hebben op verzoek van de gemeenten uitstel gekregen en zijn in 2014 geëindigd, enkelen in 2015. Het totale budget voor de gemeentelijke klimaatcontracten is € 6.522.456,=. Per gemeente is het bedrag bij aanvang als volgt verdeeld (tabel 5):

Gemeente	Doeluitkering
Aa en Hunze	€ 62.260
Assen	€ 1.295.000
Borger Odoorn	€ 144.000
Coevorden	€ 340.400
Emmen	€ 1.052.000
Hoogeveen	€ 663.500
Meppel	€ 1.280.400
Midden Drenthe	€ 261.600
Noordenveld	€ 60.840
Tynaarlo	€ 937.456
Westerveld	€ 85.800
De Wolden	€ 339.200
TOTAAL	**€ 6.522.456**

Tabel 5: Provinciale doeluitkeringen Klimaatcontracten per gemeente

Organisatie

De klimaatcontracten zijn vanuit het programmateam in samenwerking met de gemeenten opgesteld. Omdat het proces eerst tijdrovend en ook lastig is geweest, heeft later een externe consultant geholpen bij het schrijven van de contracten. De externe consultant heeft daarvoor eerder zelf ervaring opgedaan in de gemeente Meppel. Tijdens de uitvoering is de voortgang van de deelprojecten uit de contracten en de besteding van de middelen gemonitord vanuit het programmateam.

Resultaten

De gemeentelijke uitvoeringsprogramma's zijn nog opgesteld volgens de opzet van het oude programma Klimaat en Energie. Er is onderscheid gemaakt tussen de thema's/ deelprogramma's:

- Diep onder Drenthe;
- Kenniseconomie;
- Bouwen;
- Klimaatlandschappen;
- Water.

Voor ieder deelprogramma, zijn geschikte projecten gezocht. Niet ieder project kwalificeert, de voorwaarden zijn:

- de projecten moeten nieuw zijn;
- de projecten moeten in 2010-2011 starten;
- de projecten moeten een duidelijke plus toevoegen op bestaande projecten;
- de projecten moeten versneld uitgevoerd worden.

In factsheets zijn per gemeente projecten beschreven voor ieder deelprogramma, waarbij doelen, beoogde resultaten, activiteiten en de inzet van middelen zijn opgenomen.
Via speciale rapportageformats voor gemeenten heeft de provincie de voortgang van de diverse projecten willen bijhouden. De formats zijn twee keer verstuurd, maar niet alle rapportages zijn door de gemeenten op tijd ingevuld. De monitoring is daardoor op afstand gedaan. De meeste projecten zijn uitgevoerd binnen de milieuthema's Diep onder Drenthe (WKO, geothermie), Bouwen (100.000 Woningenplan is actief gepromoot door de provincie) en Klimaatlandschappen (adaptatiescans). Water is als thema meer door de Waterschappen opgepakt, wel is in Midden-Drenthe bijvoorbeeld het afkoppelproject gesubsidieerd. Het deelprogramma kenniseconomie is vooral gevuld met innovatieve energieprojecten. In tabel 6 is het bedrag aan uitgekeerde doeluitkeringen per gemeente aangegeven. Voor de gemeenten Emmen en Tynaarlo is deze fors lager uitgevallen, doordat er minder deelprojecten zijn gerealiseerd. Over het algemeen hebben de gemeenten zelf meer budget aan cofinanciering uitgegeven dan begroot.

Gemeente	Realisatie
Aa en Hunze	€ 55.260
Assen	€ 865.236
Borger Odoorn	€ 144.000
Coevorden	€ 340.400
Emmen	€ 302.000
Hoogeveen	€ 683.736
Meppel	€ 1.300.636
Midden Drenthe	€ 313.850
Noordenveld	€ 231.703
Tynaarlo	€ 417.455
Westerveld	€ 85.800
De Wolden	€ 368.380
TOTAAL	**€ 5.008.456**

Tabel 6: gerealiseerde doeluitkeringen van de klimaatcontracten

Monitoring van de te meten CO_2-reducties via het "DWA-model" is niet gebeurd, gemeenten hebben aangegeven dat het model te complex voor hen is. Daarmee is het moeilijk geworden om de impact van de projecten op de CO_2-reductie vast te stellen.

Analyse instrument
Het instrument heeft goed gewerkt als middel om klimaat- en energieprojecten in samenwerking met gemeenten versneld tot uitvoering te brengen. Er is een enorme verscheidenheid aan projecten gerealiseerd. Volgens geïnterviewde gemeenten is de toegevoegde waarde van het klimaatcontract vooral dat het duidelijkheid biedt wat gemeente en provincie van elkaar kan verwachten. Het instrument heeft ook flexibiliteit geboden die gemeenten volop hebben gebruikt. De benodigde provinciale capaciteit om de uitvoering te monitoren is hoger geweest dan van tevoren ingeschat. Bijvoorbeeld het opstellen van de klimaatcontracten is voor de provincie een tijdrovende taak geweest. Naast de inhoudelijke kant, is ook de financiële kant in het contract beschreven. De financiële bijdrage is, waarschijnlijk door tijdgebrek, niet altijd consistent berekend. Hierdoor is de afsluiting van de contracten met Emmen en Meppel flink vertraagd. Jammer is dat de impact op CO_2-reductie niet consistent / goed is vastgelegd. Gemeenten hebben het DWA CO_2-monitoringsmodel niet of nauwelijks gebruikt: het is te complex en vraagt om die reden bij het invullen veel tijd en kennis. De financiële bijdrage van de provincie aan de gemeenten is zeer welkom geweest, maar de geïnterviewde gemeenten geven aan dat een aantal van de ingediende projecten anders ook wel tot stand zouden zijn gekomen, zij het langzamer. Duidelijk voordeel voor (kleine) gemeenten is dat door inhuur van externen juist meer projecten zijn opgepakt. Een onvoorzien maar zeer belangrijk neveneffect is dat door de klimaatcontracten de thema's duurzaamheid / klimaat en energie hoger op de gemeentelijke agenda zijn gekomen. Ook heeft het in 10 van de 12 gemeenten de positie van de duurzaamheidsambtenaar binnen het gemeentelijke apparaat versterkt, in ieder geval voor de duur van het klimaatcontract.

Het klimaatcontract heeft ook bijgedragen aan een verzakelijking én versteviging van de relatie tussen gemeenten en provincie. De verzakelijk komt voort uit duidelijke provinciale aansturing op de gemaakte afspraken in het klimaatcontract. In twee gevallen heeft dit geleid tot vaststelling van een lager budget voor de gemeente, in sommige gevallen juist ook voor hogere budgetten. De relatie is door de goede, inhoudelijke samenwerking tussen gemeenten en provincie verbeterd. De provincie heeft voorschotten verleend aan de gemeenten en op afstand de uitvoering door gemeenten gevolgd en daarmee veel vertrouwen geschonken aan de gemeenten. Via dit instrument is de samenwerking van beide partijen gericht op hetzelfde, namelijk de realisatie van de (gemeentelijke) projecten.

De economische component is in het oude programma minder duidelijk benoemd dan in het Energieprogramma 2012-2015. Daarom zijn er minder economisch gedreven projecten gerealiseerd. Wel zijn met name onder het deelprogramma "kenniseconomie" innovatieve energieprojecten uitgevoerd.

Een mogelijk vervolg op dezelfde manier ligt echter niet voor de hand. De redenen hiervoor zijn:
1. De provinciale budgetten zijn niet meer zo groot, dus een vergelijkbare manier van het verlenen van doelsubsidies is niet meer aan de orde;
2. De provincie heeft nu ook betere contacten met marktpartijen, zodat gemeenten en marktpartijen een gelijke kans verdienen;
3. De provincie wil niet meer alleen op projectbasis meefinancieren, hiervoor is ook inmiddels de Drentse Energieorganisatie opgericht.

A. Doelbereik
Investeringen: Investeringen bedragen (medio 2015) in totaal € 22,75 miljoen, dit betreft voornamelijk investeringen vanuit de gemeenten en soms ook van derden.
Groen gas productie: Het instrument is opgezet onder het vorige Klimaat- en Energieprogramma, waarbij productie van groen gas geen sturend principe was.
De impact op de overige effecten is:

1. **Vermindering CO_2:** Veel projecten uit de klimaatcontracten zijn gericht op het verminderen van de CO_2-uitstoot. Er is niet per contract of project gemonitord wat de impact is geweest.
2. **Aanjagen/ samenbrengen**: De samenwerking tussen provincie en gemeenten via klimaatcontracten heeft geleid tot het sneller uitvoeren van klimaat- en energieprojecten en voor kleine gemeenten ook meer projecten.
3. **Robuustheid / zakelijkheid**: de aanpak in het klimaatcontract is juist gebaseerd op een zakelijke verhouding tussen provincie en gemeente: uit de reacties blijkt dat dit ook is gerealiseerd.
4. **Optimaal faciliteren**: Uit de interviews blijkt dat de provincie met deze gekozen aanpak (veel ruimte, externe onpartijdige ondersteuning) gemeenten heeft geholpen om een goed klimaatcontract op te stellen. Ook de mogelijkheid om derden in te huren voor de uitvoering van projecten is voor kleine gemeenten van belang geweest om meerdere projecten op te kunnen pakken.
5. **Verwerven additionele middelen**: Omdat er sprake is van cofinanciering, hebben gemeenten (en enkele derden) zelf ook eigen middelen ingezet.
6. **Evenwichtige verdeling over energiethema's**: De projecten uit de klimaatcontracten zijn niet helemaal evenredig verdeeld over de 4 thema's. De meeste projecten zijn uitgevoerd binnen de milieuthema's Diep onder Drenthe (WKO, geothermie), Bouwen (100.000 Woningenplan) en Klimaatlandschappen (adaptatiescans). Water lag als thema meer bij de Waterschappen, wel is in Midden-Drenthe bijvoorbeeld een afkoppelproject gesubsidieerd. De projecten met betrekking tot energiebesparing vallen buiten de thema's, maar leveren wel een bijdrage aan power balancing.

B. Positieve punten

- **Extra energie door externe, onafhankelijke hulp voor gemeenten:** Tijdens het opstellen van de klimaatcontracten is een externe consultant ingezet die al werkzaam was bij de gemeente Meppel. Door deze onpartijdige persoon in te huren, kon de provincie de gemeenten ondersteunen zonder dat de gemeente het gevoel hadden dat de provincie zelf over de schouder meekeek. Er is daardoor een sfeer ontstaan tussen de gemeenten om de mooiste en grootste projecten onder te brengen bij hun klimaatcontract.
- **Energie hoger op agenda:** De klimaatcontracten hebben het onderwerp "energie" hoger op de gemeentelijke agenda gezet en de betrokken ambtenaren meer interne zichtbaarheid gegeven. Bovendien kreeg de provincie hierdoor beter inzicht wat er op de gemeentelijke agenda stond.
- **Versnelling in uitvoering:** door het aanbieden van provinciale cofinanciering konden gemeenten hun kansen benutten.
- **Samenwerking:** door de klimaatcontracten is er een blijvende hechte samenwerking ontstaan tussen de provincie en de gemeenten. Deze samenwerking is inmiddels geïnstitutionaliseerd in het zogenaamde Drents Energie en Klimaat Overleg (DEKO). Ook intern in de provincie heeft dit geleid tot samenwerking met Economie en met Water.

C. Leerpunten:

- **Meer aandacht voor andere financieringsbronnen.** Door de focus op het sluiten van de klimaatcontracten in korte tijd, is er nauwelijks aandacht geweest om mogelijkheden te zoeken voor andere financieringsbronnen.
- **Bij start programma ook start opzet interne organisatie.** Bij aanvang heeft een adequate administratieve organisatie voor de klimaatcontracten ontbroken: dit is tijdig onderkend en hierop is ook actie ondernomen. Dit heeft tot sterke verbetering geleid, maar niet tot een strakke administratieve organisatie, die wenselijk is bij deze omvang van budgetten. Via DOC-base zijn wel alle relevante en financiële stukken gedocumenteerd.

- **Na sluiten contracten, consistent monitoren uitvoering.** De monitoring van de resultaten van de gemeenten door de provincie is onderschat. Enerzijds doordat het veel en precies werk is, anderzijds doordat de aandacht van een beleidsambtenaar met name naar de inhoud ging en minder naar een goede administratieve organisatie.
- **Zakelijkheid:** Daarnaast was de door de provincie beoogde zakelijkheid in het klimaatcontract met de gemeente een lastige: het was “on-drents” om gemeenten aan te spreken op bijv. het te laat indienen van rapportages. Uiteindelijk zijn er echter geen ernstige tekortkomingen opgetreden.

Aanbevelingen

- **Duidelijke rollenscheiding doorvoeren:** De leden van het programmateam hadden vele rollen/petten: zij zijn aanjager, facilitator, rapporteur en probleemoplosser in de uitvoering van de contracten. Eén programmamedewerker kan de verschillende rollen natuurlijk niet duidelijk separaat vervullen naar de gemeentelijke contactpersoon, die steeds één en dezelfde provinciale ambtenaar spreekt.
- In aansluiting op het vorige punt: Zet vanaf het begin een **solide projectmanagement organisatie** op, met duidelijke rollen met betrekking tot opstellen, sluiten, monitoren en afsluiten/vaststellen van de contracten.
- **Inzet subsidieteam vooraf ten behoeve van criteria en indicatoren.** Het subsidieteam kan bij het opstellen van de contracten criteria en indicatoren ten behoeve van controleerbaarheid inbrengen. Deze worden tijdens monitoring en afsluiting van de contracten weer gebruikt om 1) de effectiviteit van het instrument, 2) de uitvoering en 3) de impact van de onderliggende projecten te kunnen beoordelen. Dit draagt verder bij aan een zakelijke relatie met de subsidienemer. Achteraf is veel rekenwerk nodig geweest om de subsidiepercentages per thema en deelonderwerp weer te berekenen, aangezien deze niet goed zijn gedocumenteerd en er soms verschillen zijn ontstaan tussen uitgekeerde subsidies en vooraf berekende.
- **Vooraf afspraken maken over rollen en verwachtingen als uitvoering achter blijft.** Bij zakelijkheid past ook dat wanneer een gemeente slecht presteert, een sanctie of korting op de subsidie volgt. Dit moet de provincie goed vooraf met het bestuur afspreken. Of het wenselijk is, wordt overigens betwijfeld, omdat dit minder past in de Drentse bestuurscultuur.
- **Eenmalig karakter ombuigen in duurzame samenwerkingsrelatie voor de toekomst.** Het momentum om met gemeenten samen te werken aan een gezamenlijke agenda (met ieder haar eigen accenten) is nog aanwezig, nu de contracten zijn afgelopen. Er lijkt ruimte voor een vervolg met gezamenlijk instrumentarium.

Bijlage 3:
ADDENDUM EVALUATIE
In de aanloop, en na de afronding van de evaluatie op 8 december 2015 zijn er nog een aantal nieuwe green deals afgesloten die bijdragen aan de doelstellingen van het programma. Deze tellen wel mee in de doelrealisatie van het programma 2015-2020 maar zijn niet meegenomen zijn in de cijfers van de evaluatie. (zie tabel) Voor deze green deals is door de provincie €1.208.550,-- programmabudget ingezet. Voor de deals die wel in de evaluatie zijn opgenomen is €2.969.150,00 ingezet, waarmee het totaal op € 4.177.700 komt.

Programmadoelstelling 1: 300 miljoen aan uitgelokte investeringen
Het in het Evaluatierapport genoemde bedrag van € 144 miljoen (stand medio 2015) aan beoogde investeringen wordt met deze aanvullende projecten verhoogd tot € 304 miljoen. Hetgeen betekent dat voldaan is aan het sturende principe van € 300 miljoen aan uitgelokte investeringen.

Programmadoelstelling 2: 60 miljoen m3 Groen Gas in Drenthe
In het evaluatierapport staat vermeld dat met de projecten een productie van 46 miljoen m3 gemoeid is. Met de aanvullende projecten wordt deze realisatie verhoogd met 33,4 miljoen m3. Dit betekent dat het totale beoogde productievolume van de deals 79,4 miljoen m3 is. Daarmee is voldaan aan het sturende principe van 60 miljoen m3 groen gas in Drenthe.

Naam	Omschrijving	€	Status	Soort	Doelstelling
Harmes - DSE	validatie van kleine mestverbrander en verkrijgen van acceptatie in de markt voor deze mestverbrander	199.900	Beschikking februari 2016, einddatum 25-11-2018	Subsidie	324 ton ton CO2 besparing doordat 180.000 kuub grijs gas vervangen wordt door biogas
Hooge Wold	co-vergistings-annex mestverwerkings-installatie	95.050	Beschikking december 2015, einddatum 31-01- 2017	Subsidie	opwekken 10 miljoen kuub biogas, besparing 9.000 ton CO2
PLegt Vos	realiseren 6 Nul-op-de-Meter-woningen	64.000	Beschikking december 2015, einddatum 31-12-2016	Subsidie	besparing van 8.700 m3 aardgas equivalenten, en 17.400 kWh
REM	hergebruiken van CO_2 dat vrij komt bij opwaarderen van biogas naar groen gas	500.000	In december 2015 voorlopige beschikking . Eind april 2016 definitieve beschikking	Subsidie	Naast productie van 28 miljoen m3 groen gas wordt er energie bespaard bij de tuinbouw door het hergebruiken van 27.000 ton CO_2
Rolande Green Planet	Realisatie van een bio-LNG tankpunt bij Green planet In Pesse inzet van tenminste 50 LNG-vrachtwagens door Drentse bedrijven	250.000	Beschikking december 2015, Einddatum 01-01- 2017	Subsidie	CO2-reductie effecten (60% t.o.v., fossiele, LNG 80% t.o.v., Diesel)
HarvestaGG	Voorbereiding de realisatie Green Goods Farm	99.600	Beschikking december 2015, einddatum 01-07-2016	Subsidie	toename van 8.1 Bio-LNG productie